

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

એ.કે. બેહેરા

વિ.

ભારત સંઘ તથા અન્ય એક

(ડબલ્યુ. પી. (સી) નં. ૨૬૧/૨૦૦૭)

૬ મે, ૨૦૧૦

[કે.જી. બાલકૃષ્ણન, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તી, દલવીર ભંડારી અને જે.એમ. પંચાલ,

ન્યાયમૂર્તીઓ]

વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ – વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ (સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૦૬:

કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ – સુધારક અધિનિયમ દ્વારા ઉપાધ્યક્ષના પદનો નાબૂદ – તેની બંધારણીયતા – ઠરાવ્યું: તેને ગેર-બંધારણીય ગણાવી શકાય નહીં – ઉપાધ્યક્ષના પદના નાબૂદથી અધિકરણોની રચના તેમજ કાર્યપદ્ધતિ અને વહીવટમાં કોઈ વિસંગત પરિસ્થિતિ ઊભી કરવાની કોશિશ કરવામાં આવી નથી – અધિકરણમાં ઉપાધ્યક્ષનું પદ અનાવશ્યક ત્રિસ્તરીય સંસ્થા ઊભી કરતું હતું અને લાયકાતો, નિવૃત્તિની વય તથા સેવા શરતોમાં વિસંગતિઓ પેદા કરતું હતું – સુધારક અધિનિયમ દ્વારા કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશના દરજ્જા સુધી ઉન્નત કરવામાં આવ્યા છે – અધિકરણના સભ્ય માટે સુધારેલ લાયકાતો અધિકરણના ઉપાધ્યક્ષ માટેની લાયકાતો સાથે લગભગ સમાન છે.

કલમ ૬(૨) (સુધારેલ મુજબ)–ટ્રિબ્યુનલમાં વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટેની લાયકાતમાં ફેરફાર–આ આધાર પર પડકારવામાં આવેલ કે આઈ.એ.એસ. અધિકારી સિવાય કોઈ અન્ય જાહેર સેવક નિમણૂક માટે પાત્ર બની શકશે નહીં – ઠરાવાયું: કલમ ૬(૨) મનસ્વી કે અસ્થિર નથી – અખિલ ભારતીય સેવાઓના અધિકારીઓને નિર્ધારિત લાયકાતો પૂર્ણ કરવાની શરતે વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર બનાવવામાં આવ્યા છે – ટ્રિબ્યુનલોના સભ્યો દ્વારા કાર્યોનું વધુ ઉત્તમ રીતે નિર્વહન થાય તે માટે ઊંચી લાયકાતો

નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે અને તેને મનસ્વી અથવા અયોગ્ય માનવામાં આવી શકે નહીં.

કલમ ૧૦એ – વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યનો કુલ કાર્યકાળ ૧૦ વર્ષ સુધી મર્યાદિત – ઠરાવાયું: તેને ગેર-બંધારણીય માનવામાં આવી શકે નહીં – કાર્યકાળની સુરક્ષાનો સિદ્ધાંત આવી નિમણૂકો પર લાગુ પડતો નથી.

કલમ ૧૦એ – અસંશોધિત નિયમો અને સંશોધિત નિયમો હેઠળ થયેલી નિમણૂકના આધારે કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો માટે સેવાની જુદી જુદી શરતો નિર્ધારિત કરવી – સુધારણા અધિનિયમ અમલમાં આવતાં પહેલાં નિમાયેલા અધિકરણના સભ્યોને પસંદગી સમિતિ દ્વારા નવી નિમણૂક મેળવવા માટે આવશ્યક બનાવવું – ઠરાવ્યું: મનસ્વી નથી – ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પહેલાં અને ત્યારબાદ નિમાયેલા સભ્યોની પાત્રતાની શરતો જુદી જુદી છે – ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પહેલાં નિમાયેલા વહીવટી અધિકરણોના સભ્યો ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પછી નિમાયેલા અથવા નિમાવવાના સભ્યોથી અલગ વગ રચે છે – સમય જતાં, જો કોઈ અસંગતિ હોય તો તે પોતે જ દૂર થઈ જશે અને ૪-૫ વર્ષના ગાળાના અંતે અધિકરણના બધા સભ્યો દરજ્જામાં સમાન થઈ જશે – નિમાયેલા સભ્ય દ્વારા સેવામાં કાર્યકાળવધારો હક્ક તરીકે દાવો કરી શકાતો નથી અને તે હંમેશા સંશોધિત અધિનિયમમાં નિર્ધારિત લાયકાતો અને શરતોની પૂર્ણતા પર આધારિત રહેશે – પીડિત અરજદાર તેની પાંચ વર્ષની પ્રથમ

કાર્યકાળ પૂર્ણ થયા પછી રાજ્ય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં ન્યાયિક સભ્ય તરીકે આપોઆપ પુનર્નિમણૂક હક્કરૂપે માંગી શકતો નથી.

કલમ ૧૨(૨) – યોગ્ય સરકારને સભ્યોમાંથી એકને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિયુક્ત કરીને તેને નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા સક્ષમ બનાવવાની જોગવાઈ – તેની સાંવિધાનિક માન્યતા અંગે – ઠરાવવામાં આવ્યું: તે સાંવિધાનિક રીતે માન્ય છે અને ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતામાં હસ્તક્ષેપ કરતી ગણાવી શકાય નહિ.

વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ માં વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ (સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ દ્વારા કેટલીક સુધારાઓ કરવામાં આવ્યા હતા. સુધારા અધિનિયમ દ્વારા કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં ઉપાધ્યક્ષનું પદ રદ કરવામાં આવ્યું; તેમજ અધિનિયમમાં નવી ઉમેરાયેલ કલમ ૧૦એ દ્વારા વહીવટી સુધારેલ નિયમો હેઠળ અને સુધારિત નિયમો હેઠળ થયેલી નિમણૂકના આધારે કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો માટે સેવાની વિવિધ શરતો નિર્ધારિત કરવામાં આવી; અને વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના તે સભ્યો, જેઓ સુધારા અધિનિયમ અમલમાં આવે તે પહેલાં, અર્થાત્ ૧૯.૦૨.૨૦૦૭ પહેલાં, વિધિસર રીતે સભ્ય તરીકે નિમાયેલા હતા, તેઓને પુનર્નિમણૂક માટે પસંદગી સમિતિ દ્વારા વિચારવામાં આવવાના હતા; તેમજ કલમ ૧૦એ માં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યનો કાર્યકાળ કુલ મળીને ૧૦ વર્ષથી વધુ નહીં હોય, જો કે ઉક્ત સુધારા દ્વારા સભ્ય માટે નિવૃત્તિની વય ૬૨ થી વધારીને ૬૫

વર્ષ કરવામાં આવી હતી; તેમજ નવી ઉમેરાયેલ કલમ ૬(૨) દ્વારા વહીવટી સભ્યો તરીકે નિમણૂક માટેની લાયકાતોમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો; તેમજ નવી ઉમેરાયેલ કલમ ૧૨(૨) દ્વારા યોગ્ય સરકારને એક અથવા વધુ સભ્યોને ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા પર અસર કરતી રીતે નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓના ઉપયોગ માટે ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિયુક્ત કરવાની સત્તા આપવામાં આવી; અને સુધારા અધિનિયમ અમલમાં આવે તે પહેલાં નિમાયેલા વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોને આવી નિમણૂકો માટે નક્કી કરવામાં આવેલી પસંદગી પ્રક્રિયા અનુસાર નવી નિમણૂક માંગવાની હતી. હાલના અરજદારોને વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ માં કરવામાં આવેલા ઉક્ત સુધારાઓથી આક્રોશ છે. તેથી આ રિટ અરજીઓ.

રિટ અરજીઓ નામંજૂર કરતાં, અદાલતે

નિર્ણિત કરવામાં આવે છે: ન્યાયમૂર્તી પંચાલ દ્વારા (પોતાના તથા બાલકૃષ્ણન, મુખ્ય ન્યાયાધીશ, ભારતના વડા ન્યાયાધીશ માટે):

૧.૧. વહીવટી અધિકરણોની સ્થાપના થતી વેળાથી અસ્તિત્વમાં રહેલા ઉપાધ્યક્ષના પદનું નાબૂદી ગેર-બંધારણીય છે, કારણ કે જો વડી અદાલતના કોઈ ન્યાયાધીશને અધિકરણના સભ્ય તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવે તો તે અધિકરણોની રચના તેમજ વહીવટમાં અસંગત પરિસ્થિતિ ઊભી કરશે, એવું સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. અધિકરણમાં ઉપાધ્યક્ષના પદે ટાળી શકાય તેવી ત્રિ-સ્તરીય સંસ્થા ઊભી કરી હતી અને લાયકાત, નિવૃત્તિ વય, સેવાની શરતો વગેરે

બાબતોમાં અસંગતિઓ પેદા કરી હતી. અધિકરણના સભ્યોએ વેતન તથા વચનિવૃત્તિના વિષયમાં પોતાને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો અથવા તો અધિકરણના ઉપાધ્યક્ષ સમક્ષ ગણવાની માંગણી કરી હતી. સંસદે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨૩-એ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ માં સુધારો કર્યો છે અને વેતન તથા વચનિવૃત્તિના હેતુઓ માટે તેના સભ્યોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો સમક્ષ ઠેરવ્યા છે. સંસદને કાયદો બનાવીને વહીવટી અધિકરણોના સભ્યોની સેવાની શરતોમાં ફેરફાર કરવાનો અધિકાર છે. [પરિચ્છેદ ૧૩] [૩૬૭-એફ-એચ; ૩૬૮-એ-ડી]

એમ.બી. મજુમદાર વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૯૦) ૪ એસ.સી.સી. ૫૦૧, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૧.૨. સભ્યોની સેવાની શરતોમાં ઉન્નતિ કરતા વખતે, ન્યાયિક સભ્યની સેવાની શરતોમાં તેના અહિતમાં કોઈ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી. સુધારક અધિનિયમ દ્વારા કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશના દરજ્જા સુધી ઉન્નત કરવામાં આવ્યા છે. ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની સેવાની શરતોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશની સમક્ષ ઉન્નત કરવામાં આવી છે, જેને ગેરકાયદેસર અથવા ગેર-બંધારણીય ગણાવી શકાય નહીં. પણ સુધારેલ અધિનિયમની કલમ ૬(૨)(એ), ૬(૨)(બી) અને ૬(૨)(બબ) માં ઉપાધ્યક્ષ માટે નિર્ધારિત લાયકાતો પણ મોટા પ્રમાણમાં કોઈ વ્યક્તિને વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂંક કરવા માટે નિર્ધારિત લાયકાતો જ હતી. સુધારક

અધિનિયમ દ્વારા કરવામાં આવેલ એકમાત્ર ઉમેરો એ છે કે હવે ભારત સરકારમાં કાનૂની બાબતોના વિભાગ અથવા ધારાસભાકીય વિભાગમાં સચિવ, જેમાં ભારત કાનૂન આયોગના સભ્ય-સચિવનો પણ સમાવેશ થાય છે, અથવા કાનૂની બાબતોના વિભાગ અને ધારાસભાકીય વિભાગમાં ભારત સરકારમાં ઓછામાં ઓછા પાંચ વર્ષ સુધી વધારાના સચિવનું પદ ધારણ કરનાર વ્યક્તિને ન્યાયિક સભ્ય તરીકે નિમણૂંક માટે પાત્ર બનાવવામાં આવ્યા છે. પણ સુધારેલ અધિનિયમ હેઠળ એવું વિશિષ્ટ રીતે જોગવાઈમાં ન હતું, તેમ છતાં વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂંક માટે વ્યક્તિ માટે જે લાયકાતો નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી, તે દષ્ટિએ તે વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂંક માટે પાત્ર હતો. જોકે, સુધારા દ્વારા, તેના અનુભવ અને તેના સંબંધિત વિભાગમાં કાનૂની પ્રશ્નો સાથે વ્યવહાર કરવાની તકને ધ્યાનમાં રાખીને, આવી વ્યક્તિને ન્યાયિક સભ્ય તરીકે નિમણૂંક માટે પાત્ર જાહેર કરવામાં આવી છે. અગાઉના અધિનિયમની કલમ ૬(૩) અને ૬(૩)(એ) ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય માટે ઘણી નીચી લાયકાત નક્કી કરતી હતી. સુધારેલ લાયકાતો ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય માટે લગભગ ટ્રિબ્યુનલના ઉપાધ્યક્ષ જેવી જ છે, જે સરકારનો વહીવટી સભ્યના પદને ઉન્નત કરવાનો આશય સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં ઉપાધ્યક્ષ રાખવાની જરૂરિયાત નિવારાઈ ગઈ હતી અને તેથી સરકારે વિવાદિત અધિનિયમ દ્વારા ઉપાધ્યક્ષનું પદ રદ કર્યું.

[ફકરો ૧૩] [૩૬૮-ડી-એચ; ૩૬૯-એ-ડી]

૧.૩. ઉપાધ્યક્ષના પદના નાબૂદી દ્વારા ટ્રિબ્યુનલોના માળખા તેમજ કાર્યપદ્ધતિ અને વહીવટમાં કોઈ અસામાન્ય પરિસ્થિતિ લાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો નથી. વડી અદાલતના નિવૃત્ત ન્યાયાધીશ ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર રહેશે અને એવી નિમણૂક થયા બાદ તેને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશને મળતી તમામ સુવિધાઓ માટે પાત્રતા રહેશે. ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ સામાન્ય રીતે વડી અદાલતના નિવૃત્ત મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ હોય છે અને બહુ જ વિરળ પ્રસંગે નિવૃત્ત ન્યાયાધીશને ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ તરીકે નિમવામાં આવે છે. કોઈપણ સ્થિતિમાં, ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે નિમાયેલ નિવૃત્ત ન્યાયાધીશ કરતાં અધ્યક્ષ વરિષ્ઠ રહેશે. [પરા ૧૩] [૩૬૯-ઈ-એફ]

૧.૪. અરજદાર અદાલત સમક્ષ આ સ્થાપિત કરી શક્યો નથી કે ટ્રિબ્યુનલના વહીવટી સભ્યનો દરજ્જો વડી અદાલતના ન્યાયાધીશના દરજ્જા સુધી ઉચ્ચ બનાવવાથી બંધારણની કોઈ નિશ્ચિત જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન થાય છે. ઉપાધ્યક્ષના પદના નાબૂદથી પદાસીન અથવા નિવૃત્ત વડી અદાલતના ન્યાયાધીશને ટ્રિબ્યુનલમાં જોડાવાથી નિરોત્સાહિત કરવામાં આવશે એવી દલીલ સ્વીકારી શકાય તેવી નથી. અધિનિયમમાં સુધારો થયા પછી ટ્રિબ્યુનલની રચના એવી છે કે કલમ ૧૨ મુજબ જરૂરી હોય તો ઉપાધ્યક્ષ હશે, એક ન્યાયિક સભ્ય હશે અને સિવિલ સેવાઓમાંથી નિયુક્ત થનાર બીજો એક સભ્ય હશે. ટ્રિબ્યુનલમાં ન્યાયિક સભ્યના પદ માટે વિકલ્પ પસંદ કરનાર વડી અદાલતના ન્યાયાધીશનો દરજ્જો સુધારણા પછી ઓછો થતો નથી, કારણ કે વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ

તરીકે તેને લાગુ પડતી તમામ સેવા શરતો અશુભ રાખવામાં આવી છે. [પરા ૧૩] [૩૬૯-જી-એચ; ૩૭૦-એ-સી]

૨.૧. અધિનિયમની કલમ ૬ની ઉપકલમ (૨) નું ચુકિતસંગત વાચન કરવાથી ખૂબ જ સ્પષ્ટ થાય છે કે કોઈપણ રીતે એવું કહી શકાય નહિ કે ટ્રિબ્યુનલના વહીવટી સભ્ય તરીકેની નિમણૂક માટેની લાયકાતો એવી રીતે નક્કી કરવામાં આવી છે કે આઈ.એ.એસ. અધિકારી સિવાય અન્ય કોઈ જાહેર સેવક આવી નિમણૂક માટે પાત્ર ન બને. નવી રીતે સુધારેલી જોગવાઈ અનુસાર, કોઈ વ્યક્તિ ટ્રિબ્યુનલના વહીવટી સભ્ય તરીકેની નિમણૂક માટે લાયક ગણાશે નહીં, જ્યાં સુધી તેણે ઓછામાં ઓછા બે વર્ષ માટે ભારત સરકારના સચિવના પદ પર અથવા કેન્દ્ર સરકાર કે રાજ્ય સરકારમાં એવા અન્ય કોઈ પદ પર, જેનું વેતનમાન ભારત સરકારના સચિવના વેતનમાનથી ઓછું ન હોય, પદ ધારણ કર્યું ન હોય, અથવા ઓછામાં ઓછા પાંચ વર્ષ માટે ભારત સરકારના વધારાના સચિવના પદ પર અથવા કેન્દ્ર સરકાર કે રાજ્ય સરકાર હેઠળ એવા અન્ય કોઈ પદ પર, જેનું વેતનમાન સરકારના વધારાના સચિવના વેતનમાનથી ઓછું ન હોય, પદ ધારણ કર્યું ન હોય. અધિનિયમની કલમ ૬ની ઉપકલમ (૨) ની જોગવાઈમાં આવેલ પરંતુકમાં એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે અખિલ ભારતીય સેવાઓના તે અધિકારીઓ, જેઓ નીચલા પદ પર કેન્દ્રિય પ્રતિનિયુક્તિ પર હતા અથવા છે, તેઓને, જેમ તે સ્થિતિ હોય તેમ, સચિવ અથવા વધારાના સચિવના સ્તરે પ્રોફોર્મા બઢતી અથવા વાસ્તવિક બઢતી, જેમાંથી જે પહેલાની હોય તે,

આપવામાં આવેલી તારીખથી, સચિવ અથવા વધારાના સચિવનું પદ ધારણ કર્યું હોવાનું માનવામાં આવશે, અને આવી તારીખ પછી કેન્દ્રિય પ્રતિનિયુક્તિ પર વિતાવેલ સમય આ ખંડના હેતુઓ માટે લાયકાતભરી સેવા તરીકે ગણવામાં આવશે. [પરિચ્છેદ ૧૪] [૩૭૧-બી; ૩૭૦-ડી-એચ; ૩૭૧-એ]

૨.૨. એ નોંધવું આવશ્યક છે કે અખિલ ભારતીય સેવાઓના અધિકારીઓને અધિનિયમની કલમ ૬ માં નિર્ધારિત લાયકાતોની પૂર્ણતા થવા આધિન વહીવટી સભ્ય તરીકે નિયુક્ત થવા માટે પાત્ર બનાવવામાં આવ્યા છે. એવો દાવો કરવો ખોટો છે કે અખિલ ભારતીય સેવાઓમાં માત્ર આઈ.એ.એસ. અધિકારીઓનો જ સમાવેશ થાય છે. અખિલ ભારતીય સેવાઓમાં આઈ.એ.એસ., આઈ.એફ.એસ., આઈ.આર.એસ. વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. માત્ર એ કારણે કે ઊંચી લાયકાતો નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય નહીં કે આઈ.એ.એસ. સેવાના કર્મચારી સિવાય અન્ય કોઈ જાહેર સેવક સભ્ય તરીકેની નિયુક્તિ માટે પાત્ર રહેશે નહીં. સુધારેલ જોગવાઈઓ દ્વારા કલ્પિત બે સ્તરીય સંવર્ગોમાં એકરૂપતા રહે તે માટેના લાભ અને હિતાર્થે ઊંચી લાયકાતો નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. તેમાં કોઈ જ પ્રકારની શંકા નથી કે ભારત સરકારે અદાલતોના અધિકરણો રચતા સભ્યો દ્વારા કાર્યોનું વધુ સારા રીતે નિર્વહણ થાય તે માટે ઊંચી લાયકાત નિર્ધારિત કરવાનો નીતિનિર્ધારક નિર્ણય લીધો હતો અને તે નીતિનિર્ધારક નિર્ણય મનમાનો કે અયોગ્ય ગણાવી શકાય નહીં. ઉપાધ્યક્ષની લાયકાતો અસુધારેલ અધિનિયમની કલમો ૬(૨)(એ), ૬(૨)(બી), ૬(૨)

(બીબી) અને ૬(૨)(સી) માં નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી. મોટા પ્રમાણમાં, અસુધારેલ અધિનિયમમાં નક્કી કરવામાં આવેલી લાયકાતો સુધારેલ જોગવાઈઓમાં નક્કી કરવામાં આવેલી લાયકાતો જેવી જ છે. [પરા ૧૪]
[૩૭૧-બી-એફ]

૩.૧. કલમ ૧૦એ, જે વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યની કુલ કાર્યકાળ દસ વર્ષ સુધી મર્યાદિત કરે છે, તેને ગેર-બંધારણીય ગણવી જોઈએ એવી દલીલમાં પણ જરાય તત્ત્વ નથી. સરકારી કર્મચારીની નિવૃત્તિની વય ૫૮ વર્ષથી વધારીને ૬૦ વર્ષ કરવામાં આવી છે. પ્રારંભમાં, અધિનિયમની બિનસંશોધિત જોગવાઈઓ હેઠળ નિવૃત્ત સરકારી કર્મચારીને અધિકરણના સભ્ય તરીકે માત્ર બે વર્ષની કાર્યકાળ મળતી હતી અને એવું નોંધાયું હતું કે અધિકરણના સભ્ય તરીકે ફરજો બજાવતા તે નોંધપાત્ર યોગદાન આપી શકતા નહોતા. આવશ્યક માનવામાં આવ્યું કે અધિકરણના દરેક સભ્યની કાર્યકાળ પાંચ વર્ષની હોવી જોઈએ. તેથી, અધિનિયમની કલમ ૮ માં સમાવાયેલ કાર્યકાળ સંબંધિત જોગવાઈઓમાં ૧૯૮૭ના વર્ષમાં સુધારો કરવામાં આવ્યો અને અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અને સભ્યોનો કાર્યકાળ પાંચ વર્ષની અવધિનો નક્કી કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી. હવે કાર્યકાળને વધુ પાંચ વર્ષની અવધિ માટે લંબાવવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. આમ, સરકારે નક્કી કર્યું છે કે સભ્યને પાંચ વર્ષનો કાર્યકાળ વધારો આપવામાં આવે જેથી સેવા ન્યાયશાસ્ત્રમાં નિષ્ણાતતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી અને વિષય પર સારો પકડ મેળવીને તે મુદ્દાસર રીતે તથા કેસોના ઝડપભર્યા

નિકાલમાં અસરકારક યોગદાન આપી શકે. અધિનિયમની બિનસંશોધિત જોગવાઈઓ હેઠળ પણ ઉપાધ્યક્ષ અને સભ્યનો કાર્યકાળ વધુ પાંચ વર્ષની અવધિ માટે લંબાવી શકાય એવો હતો અને બિનસંશોધિત જોગવાઈઓ હેઠળ પણ બારના સભ્યને, જેને અધિકરણના ન્યાયિક સભ્ય તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી હતી, દસ વર્ષની મહત્તમ કાર્યકાળ હતી. અરજદારોનો એવો કેસ નથી કે અધિનિયમની બિનસંશોધિત જોગવાઈઓ, જેમાં બારના સભ્ય માટે દસ વર્ષની કુલ કાર્યકાળ નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી/છે, ગેર-બંધારણીય હતી/છે. કલમ ૮ ની જોગવાઈઓ, જેમાં અધ્યક્ષનો મહત્તમ કાર્યકાળ અડસઠ વર્ષ અને અધિકરણના સભ્યનો ૧૦ વર્ષ નક્કી કરવામાં આવ્યો છે, તેને ગેર-બંધારણીય ગણાવી શકાય નહીં, કારણ કે કાર્યકાળની સુરક્ષાનો સિદ્ધાંત આવી નિમણૂકોને લાગુ પડતો નથી. કાર્યકાળની સુરક્ષાને જોખમમાં મૂકતી મનમાની જોગવાઈ તરીકે પણ આ જોગવાઈને પડકારી શકાય નહીં. [ફકરા ૧૫] [૩૭૧-જી-એચ; ૩૭૨-એ-સી; ઈ-એચ; ૩૭૩-એ-બી]

એસ. પી. સંપથ કુમાર વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્યો (૧૯૮૭) ૧ એસ.સી.સી. ૧૨૪; દુર્ગાદાસ પુરકાયસ્થ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્યો (૨૦૦૨) ૬ એસ.સી.સી. ૨૪૨, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૩.૨. બારમાં પ્રેક્ટિસ કરતા એડવોકેટને આવશ્યક લાયકાતો પૂર્ણ કરવાના આધારે ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે નિયુક્ત થવા માટે પાત્ર ગણવામાં આવે છે. કુલ મળીને, આવા સભ્યનો કાર્યકાળ દસ વર્ષનો રહેશે. પદ ધારણ કરવાનું બંધ

કર્તા પછી, અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓના આધીન રહીને, એવો સભ્ય ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ તરીકે અથવા અન્ય કોઈપણ ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અથવા અન્ય સભ્ય તરીકે નિયુક્તિ માટે પાત્ર રહેશે અને તે જે ટ્રિબ્યુનલનો સભ્ય રહ્યો હોય તે ટ્રિબ્યુનલ સિવાય અન્ય કોઈપણ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ હાજર થવા, કાર્ય કરવા અથવા વકીલાત કરવા માટે પણ પાત્ર રહેશે. આ પરિસ્થિતિમાં, ટ્રિબ્યુનલના સભ્યના કુલ કાર્યકાળને દસ વર્ષ સુધી મર્યાદિત કરતી સુધારિત જોગવાઈઓ કેવી રીતે ગેર-બંધારણીય ગણાવી શકાય તે મૂલવી શકાતું નથી. ૧૯૮૫ ના અધિનિયમની પણ સુધારેલ કલમ ૬ દર્શાવે છે કે અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અને અન્ય સભ્યો, એક કે બીજી હેસિયતમાં સંબંધિત પદો ધારણ કરતાં, ટ્રિબ્યુનલમાં તેમની નિયુક્તિ પહેલાં તે પદો પર ચથોચિત રીતે પૂરતા વર્ષોની સેવા બજાવી ચૂક્યા હતા અને તેથી જેમનો કાર્યકાળ ઘટાડવામાં આવ્યો હતો તેમના સંબંધે સેવાકાળની સુરક્ષાની સંકલ્પનાને યોગ્ય માનવામાં આવી નહોતી. પાંચ વર્ષથી વધુના પ્રથમ કાર્યકાળની અવધિ પૂર્ણ થતા સભ્યને પુનઃનિયુક્ત કરવાનો વિકલ્પ સરકાર માટે અનામત રાખવામાં આવ્યો છે. સભ્ય માટેની બાહ્ય મર્યાદા એ છે કે તેની ઉંમર ૬૫ વર્ષની અંદર હોવી જોઈએ. તેથી, દરેક કિસ્સામાં સરકાર પાંચ વર્ષની અવધિના અંતે કાર્યકાળનો અંત લાવી દેશે એવું નહીં બને, કારણ કે આવા અધ્યક્ષ અથવા સભ્ય ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા નામનિર્દેશિત સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશના અધ્યક્ષપદ હેઠળની સમિતિ તથા અન્ય બે સભ્યો, જેમાંથી એક ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ હશે,

દ્વારા તેના કેસના વિચારણા પછી વધુ પાંચ વર્ષની બીજી અવધિ માટે નિયુક્તિ મેળવવા પાત્ર છે. [પરા ૧૫] [૩૭૩-એચ]

૪. અધિનિયમની કલમ ૧૦એ મુજબ ટ્રિબ્યુનલના કાર્યરત સભ્યે, જે બીજી અવધિ માટે અવધિ-વિસ્તાર માંગે છે, સુધારિત અધિનિયમમાં નિર્ધારિત લાયકાતો ધરાવવી અને પસંદગી સમિતિ દ્વારા પસંદ થવું આવશ્યક છે, તે મનસ્વી છે એવી દલીલમાં કોઈ જ સાર નથી. ફેબ્રુઆરી ૧૯, ૨૦૦૭ પછી વહીવટી સભ્ય તરીકે થનારી પસંદગીઓ, ફેબ્રુઆરી ૧૯, ૨૦૦૭ પછી વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂક થનારા તમામ વ્યક્તિઓ પર સમાનરૂપે લાગુ પડે છે. ફેબ્રુઆરી ૧૯, ૨૦૦૭ પહેલાં નિમણૂક પામેલા સભ્યને એવો દાવો કરી શકાય નહીં કે સુધારા પહેલાંના અધિનિયમમાં નિર્ધારિત લાયકાતોના આધારે તેને વધુ પાંચ વર્ષની અવધિ માટે અવધિ-વિસ્તારનો સ્થાપિત અધિકાર છે અને વધુ પાંચ વર્ષની અવધિ માટે અવધિ-વિસ્તાર અંગે તેના કેસના વિચાર સમયે સુધારક અધિનિયમમાં નિર્ધારિત લાયકાતોને તેના કેસમાં અવગણવી જોઈએ. સમય જતાં, જો કોઈ વિસંગતિ હોય તો તે પોતે જ દૂર થઈ જશે અને ૪-૫ વર્ષ પછી ટ્રિબ્યુનલના બધા સભ્યો સ્થિતિમાં સમાન બનશે અને ત્યારબાદ જે કોઈ સભ્ય તરીકે નિમણૂક પામશે તેને સુધારિત અધિનિયમમાં નિર્ધારિત લાયકાતો મુજબ પાત્ર થવું પડશે અને પસંદગી સમિતિ દ્વારા પસંદ થવું પડશે. ફેબ્રુઆરી ૧૯, ૨૦૦૭ પહેલાં અને તે પછી નિમણૂક પામેલા સભ્યો માટેની પાત્રતાની શરતો ભિન્ન છે. કારણ કે ફેબ્રુઆરી ૧૯, ૨૦૦૭ પહેલાં નિમણૂક પામેલા વહીવટી

ટ્રિબ્યુનલોના સભ્યો, ફેબ્રુઆરી ૧૯, ૨૦૦૭ પછી નિમણૂક પામેલા અથવા નિમણૂક પામવાના સભ્યોથી ભિન્ન વર્ગ રચે છે. જો ફેબ્રુઆરી ૧૯, ૨૦૦૭ પછી સભ્ય તરીકેની નિમણૂક અથવા સેવા-વિસ્તારના પ્રશ્નમાં તેમની સાથે ભિન્ન વર્તન કરવામાં આવે તો અનુચ્છેદ ૧૪નું ઉલ્લંઘન થતું ગણાશે. સભ્ય દ્વારા સેવા-વિસ્તારનો દાવો હક તરીકે કરી શકાય નહીં અને તે હંમેશા સુધારિત અધિનિયમમાં નિર્ધારિત લાયકાતો અને શરતોના પાલનને આધીન રહેશે. બીજી રિટ અરજીમાં અરજદાર પોતાના પ્રથમ પાંચ વર્ષના કાર્યકાળ પૂર્ણ થયા બાદ રાજ્ય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં ન્યાયિક સભ્ય તરીકે આપોઆપ પુનઃનિમણૂકનો હક તરીકે દાવો કરી શક્યો હોત નહીં. સુધારક અધિનિયમમાં જેમ જોગવાઈ છે તેમ જ જૂની જોગવાઈઓ હેઠળ પણ વહીવટી ટ્રિબ્યુનલનો સભ્ય પુનઃનિમણૂક માટે પાત્ર હતો, અને તમામ વ્યવહારુ હેતુઓ માટે તેને નવી નિમણૂક માનવામાં આવતી હતી. સુધારા પહેલાંના અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ, પાંચ વર્ષના અંતે અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અને અન્ય સભ્યો, સર્વોચ્ચ અદાલતના એક ન્યાયાધીશની અધ્યક્ષતાવાળી અને અન્ય બે સભ્યો ધરાવતી સમિતિ દ્વારા વિચારણા બાદ, વધુ પાંચ વર્ષની બીજી અવધિ માટે પુનઃનિમણૂક માટે પાત્ર હતા, જેમાંથી એક ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ હતા. અરજદારનો વિચાર માત્ર સુધારિત અધિનિયમમાં પ્રદાન કરેલી નવી પસંદગી પ્રક્રિયા મુજબ સભ્ય તરીકેની નિમણૂક માટે જ થઈ શકે. પસંદગી સમિતિએ પદ માટે ઉપલબ્ધ શ્રેષ્ઠ ઉમેદવારની પસંદગી કરવી પડે. કાયદાની આવશ્યકતા એવી નથી કે પસંદગી સમિતિએ

અરજદારના નામની ભલામણ ન કરવા બદલના કારણો તેને જણાવવા જ પડે. માત્ર એથી કે મહારાષ્ટ્ર વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં સભ્ય (ન્યાયિક)ના પદ પર ખાલી જગ્યા છે, અરજદાર સુધારિત અધિનિયમની જોગવાઈઓની પરવા કર્યા વિના ઉક્ત પદ પર નિમણૂક પામવાનો હક દાવો કરી શકતો નથી. અરજદારની નિમણૂક માત્ર ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે પસંદગી સમિતિ તેની નિમણૂકની ભલામણ કરે અને રાજ્યપાલ સાથે પરામર્શ કર્યા પછી રાષ્ટ્રપતિ તે ભલામણ સ્વીકારે. [પેરા ૧૬] [૩૭૪-બી-એચ; ૩૭૫-એ-ઈ]

૫.૧. સુધારેલા અધિનિયમની કલમ ૧૨(૨) મુજબ યોગ્ય સરકારને ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોમાંથી એકને નાણાકીય અને વહીવટી કાર્યો બજાવવા માટે નિયુક્ત કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે, અને આવી જોગવાઈ ટ્રિબ્યુનલ, જે એક ન્યાયિક મંચ છે, તેની સ્વતંત્રતાનો નાશ કરે છે, તેથી ઉક્ત જોગવાઈને ગેર-બંધારણીય માનવી જોઈએ, એવી રજૂઆતમાં કોઈ જ સાર નથી. સુધારેલા અધિનિયમની કલમ ૧૨ની જોગવાઈઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષે બેંચો ઉપરની તમામ નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવો છે. મૂળભૂત રીતે, બેંચના સભ્યોમાંથી એકને નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓ સોંપવાની જોગવાઈ એ માટે કરવામાં આવી છે કે સામાન્ય રીતે દિલ્હી ખાતે બેસતા અધ્યક્ષના ખર્ચા પર રહેલો વહીવટી બોજ ઓછો થાય અને દેશના વિવિધ તથા દૂરદૂર આવેલા રાજ્યોમાં સ્થિત ટ્રિબ્યુનલની બેંચોનું અસરકારક અને ઉત્તમ વહીવટ થઈ શકે. બેંચો ઉપર નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી

વખતે અધ્યક્ષને જે સમસ્યાઓ, જટિલતાઓ, અડચણો, વિલંબ વગેરેનો સામનો કરવો પડે છે, તેની કલ્પના કરવી મુશ્કેલ નથી. સ્થાનિક જરૂરિયાતો અને સમસ્યાઓનો સામનો કરવા માટે, ટ્રિબ્યુનલના અસરકારક વહીવટ હિતે, ટ્રિબ્યુનલના એક સભ્યના પક્ષે નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓનું વિકેન્દ્રીકરણ કરવામાં આવે, તો તેને બંધારણના મૂળભૂત લક્ષણ, એટલે કે ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા,નો નાશ કરતું માનવામાં આવી શકે નહીં. [પરા ૧૭] [૩૭૫-એફ-એચ, ૩૭૬-એ-સી]

૫.૨. અધિનિયમની કલમ ૧૨(૨) હેઠળ કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા ઉપાધ્યક્ષની નિમણૂક સ્પષ્ટપણે અધ્યક્ષની સહમતિથી જ થશે. વધુમાં, ઉપાધ્યક્ષ અધ્યક્ષ જે રીતે નિર્દેશ આપે તેવી અધ્યક્ષની ફરજો બજાવશે. ટ્રિબ્યુનલના કયા સભ્યને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરવો તે બાબતે સરકારને ભલામણ કરવાનું સંપૂર્ણપણે, નિર્વિવાદપણે અને સર્વથા અધ્યક્ષના અધિકારક્ષેત્રમાં આવે છે. ઉક્ત જોગવાઈ સક્ષમ બનાવતી જોગવાઈ છે, અને તે ઉક્ત જોગવાઈમાં “કરી શકે” એવા પ્રયોગના ઉપયોગથી સ્પષ્ટ થાય છે. જો ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષને એવું લાગે કે કોઈપણ સભ્યને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક ન કરવો જોઈએ, તો સરકાર સ્વપ્રેરિત રીતે ઉક્ત જોગવાઈ હેઠળ કલ્પાયેલ એવી નિમણૂક કરી શકશે નહીં અને તેવી સ્થિતિમાં રહેશે પણ નહીં. ઉપાધ્યક્ષ તરીકેની નિમણૂકથી તે રીતે નિમણૂક કરાયેલા સભ્યને સેવાની શરતોમાં કોઈ વિશેષ લાભ મળવાનો અધિકાર ઉપસ્થિત થતો નથી. ઉક્ત જોગવાઈનો એકમાત્ર હેતુ એ છે કે, ટ્રિબ્યુનલની

ખંડપીઠો દેશના વિવિધ ભાગોમાં સ્થિત હોવાથી, અધ્યક્ષને તેની વહીવટી ફરજો બજાવવામાં મદદ મળે. અધિનિયમની કલમ ૧૨(૨), જે યોગ્ય સરકારને એક અથવા વધુ સભ્યોને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરવાની સત્તા આપે છે અને તે રીતે નિમણૂક કરાયેલા સભ્યોને અધ્યક્ષ દ્વારા સામાન્ય અથવા વિશેષ લેખિત આદેશથી સોંપવામાં આવે તેવી અધ્યક્ષની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા તથા એવી ફરજો બજાવવાનો અધિકાર આપે છે, તેને ન્યાયતંત્રની અથવા વહીવટી ટ્રિબ્યુનલની મૂળભૂત સ્વતંત્રતાનો નાશ કરતી જોગવાઈ તરીકે માનવામાં આવી શકતી નથી. તે કેવી રીતે સમજાય કે યોગ્ય સરકાર, અધ્યક્ષ દ્વારા સોંપવામાં આવનાર અધ્યક્ષની ફરજો બજાવવાના હેતુસર, એક અથવા વધુ સભ્યોને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરીને ટ્રિબ્યુનલોની સ્વતંત્રતાનો નાશ કરી શકશે. કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલનું અધિકારક્ષેત્ર, સત્તાઓ અને અધિકૃતતા અધિનિયમમાં અને વિશેષ કરીને અધિનિયમની કલમો ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭ અને ૧૮ માં નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે. અરજદારોએ એ દર્શાવવામાં નિષ્ફળ ગયા છે કે અધ્યક્ષની નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓના ઉપયોગના હેતુસર એક અથવા વધુ સભ્યોને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરવા યોગ્ય સરકારને અધિકૃત કરવાથી, જોગવાઈઓ દ્વારા સુરક્ષિત કરવામાં આવેલી ટ્રિબ્યુનલોની સ્વતંત્રતા કોઈપણ રીતે ક્ષીણ થાય છે. [પરા ૧૭] [૩૭૬-સી-એચ; ૩૭૭-એ-સી]

ભંડારી, ન્યાયાધીશ મુજબ (ભિન્નમત):

૧. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં અને તે અર્થમાં વડી અદાલતને પૂરક અથવા વધારારૂપ બનવામાં કોઈ વિરોધાભાસ નથી; પરંતુ, તે જ સમયે, ટ્રિબ્યુનલ લોકમાનસમાં સમાન વિશ્વાસ અને ભરોસો પ્રેરિત કરે તે સુનિશ્ચિત કરવું અમારી અનિવાર્ય ફરજ છે. આ હેતુ માત્ર કાનૂની પૃષ્ઠભૂમિ, ન્યાયિક અભિગમ અને નિષ્પક્ષતા ધરાવતા લાયક ઉમેદવારોની નિમણૂક દ્વારા જ સિદ્ધ કરી શકાય. [પરિચ્છેદ ૫૪] [૪૦૦-એફ]

એસ.પી. સંપત કુમાર વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (૧૯૮૭) ૧ એસ.સી.સી. ૧૨૪; મિનેર્વા મિલ્સ લિમિટેડ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (૧૯૮૦) ૩ એસ.સી.સી. ૬૨૫; એલ. ચંદ્ર કુમાર વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (૧૯૮૭) ૩ એસ.સી.સી. ૨૬૧, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

આર.કે. જૈન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૮૩) ૪ એસ.સી.સી. ૧૧૯; બીડી સપ્લાય કો. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય. ૧૯૫૬ એસ.સી.આર. ૨૬૭; હિઝ હોળીનેસ કેસવાનંદ ભારતી શ્રીપાદગલવરુ વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળા અને અન્ય. (૧૯૭૩) ૪ એસ.સી.સી. ૨૨૫; એમ.એલ. સચદેવ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય. (૧૯૮૧) ૧ એસ.સી.સી. ૬૦૫, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૨.૧. સમાન મહેનતાણા અધિનિયમ, ૧૯૭૬ માં નિહિત બંધારણીય સિદ્ધાંતો તથા બંધારણ હેઠળની રાજ્યની નીતિનાં દિશાસૂચક તત્ત્વો અને ૧૯૭૬ ના

અધિનિયમની અગ્રાધિકારી ધારાસભ્ય તથા ફરજિયાત જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, પગાર આયોગો તથા કારોબારી સરકારો દ્વારા રચાયેલ પગાર સમિતિઓની ભલામણોના આધારે, કારોબારી હોય કે વિધાનસભાકીય, સરકારી પગાર નીતિ નક્કી કરવા માટે નીચેના સિદ્ધાંતો વિકસાવવામાં આવ્યા છે: (૧) કારોબારી હોય કે વિધાનસભાકીય, સરકારી પગાર નીતિ બંધારણીય કાનૂનની બંધારણીય સિદ્ધાંતોના વિરોધમાં ચાલી શકતી નથી; (૨) કારોબારી હોય કે વિધાનસભાકીય, સરકારી પગાર નીતિ ૧૯૭૬ ના અધિનિયમની અગ્રાધિકારી જોગવાઈઓના વિરોધમાં ચાલી શકતી નથી; (૩) સરકારી પગાર નીતિ ૧૯૭૬ ના અધિનિયમની કલમો ૧૩ અને ૧૪ ને, કલમ ૧(૨) સાથે વાંચવામાં આવે ત્યારે, તેમાં રહેલા અગ્રાધિકારી ધારાસભ્ય આદેશને અનુરૂપ હોવી જ જોઈએ, જે સમગ્ર ભારતમાં રાજ્ય સરકારો અને કેન્દ્રીય સરકારની પગાર નીતિ વચ્ચે એકરૂપતાને સમર્થન આપે છે, અને રાજ્ય સરકારો તથા કેન્દ્રીય સરકારની સમગ્ર ભારતમાં એવી પગાર નીતિમાં એકરૂપતા રહેવી આવશ્યક છે. જ્યાં બધી બાબતો સમાન હોય, એટલે કે જ્યાં તમામ સંબંધિત પરિબળો એકસરખા હોય, ત્યાં સમાન પદો ધરાવતા વ્યક્તિઓને તેમના વેતન બાબતે ભિન્ન રીતે વર્તવામાં આવી શકતા નથી. [પરિચ્છેદ ૬૬] [૪૦૬-ડી-એચ; ૪૦૭-એ]

૨.૨. અનુચ્છેદ ૧૪ની ખાતરીના આધારભૂત સિદ્ધાંતનો અર્થ એવો નથી કે કાયદાના સમાન નિયમો ભારતીય ભૂભાગની અંદરના તમામ વ્યક્તિઓ પર લાગુ પડવા જોઈએ અથવા પરિસ્થિતિના ભેદભાવને અવગણીને તેઓને સમાન

ઉપાયો ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે. તેનો અર્થ માત્ર એટલો છે કે સમાન પરિસ્થિતિમાં રહેલી તમામ વ્યક્તિઓને, આપવામાં આવેલા વિશેષાધિકારોમાં તેમજ લાદવામાં આવેલી જવાબદારીઓમાં, સમાન રીતે વર્તવામાં આવે. [પેરા ૮૪] [૪૧૨-એચ; ૪૧૩-એ]

૨.૩. કાયદો સમાજની જરૂરિયાતો અને તાત્કાલિક આવશ્યકતાઓને અનુરૂપ તથા અનુભવથી સૂચિત થયેલ પ્રમાણે વર્ગો રચી શકે છે અને તેમને અલગ પાડી શકે છે. તે દુષ્ટતાના પ્રમાણને પણ માન્યતા આપી શકે છે, પરંતુ વર્ગીકરણ ક્યારેય મનસ્વી, કૃત્રિમ અથવા ભ્રમજનક ન હોવું જોઈએ. વર્ગીકરણ મનસ્વી નહીં પરંતુ તર્કસંગત હોવું આવશ્યક છે. તે કેટલીક એવી ગુણવત્તાઓ અથવા લક્ષણો પર આધારિત હોવું જોઈએ, જે સાથે ગોઠવવામાં આવેલા તમામ વ્યક્તિઓમાં જોવા મળે અને બહાર રાખવામાં આવેલા અન્ય લોકોમાં ન જોવા મળે; પરંતુ તેવી ગુણવત્તાઓ અથવા લક્ષણોનો વિધાનના હેતુ સાથે વાજબી સંબંધ હોવો જોઈએ. આ કસોટી પાર કરવા માટે બે શરતો પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે, એટલે કે, વર્ગીકરણ કોઈ સમજાય તેવી ભિન્નતા પર આધારિત હોવું જોઈએ, જે સાથે ગોઠવવામાં આવેલાઓને અન્યોથી અલગ પાડે, અને તેવી ભિન્નતાનો અધિનિયમ દ્વારા હાંસલ કરવાનાં હેતુ સાથે તર્કસંગત સંબંધ હોવો જોઈએ. [પરિચ્છેદ ૮૫ અને ૮૬] [૪૧૩-બી-ડી]

૨.૪. વર્તમાન કેસમાં, પ્રતિવાદીઓ ચારથી પાંચ વર્ષના સમયગાળા માટે પણ ભેદભાવને શા માટે ચથાવત્ રાખી રહ્યા છે તે સમજવામાં અને બોધવામાં નિષ્ફળતા થાય છે. [ફકરો ૮૮] [૪૧૩-૭]

૨.૫. વડી અદાલતના ન્યાયાધીશોની નિયુક્તિ બે સ્ત્રોતમાંથી કરવામાં આવે છે-૨/૩ ભાગ બારમાંથી અને ૧/૩ ભાગ અધીનસ્ત ન્યાયિક સેવામાંથી. નિયુક્તિ પછી, તેમને ન્યાયિક કાર્યો નિર્વહ કરવાની જવાબદારી સોંપવામાં આવે છે. સુધારાનો સીધો અને અનિવાર્ય પ્રભાવ એવો છે કે તે બારના સભ્યો તેમજ ન્યાયતંત્રના સભ્યોને ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય બનવાથી વિરત અને નિરોત્સાહિત કરે છે. ટ્રિબ્યુનલ સંપૂર્ણપણે ન્યાયિક કાર્ય કરે છે, જે અગાઉ વડી અદાલતોના ન્યાયાધીશો દ્વારા કરવામાં આવતું હતું. જો બારના સભ્યો તથા ન્યાયતંત્રના સભ્યોને ટ્રિબ્યુનલમાં જોડાવાથી નિરોત્સાહિત કરવામાં આવે, તો ટ્રિબ્યુનલની કાર્યપદ્ધતિ પ્રત્યે લોકોનો વિશ્વાસ અને ભરોસો નોંધપાત્ર રીતે ખંડિત થશે. કાનૂનના શાસનથી સંચાલિત લોકશાહી દેશમાં, માત્ર ન્યાયિક કાર્ય નિર્વહ કરતી ટ્રિબ્યુનલમાં કર્મનિયુક્ત થવાથી વડીલો અને ન્યાયાધીશોને કાયદેસર રીતે નિરોત્સાહિત કે વિરત કરી શકાય નહીં.[પરા ૮૯] [૪૧૩-એચ; ૪૧૪-એ-સી]

રણધીર સિંહ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (૧૯૮૨) ૧ એસસીસી ૬૧૮; સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ વિ. અનવર અલી સરકાર (૧૯૫૨) એસસીઆર ૨૮૪; શ્રી રામ કૃષ્ણ ડાલમિયા વિ. શ્રી જસ્ટિસ એસ. આર. તેન્ડોલકર અને

અન્ય (૧૯૫૯) ૧ એસસીઆર ૨૭૯; ધ સ્ટેટ ઑફ જમ્મુ એન્ડ કાશ્મીર વિ. ત્રિલોકી નાથ ખોસા અને અન્ય (૧૯૭૪) ૧ એસસીસી ૧૯; ઇંદિરા નેહરુ ગાંધી વિ. રાજ નારાયણ અને અન્ય એક (૧૯૭૫) સપ્લ. એસસીસી ૧; મણેકા ગાંધી વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા અને અન્ય એક (૧૯૭૮) ૧ એસસીસી ૨૪૮; સુરીન્દર સિંહ અને અન્ય એક વિ. એન્જિનિયર-ઇન-ચીફ, સીપીડબલ્યુડી અને અન્ય (૧૯૮૬) ૧ એસસીસી ૬૩૯; મેકિનોન મેકેઝી એન્ડ કો. લિ. વિ. ઑફ્ટી ડી' કોસ્ટા અને અન્ય એક (૧૯૮૭) ૨ એસસીસી ૪૬૯; ભગવાન દાસ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઑફ હરિયાણા અને અન્ય (૧૯૮૭) ૪ એસસીસી ૬૩૪; ઇંદર સિંહ અને અન્ય વિ. વ્યાસ મુનિ મિશ્રા અને અન્ય ૧૯૮૭ (સપ્પ) એસસીસી ૨૫૭; હરિયાણા સ્ટેટ અધ્યાપક સંઘ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઑફ હરિયાણા અને અન્ય (૧૯૮૮) ૪ એસસીસી ૫૭૧; યુ.પી. રાજ્ય સહકારી ભૂમિ વિકાસ બેંક લિ. વિ. વર્કમેન ૧૯૮૯ સપ્પ (૨) એસસીસી ૪૨૪; સિતા દેવી અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઑફ હરિયાણા અને અન્ય (૧૯૯૬) ૧૦ એસસીસી ૧; સુબે સિંહ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઑફ હરિયાણા અને અન્ય (૨૦૦૧) ૭ એસસીસી ૫૪૫; જોન વલ્લામટ્ટોમ અને અન્ય એક વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા (૨૦૦૩) ૬ એસસીસી ૬૧૧; સ્ટેટ ઑફ મિઝોરમ અને અન્ય એક વિ. મિઝોરમ એન્જિનિયરિંગ સર્વિસ એસોસિએશન અને અન્ય એક (૨૦૦૪) ૬ એસસીસી ૨૧૮; યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા વિ. દિનેશન કે.કે. (૨૦૦૮) ૧ એસસીસી ૫૮૬, સંદર્ભિત.

૩.૧. પ્રતિસાદીઓના પોતાના મતે પણ ક્યાંય એ નકારવામાં આવ્યું નથી કે સભ્યોની બંને શ્રેણીઓ સમાન ફરજો, બાધ્યતાઓ અને જવાબદારીઓનું નિર્વહન કરતી નથી; તેવી સ્થિતિમાં, સુધારેલ તથા અસુધારેલ નિયમો હેઠળ તેમની નિમણૂકના આધારે ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો માટે સેવાની જુદી જુદી શરતો નક્કી કરવા માટે કોઈ તર્કસંગત આધાર અથવા યોગ્યતા નથી. [પરા ૯૪]
[૪૧૪-એચ; ૪૧૫-એ]

૩.૨. સુધારેલ અધિનિયમની કલમ ૧૦એ, જ્યાં સુધી તે સુધારેલ અને અસુધારેલ નિયમોના આધારે સમાન વેતનધોરણો અને સેવા-શરતોની જોગવાઈ કરતી નથી, ત્યાં સુધી ભેદભાવપૂર્ણ, ગેર-બંધારણીય અને બંધારણથી પર હોવાનું જાહેર કરવામાં આવે છે. પરિણામે, ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યો જૂન ૨૦૧૦થી સમાન વેતનધોરણો અને સેવા-શરતો મેળવવા હકદાર રહેશે. [પરા ૯૫] [૪૧૫-બી-સી]

૩.૩. સુધારેલ અધિનિયમની કલમ ૧૦એ ને પણ ભેદભાવપૂર્ણ જાહેર કરવામાં આવે છે, કારણ કે કલમ ૧૦એ ની જોગવાઈનો સીધો અને અનિવાર્ય પ્રભાવ એવો છે કે ન્યાયિક તથા અન્ય સભ્યો માટે નિવૃત્તિની જુદી જુદી વય નિર્ધારિત થાય છે. એક તરફ, સભ્યોની નિવૃત્તિ વય ૬૨ થી વધારીને ૬૫ વર્ષ કરવામાં આવી છે અને સુધારેલ અધિનિયમ અનુસાર વહીવટી સભ્યો હવે ૬૫ વર્ષની વયે નિવૃત્ત થશે. સભ્યો હવે પ્રત્યેક ૫ વર્ષના વધુમાં વધુ બે કાર્યકાળ મેળવી શકે છે. ૪૫ વર્ષની વયે નિયુક્ત થયેલા વકીલને ૫૫ વર્ષની વયે નિવૃત્ત થવું પડશે.

તેથી, આ સુધારા દ્વારા વહીવટી સભ્ય ૬૫ વર્ષની વયે નિવૃત્ત થશે, જ્યારે ન્યાયિક સભ્ય ૫૫ વર્ષની વયે પણ નિવૃત્ત થઈ શકે. આ સ્પષ્ટપણે ભેદભાવપૂર્ણ છે અને સમાનતાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતનું ઉલ્લંઘન કરે છે. પરિણામે, સુધારેલ અધિનિયમની કલમ ૧૦એ ને, તે હદ સુધી કે જેમાં ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની નિવૃત્તિની જુદી જુદી વયો સર્જાય તે રીતે પ્રત્યેક ૫ વર્ષના બે કાર્યકાળની મર્યાદા મૂકે છે, ભેદભાવપૂર્ણ અને બંધારણની કલમ ૧૪ નું ઉલ્લંઘન કરતી જાહેર કરવામાં આવે છે અને બંધારણ વિરુદ્ધ જાહેર કરવામાં આવે છે. પરિણામે, હવેથી ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યો ૬૫ વર્ષની વય સુધી કાર્ય કરશે. ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યો માટે નિવૃત્તિની એકસરખી વય રહેશે. [ફકરો ૯૬] [૪૧૫-ડી-જી]

૪.૧. કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં ઉપાધ્યક્ષના પદને રદ કરવામાં કોઈ તર્ક, ચુકિત કે ન્યાયસંગત આધાર નથી. આવા રદ કરવાની કોઈ કારણસર વ્યાખ્યા પ્રતિસાદીઓ દ્વારા બિલ રજૂ કરતી વેળાએ પણ દર્શાવવામાં આવી નથી. સુધારા પહેલાં, સામાન્ય રીતે વડી અદાલતોના નિવૃત્ત ન્યાયાધીશોને ઉપાધ્યક્ષના પદ પર નિયુક્ત કરવામાં આવતા હતા. તે નિવૃત્ત ન્યાયાધીશોના દરજ્જા અને સ્થાનને અનુરૂપ હતું. વિશાળ જાહેર હિતમાં ઉપાધ્યક્ષનું પદ પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે છે અને નિયુક્તિ માટેની પ્રક્રિયા અધિનિયમના પણ સુધારેલ નિયમો અનુસાર રહેશે. [પરા ૯૮ અને ૧૦૨] [૪૧૬-બી-સી; ૪૧૭-બી]

૪.૨. એક તરફ ઉપાધ્યક્ષનું પદ રદ કરવામાં આવ્યું છે અને બીજી તરફ નવી ઉમેરાયેલ કલમ ૧૨(૨) હેઠળ ઉપાધ્યક્ષને નિયુક્ત કરવાની સત્તા યોગ્ય સરકારને આપવામાં આવી છે, તે બાબત સમજણી બહાર છે. આ સ્વયંપ્રમાણે જ અસમર્થનીય અને અસ્થિર છે. કારોબારીએ કલમ ૧૨(૨) ઉમેરવાથી ન્યાયિક કાર્યો પર અતિક્રમણ કર્યું છે. આ સુધારાનો સીધો અને અનિવાર્ય પરિણામ ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતાને અસર કરશે. [પરા ૯૯] [૪૧૬-ડી-ઈ]

૪.૩. ઉપાધ્યક્ષ બનવાની સ્પર્ધામાં ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતાનું ક્ષય થવાની શક્યતા રહે છે. કોઈ ન્યાયિક સભ્ય, જે ઉપાધ્યક્ષના પદે બઢતી મેળવવાની આશા રાખે છે, તેને કારોબારીની સદ્ભાવના અને અનુકૂળ વલણ પર નિર્ભર રહેવું પડે અને તેથી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની સ્વતંત્રતા તથા નિષ્પક્ષતા પર સીધી અસર પડે છે, જે ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતામાં અડચણરૂપ બને છે. [પરા ૧૦૦] [૪૧૬-એફ-જી]

એસ.પી. સંપત કુમાર વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્યાઓ. (૧૯૮૭) ૧ એસ.સી.સી. ૧૨૪, નો સંદર્ભ લેવાયો.

૪.૪. ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો જે ન્યાયિક કાર્ય બજાવે છે તે એવું છે, જે અગાઉ વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો દ્વારા બજાવવામાં આવતું હતું. આ કાર્ય સંપૂર્ણપણે ન્યાયિક સ્વરૂપનું હોવાથી, ન્યાયના પ્રદાનનું કાર્ય મુખ્યત્વે બારના સભ્યો અને એવા ન્યાયાધીશોને સોંપવું જોઈએ, જેમણે લાંબા અનુભવ અને તાલીમ દ્વારા ન્યાયિક શિસ્ત, કાનૂની સિદ્ધાંતોની સમજ, કાયદા, નિયમો અને વિનિયમોની

વ્યાખ્યા કરવાની કળા, કાનૂની પ્રજ્ઞા, અભિમતા અને નિષ્પક્ષતા પ્રાપ્ત કરી હોય. ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની નિમણૂકના પ્રશ્નમાં અતિશય કાળજી લેવામાં ન આવે તો ન્યાય પ્રદાન પ્રણાલી લોકોનો વિશ્વાસ, વિશ્વસનીયતા, સ્વીકાર્યતા અને ભરોસો પ્રાપ્ત ન કરી શકે. [પરા ૧૦૩] [જ૧૭-સી-ડી]

જ.૫. સુધારેલ અધિનિયમની કલમ ૧૨(૨) હેઠળ ઉપાધ્યક્ષની નિમણૂક કરવાની સમગ્ર સત્તા યોગ્ય સરકારે કબજે કરી લીધી છે. આ સુધારાથી સત્તાના વિભાજનને ભંગ કરવાની સંભાવના પણ ઊભી થાય છે. ટ્રિબ્યુનલના ન્યાયિક કાર્ય સાથે સંબંધિત સત્તા, જે અગાઉ ન્યાયતંત્ર દ્વારા વપરાતી હતી, તે કારોબારીએ કબજે કરી લીધી છે. તેથી, નવી દાખલ કરાયેલ કલમ ૧૨(૨) સ્વયંમાં જ ટકી શકે તેવી નથી અને તેને રદબાતલ તથા અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવે છે [પરિચ્છેદ ૧૦૧] [જ૧૬-જી-એચ; જ૧૭-એ]

પ.૧. સુધારેલ અથવા અસુધારેલ નિયમો દ્વારા નિયુક્ત થયેલા ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યોને ૦૧.૦૬.૨૦૧૦થી સમાન વેતનધોરણો અને સેવા શરતો મેળવવાનો હક રહેશે, તેમ છતાં, ભિન્ન વેતનધોરણો અને સેવા શરતોના કારણે તેઓ કોઈપણ બાકી રકમનો દાવો કરવા હકદાર રહેશે નહીં. [પરા ૧૦૪] [જ૧૭-એફ]

પ.૨. ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યો માટે ૦૧.૦૬.૨૦૧૦થી નિવૃત્તિની એકસરખી વય રહેશે, તેનો અર્થ એ થાય છે કે ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યોને તેઓ ૬૫ વર્ષની નિવૃત્તિ વય પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી કાર્ય કરવાની પરવાનગી આપવામાં

આવશે. તેથી, કલમ ૧૦એ રદ કરવામાં આવે છે. [ફકરો ૧૦૪] [૪૧૭-જી-એચ; ૪૧૮-એ]

૫.૩. કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં ઉપાધ્યક્ષનું પદ ૦૧.૦૬.૨૦૧૦ થી પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે છે. તેમ છતાં, જો સરકાર દ્વારા ઉપાધ્યક્ષોની નિમણૂક અગાઉથી કરવામાં આવી હોય, તો તેમને અસ્થિર કરવામાં ન આવે અને તેમને તેમના સંબંધિત પદો પર તેઓ નિવૃત્તિ વય પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી ચાલુ રહેવાની મંજૂરી આપવામાં આવે. ત્યારબાદ, ઉપાધ્યક્ષની નિમણૂક વણ સુધારેલ નિયમો અનુસાર કરવામાં આવશે. પરિણામે, સુધારિત અધિનિયમની નવી ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૧૨(૨) વણ રદ કરવામાં આવે છે. [પરિચ્છેદ ૧૦૪] [૪૧૮-બી-સી]

ઈન્દિરા નેહરુ ગાંધી વિ. રાજ નારાયણ અને અન્ય. (૧૯૭૫) સપ્પ. એસ.સી.સી. ૧; આઈ.આર. કોએલ્હો (મૃત) તેમના કાનૂની વારસદારો દ્વારા વિ. તામિલનાડુ રાજ્ય અને અન્ય. (૨૦૦૭) ૨ એસ.સી.સી.; મિનર્વા મિલ્સ લિ. અને અન્ય. વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય. (૧૯૮૦) ૩ એસ.સી.સી. ૬૨૫; અશોકા કુમાર ઠાકુર અને અન્ય. વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય. (૨૦૦૮) ૬ એસ.સી.સી. ૧; હિઝ હોલીનેસ કેસવાનંદ ભારતી શ્રીપાદગલવરુ વિ. કેરળ રાજ્ય અને અન્ય. (૧૯૭૩) ૪ એસ.સી.સી. ૨૨૫; સુભાષ શર્મા અને અન્ય. વિ. ભારત સંઘ ૧૯૯૧ સપ્ (૧) ૫૭૪; પરીના સ્વરૂપ વિ. ભારત સંઘ (૨૦૦૮) ૧૪ એસ.સી.સી. ૧૦૭, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

પ્રકરણ કાયદા સંદર્ભ:

પંચાલ ન્યાયાધીશના ચુકાદામાં:

(૧૯૯૦) ૪ એસ.સી.સી. ૫૦૧ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. પરા ૧૩

(૧૯૮૭) ૧ એસ.સી.સી. ૧૨૪ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. પરા ૧૫

(૨૦૦૨) ૬ એસ.સી.સી. ૨૪૨ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો. ફકરો ૧૫

ભંડારી જેએના ચુકાદામાં:

(૧૯૮૭) ૧ એસ.સી.સી. ૧૨૪ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો. પરિચ્છેદ ૨૧,
૩૦, ૩૨, ૩૩, ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૫૨, ૧૦૦

(૧૯૮૦) ૩ એસ.સી.સી. ૬૨૫ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો. પરા ૩૪, ૫૨,
૫૮, ૬૨

(૧૯૯૭) ૩ એસ.સી.સી. ૨૬૧ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો. ફકરો ૪૨, ૪૬

(૧૯૯૩) ૪ એસ.સી.સી. ૧૧૯ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. પરિચ્છેદ ૪૩

૧૯૫૬ એસ.સી.આર. ૨૬૭ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. પરા ૪૪

(૧૯૭૩) ૪ એસ.સી.સી. ૨૨૫ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. ફકરો ૪૫, ૬૧

(૧૯૯૧) ૧ એસ.સી.સી. ૬૦૫ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો. પરા ૫૦

(૧૯૭૫) સપ્લી. એસ.સી.સી. ૧ નો સંદર્ભ લેવાયો. ફકરો ૫૬, ૭૦

- (૨૦૦૭) ૨ એસ.સી.સી. ૧ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો. પેરા ૫૭
- (૨૦૦૮) ૬ એસ.સી.સી. ૧ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો. ફકરો ૫૯
- ૧૯૯૧ સપ્ (૧) ૫૭૪ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો. ફકરો ૬૩
- (૨૦૦૮) ૧૪ એસ.સી.સી. ૧૦૭ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો છે. પરા ૬૪
- (૧૯૮૨) ૧ એસ.સી.સી. ૬૧૮ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. પરિચ્છેદ ૬૬, ૭૨
- (૧૯૫૨) એસ.સી.આર. ૨૮૪ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. પરા ૬૭
- (૧૯૫૯) ૧ એસ.સી.આર. ૨૭૯ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો. પરિચ્છેદ ૬૮
- (૧૯૭૪) ૧ એસ.સી.સી. ૧૯ નો સંદર્ભ લેવાયો. ફકરો ૬૯
- (૧૯૭૮) ૧ એસ.સી.સી. ૨૪૮ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. પરિચ્છેદ ૭૧
- (૧૯૮૬) ૧ એસ.સી.સી. ૬૩૯ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. ફકરો ૭૩
- (૧૯૮૭) ૨ એસ.સી.સી. ૪૬૯ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો. પરા ૭૪
- (૧૯૮૭) ૪ એસ.સી.સી. ૬૩૪ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. ફકરો ૭૫
- ૧૯૮૭ (સપ્તી.) એસ.સી.સી. ૨૫૭ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો છે. પરા ૭૬
- (૧૯૮૮) ૪ એસ.સી.સી. ૫૭૧ નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો. પરા ૭૭

૧૯૮૯ સપ્તી. (૨) એસ.સી.સી. ૪૨૪ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. પરિચ્છેદ
૭૮

(૧૯૯૬) ૧૦ એસ.સી.સી. ૧ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. પરા ૭૯

(૨૦૦૧) ૭ એસ.સી.સી. ૫૪૫ નો ઉદ્દેખ કરવામાં આવ્યો. પરા ૮૦

(૨૦૦૩) ૬ એસસીસી ૬૧૧ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. પેરા ૮૧

(૨૦૦૪) ૬ એસસીસી ૨૧૮ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો. પરા ૮૨

(૨૦૦૮) ૧ એસ.સી.સી. ૫૮૬ નો સંદર્ભ લેવાયો. પરિચ્છેદ ૮૩

દિવાની મૂળ અધિકારક્ષેત્ર : રિટ અરજી (દિવાની) ક્રમાંક ૨૬૧/૨૦૦૭.

ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ.

સાથે

ડબલ્યુ.પી. (સી) ક્રમાંક ૫૩૯ વર્ષ ૨૦૦૭.

એ. સારન, એએસજી, રાજુ રામચંદ્રન, એ.કે. બહેરા, લલિત એમ. હરિચંદન,
સૌરભ સુમન સિન્હા (સત્ય મિત્ર ગર્ગ માટે), નિતિન એસ. તાંબવેકર, બી.એસ.
સાઈ. કે. રાજીવ, એસ. વસીમ એ. કાદરી, પી, પરમેશ્વરન, બી. કૃષ્ણ પ્રસાદ,
સંજય વી. ખાર્ડે, આશા જી. નાયર, પક્ષકારો તરફથી હાજર રહેલા વકીલો સાથે.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ ઉચ્ચારવામાં આવ્યો હતો દ્વારા

જે.એમ. પંચાલ, ન્યાયાધીશ.

૧. વર્ષ ૨૦૦૭ની રિટ અરજી (સી) ક્રમાંક ૨૬૧ માં, અરજદાર, જે પ્રેક્ટિસ કરતા વકીલ તથા કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ, મુખ્ય પીઠ, બાર એસોસિયેશનના માનદ સચિવ છે, નીચે મુજબ પ્રાર્થના કરે છે: (૧) વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ (સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ માં પ્રતિબિંબિત થયેલ કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં ઉપાધ્યક્ષના પદને રદ કરવાની પ્રતિવાદીઓની નિર્ણયને રદ કરવામાં આવે અને પ્રતિવાદીઓને કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં ઉક્ત પદ પુનઃસ્થાપિત કરવા દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવે, (૨) વહીવટી અધિકરણો અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની નવી ઉમેરાયેલ કલમ ૧૦એ, જેટલી હદે તે વણ સુધારેલ નિયમો હેઠળ અને સુધારિત નિયમો હેઠળ થયેલી નિમણૂકના આધારે કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો માટે જુદી જુદી સેવા શરતો નિર્ધારિત કરે છે, તેને ગેર-બંધારણીય, મનસ્વી અને કાયદેસર રીતે અસ્થિર જાહેર કરવામાં આવે, (૩) પ્રતિવાદીઓને દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવે કે વણ સુધારેલ કે સુધારિત નિયમો હેઠળ થયેલી તેમની નિમણૂકને અવગણીને કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશોને લાગુ પડતી બધી સેવા શરતો આપવામાં આવે, (૪) વહીવટી અધિકરણો અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની નવી ઉમેરાયેલ કલમ ૧૦એ, જેટલી હદે તે નક્કી કરે છે કે કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યનો કુલ કાર્યકાળ ૧૦ વર્ષથી વધુ નહીં હોય, તેને ગેર-બંધારણીય જાહેર કરવામાં આવે, (૫) પ્રતિવાદીઓને

દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવે કે વણ સુધારેલ કે સુધારિત નિયમો હેઠળ નિયુક્ત તમામ સભ્યોને તેઓ ૬૫ વર્ષની નિવૃત્તિ વય પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી ચાલુ રાખવામાં આવે, (૬) સુધારેલી કલમ ૬(૨) માં પ્રતિબિંબિત વહીવટી સભ્ય તરીકેની નિમણૂક માટેની નવી ઉમેરાયેલ લાયકાતોને મનસ્વી અને અસ્થિર જાહેર કરવામાં આવે, અને (૭) વહીવટી અધિકરણો અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની નવી ઉમેરાયેલ કલમ ૧૨(૨), જે યોગ્ય સરકારને આર્થિક અને વહીવટી સત્તાઓના ઉપયોગ માટે એક અથવા વધુ સભ્યોને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરવાનો અધિકાર આપે છે, તેને ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા પર તરાપ મારતી હોવાથી રદ કરવામાં આવે.

૨. રિટ અરજી (સી) ક્રમાંક ૫૩૯ સન ૨૦૦૭ મહારાષ્ટ્ર પ્રશાસનિક ટ્રિબ્યુનલના એક ન્યાયિક સભ્ય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે અને તેઓએ એવી પ્રાર્થના કરી છે કે પ્રતિવાદીઓનો તે નિર્ણય રદ કરવામાં આવે, જેના મુજબ પ્રશાસનિક ટ્રિબ્યુનલના એવા સભ્યો, જેઓની નિમણૂક પ્રશાસનિક ટ્રિબ્યુનલ્સ (સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ અમલમાં આવે તે પહેલાં કરવામાં આવી હતી, તેઓએ આવી નિમણૂકો માટે નિર્ધારિત પસંદગી પ્રક્રિયા મુજબ નવી નિમણૂક મેળવવા માટે ફરી અરજી કરવી પડે; કારણ કે એવો નિર્ણય મનસ્વી છે અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬નો ભંગ કરનાર છે. તેઓએ એ પણ પ્રાર્થના કરી છે કે નવી ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૧૦અ, જેટલી હદ સુધી તે પ્રશાસનિક ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોના પુનર્નિમણૂક માટે

પસંદગી સમિતિ દ્વારા વિચારણા સાથે સંબંધિત છે, તે ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પહેલાં નિયમિત રીતે સભ્ય તરીકે નિયુક્ત થયેલાઓને લાગુ પડતી નથી એવી ઘોષણા કરવામાં આવે. તેમની બીજી પ્રાર્થના એ છે કે પ્રતિવાદીઓને એવો નિર્દેશ આપવામાં આવે કે તેઓ મહારાષ્ટ્ર પ્રશાસનિક ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે તેમનો કાર્યકાળ ૬૫ વર્ષની સુપરએન્યુએશનની વય પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી પુનઃસ્થાપિત કરે અને પ્રતિવાદીઓને એવો પણ નિર્દેશ આપવામાં આવે કે વડી અદાલતના ન્યાયાધીશોને લાગુ પડતી તમામ સેવાશરતો તેમને પણ આપવામાં આવે.

૩. બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨૩-એ મુજબ, સંસદ કાયદા દ્વારા ભારતના પ્રદેશની અંદર અથવા ભારત સરકારના નિયંત્રણ હેઠળ આવેલી સંઘની બાબતો અથવા કોઈપણ રાજ્યની બાબતો સાથે સંબંધિત જાહેર સેવાઓ અને પદો પર નિયુક્ત વ્યક્તિઓની ભરતી તથા તેમની સેવાની શરતો સંબંધિત વિવાદો અને ફરિયાદોના નિર્ણય અથવા વિધાનિક વિચારણા માટે વહીવટી અધિકરણોની જોગવાઈ કરી શકે છે, તેમજ સરકારની માલિકીની અથવા તેના નિયંત્રણ હેઠળની કોઈ નિગમ સંબંધિત બાબતો માટે પણ તેવી જોગવાઈ કરી શકે છે. બંધારણની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ હેઠળ વહીવટી અધિકરણોની સ્થાપના આવશ્યક બની હતી, કારણ કે સેવા વિષયક બાબતોને લગતા મોટા પ્રમાણમાં કેસો વિવિધ અદાલતો સમક્ષ બાકી પડેલા હતા. એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવી હતી કે સેવા વિષયક બાબતોનું વિશિષ્ટ રીતે નિરાકરણ કરવા

માટે આવા વહીવટી અધિકરણોની સ્થાપના કરવાથી માત્ર વિવિધ અદાલતોનો ભાર ઓછો થશે અને પરિણામે તેમને અન્ય કેસોની ઝડપી સુનાવણી માટે વધુ સમય મળશે એટલું જ નહીં, પરંતુ વહીવટી અધિકરણોના અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ આવતા વ્યક્તિઓને તેમની ફરિયાદો અંગે ત્વરિત રાહત પણ પ્રાપ્ત થશે. તેથી, કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલની સ્થાપના માટે સંસદમાં વિધેયક રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું. આ વિધેયકમાં સંઘ માટે એક વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અને કોઈ રાજ્ય માટે અલગ વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અથવા બે કે તેથી વધુ રાજ્યો માટે સંયુક્ત વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ સ્થાપવાની જોગવાઈ કરીને અનુચ્છેદ ૩૨૩-એને અમલમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો. આ વિધેયકમાં અન્ય બાબતો સાથે સાથે નીચેની જોગવાઈઓ કરવામાં આવી હતી – (એ) દરેક અધિકરણ દ્વારા વપરાશમાં લેવાનાર અધિકારક્ષેત્ર, સત્તાઓ અને અધિકારિતા, (બી) રાજ્ય અધિકરણો દ્વારા અનુસરવાની કાર્યવાહી, (સી) સેવા વિષયક બાબતોમાં બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ સર્વોચ્ચ અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર સિવાય બધી અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રનો બહિષ્કાર, અને (ડી) એવા કોઈ દાવો અથવા અન્ય કાર્યવાહી, જે આવા અધિકરણની સ્થાપના પહેલાં તત્કાળ કોઈ અદાલત અથવા અન્ય સત્તાધિકારી સમક્ષ બાકી હોય અને જેના વિષયમાં, જો તેવા દાવા અથવા કાર્યવાહી જે આધારભૂત કારણો પર આધારિત હતા તે કારણો એવી સ્થાપના

પછી ઉપજ્યા હોત, તો તેવા કેસો આવા અધિકરણના અધિકારક્ષેત્રમાં આવતાં હોત, તેમનું દરેક વહીવટી ટ્રિબ્યુનલને હસ્તાંતરણ.

૪. ત્યારબાદ, સંસદે વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ઘડ્યો. તેને ૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૮૫ના રોજ રાષ્ટ્રપતિની મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ.

૫. વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની જોગવાઈઓના અનુસંધાનમાં, ૧ નવેમ્બર, ૧૯૮૫ ના રોજ પાંચ ખંડપીઠો સાથે કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. તેની સ્થાપના પહેલાં, બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨૩-એ ની બંધારણીય માન્યતાને તથા વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમની જોગવાઈઓને પડકારતી રિટ અરજીઓ વિવિધ વડી અદાલતોમાં તેમજ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવી હતી. રિટ અરજીઓમાં મુખ્ય દલીલ એવી હતી કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ સર્વોચ્ચ અદાલતનો રિટ અધિકારક્ષેત્ર તેમજ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતોનો રિટ અધિકારક્ષેત્ર, બંધારણમાં સુધારા દ્વારા પણ હટાવી શકાય તેમ નહોતો. જોકે સર્વોચ્ચ અદાલતે, એક અંતરિમ આદેશ દ્વારા, બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં દાખલ થયેલી રિટ અરજીઓના કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં હસ્તાંતરણ પર સ્થગન આપ્યું હતું, તેણે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની રિટ અરજીઓના હસ્તાંતરણ પર સ્થગન આપ્યું નહોતું, આ શરતે કે સરકાર અધિનિયમમાં અમુક સુધારા કરશે. સર્વોચ્ચ અદાલતે સૂચવેલા સુધારાઓમાંનો એક એવો હતો કે

ન્યાયાધિકરણમાં પ્રત્યેક કેસની સુનાવણી એક ન્યાયિક સભ્ય અને એક બિન-ન્યાયિક સભ્ય ધરાવતી ખંડપીઠ દ્વારા થવી જોઈએ અને ન્યાયિક સભ્યોની નિમણૂક ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સાથે પરામર્શ કરીને થવી જોઈએ. સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ એવો બાંહેધરો આપવામાં આવ્યો હતો કે અધિનિયમમાં યોગ્ય સુધારા કરવા માટેનું વિધેયક શક્ય તેટલું વહેલું સંસદ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવશે. કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલએ પણ સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપરોક્ત નિર્દેશો અનુસાર ખંડપીઠોમાં કાર્ય શરૂ કરી દીધું હતું. ઉપર ઉલ્લેખિત રિટ અરજીઓ જાન્યુઆરી, ૧૯૮૬ માં સુનાવણી માટે આવવાની હોવાથી, રાષ્ટ્રપતિએ સર્વોચ્ચ અદાલતને આપવામાં આવેલા બાંહેધરાને અમલમાં મૂકવા તથા અધિનિયમના વહીવટમાં જરૂરી માનવામાં આવેલા કેટલાક અન્ય સુધારા કરવા માટે, ૨૨ જાન્યુઆરી, ૧૯૮૬ ના રોજ વહીવટી ન્યાયાધિકરણો (સુધારા) અધ્યાદેશ, ૧૯૮૬ જાહેર કર્યો. ઉક્ત અધ્યાદેશે અન્ય બાબતો ઉપરાંત નીચેની બાબતો માટે જોગવાઈ કરી હતી, નામે: –

(એ) અધિનિયમમાં ન્યાયિક સભ્ય અને વહીવટી સભ્યની સંકલ્પના રજૂ કરવામાં આવી હતી. વહીવટી ટ્રિબ્યુનલની ખંડપીઠમાં અધ્યક્ષ અથવા ઉપાધ્યક્ષની અધ્યક્ષતાવાળી ત્રણ સભ્યોની ખંડપીઠના બદલે એક ન્યાયિક સભ્ય અને એક વહીવટી સભ્યનો સમાવેશ થવાનો હતો. એ પણ જોગવાઈ

કરવામાં આવી હતી કે ન્યાયિક સભ્યની નિમણૂક ભારતના મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ સાથે પરામર્શ કર્યા પછી કરવામાં આવશે.

(બી) બંધારણની કલમ ૩૨ હેઠળ સેવાસંબંધિત બાબતોમાં સર્વોચ્ચ અદાલતની અધિકારિતા જાળવી રાખવામાં આવી હતી. મુખ્ય અધિનિયમનો આશય આ અધિકારિતા ટ્રિબ્યુનલ્સને પણ સોંપવાનો હતો.

(સી) તે રાજ્ય માટે સ્થાપિત રાજ્ય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલની ખંડપીઠ અથવા ખંડપીઠોના તમામ અથવા કોઈપણ સભ્યોને, તે રાજ્યના સંદર્ભમાં, કેન્દ્રિય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલની ખંડપીઠ અથવા ખંડપીઠોના સભ્યો તરીકે નિયુક્ત કરવા માટે, કોઈપણ રાજ્ય સરકારની સંમતિથી, એક જોગવાઈનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

(ડી) અધિનિયમ હેઠળ આવા વ્યક્તિઓના હકોને અસર કર્યા વિના, ઔદ્યોગિક વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૪૭ ની જોગવાઈઓથી શાસિત વ્યક્તિઓ સુધી ટ્રિબ્યુનલનું અધિકારક્ષેત્ર પણ વિસ્તૃત કરવામાં આવ્યું હતું.

અધ્યાદેશ જાહેર થયા બાદ, અધિનિયમ અને અધ્યાદેશની કેટલીક જોગવાઈઓ અંગે થોડા સંશયો વ્યક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. તેથી, વિધેયકમાં કેટલીક સ્પષ્ટીકરણાત્મક સુધારાઓનો સમાવેશ કરવાનો, અધ્યાદેશમાં સમાવિષ્ટ કેટલીક જોગવાઈઓને કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલની સ્થાપનાની તારીખથી ભૂતલક્ષી અસર આપવાનો અને ઉક્ત અધિકરણ દ્વારા કરવામાં આવેલી કેટલીક કાર્યવાહીને માન્યતા આપવાનો પ્રસ્તાવ કરવામાં આવ્યો

હતો. વિધેયકમાં સમાવિષ્ટ સુધારાઓનું સ્પષ્ટીકરણ વિધેયક સાથે જોડાયેલ સ્મરણપત્રમાં કરવામાં આવ્યું હતું. અનુસંધાને, ૧૯૮૫ના અધિનિયમમાં ૧૯૮૬ના અધિનિયમ ૧૯ દ્વારા સુધારો કરવામાં આવ્યો, જે ૨૨ જાન્યુઆરી, ૧૯૮૬થી અમલમાં આવેલ ગણવામાં આવ્યો. ૧૯૮૫ના અધિનિયમમાં થયેલા સુધારા દ્વારા (૧) વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રમાંથી અધીનસ્થ અદાલતોના અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓ સંબંધિત વિવાદોના નિરાકરણ કરવાની સત્તાઓને બહાર રાખવાનો તથા વહીવટી અધિકરણોમાં પ્રલંબિત કેસોને સંબંધિત અદાલતોમાં હસ્તાંતરિત કરવાની જોગવાઈ કરવાનો; (૨) વહીવટી અધિકરણોના અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અને અન્ય સભ્યોની નિમણૂંક ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સાથે પરામર્શ કરીને કરવામાં આવશે એવો પ્રસ્તાવ કરવામાં આવ્યો હતો. સુધારા અગાઉના અધિનિયમમાં માત્ર ન્યાયિક સભ્યો અંગે જ ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સાથે પરામર્શ કરવાની જોગવાઈ હતી; (૩) વહીવટી અધિકરણોના અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અને અન્ય સભ્યોને બીજા કાર્યકાળ માટે પુનર્નિમણૂંક મેળવવા પાત્ર બનાવવાના; (૪) કેન્દ્રીય સરકાર અને યોગ્ય સરકારને અધિકરણોના અધ્યક્ષ અને અન્ય સભ્યો તેમજ તેમના અધિકારીઓ વગેરેના વેતન, ભથ્થાં અને સેવા શરતો સંબંધિત નિયમો બનાવવાની સત્તા આપવાની દરખાસ્ત કરવામાં આવી હતી.

૬. ઉદ્દેખનીય છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળ એક રિટ અરજી કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના એક સભ્ય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી,

જેમાં એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે એસ. પી. સંપથ કુમાર વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય [(૧૯૮૭) ૧ એસસીસી ૧૨૪]ના નિર્ણયમાં કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલને વડી અદાલત સમકક્ષ માનવામાં આવ્યો હતો અને તેથી તેના અધ્યક્ષને વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સમકક્ષ અને ઉપાધ્યક્ષ તથા સભ્યોને દરેક બાબતમાં વડી અદાલતના કાર્યરત ન્યાયાધીશો સમકક્ષ માનવા જોઈએ. એવો પણ દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે ઉપાધ્યક્ષોને વડી અદાલતોના કાર્યરત ન્યાયાધીશો સમકક્ષ માનવામાં આવ્યા હોવા છતાં, સભ્યોને તેમના વેતન અને સેવાની અન્ય શરતોમાં તે રીતે સમકક્ષ માનવામાં આવ્યા નથી અને ઉપાધ્યક્ષો તથા સભ્યોની સેવાની શરતોમાં, ખાસ કરીને વેતન અને નિવૃત્તિ વચ બાબતે, જે ભેદ કરવામાં આવ્યો હતો તે મનસ્વી હતો; પરિણામે, સભ્યોને પણ ઉપાધ્યક્ષોના સમાન વેતન આપવામાં આવવું જોઈએ અને તેમની નિવૃત્તિ વચ પણ ઉપાધ્યક્ષોની જેમ જ, એટલે કે ૬૫ વર્ષ, હોવી જોઈએ. બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨૩-એના અર્થઘટન અંગે, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો કે તે હેઠળ રચાયેલ વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ્સ વડી અદાલતોથી ભિન્ન છે અને રિટ અરજીને ફગાવી દીધી હતી.

૭. વહીવટી અધીકરણ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ માં વહીવટી અધીકરણો (સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ દ્વારા સુધારો કરવામાં આવ્યો. ઉક્ત સુધારા દ્વારા વહીવટી અધીકરણમાં ઉપાધ્યક્ષનું પદ રદ કરવામાં આવ્યું છે. નવી જોગવાઈ, એટલે કે, કલમ ૬(૨) દાખલ કરવામાં આવી છે, જે અધીકરણમાં

વહીવટી સભ્ય તરીકેની નિમણૂક માટેની લાયકાતોમાં ફેરફાર કરે છે. મુખ્ય અધિનિયમમાં કલમ ૧૦અ દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે વડી અદાલતના ન્યાયાધીશોની સેવા શરતો માત્ર ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પછી નિમાયેલા સભ્યોને જ લાગુ પડશે. નવી દાખલ કરાયેલ કલમ ૧૦અ વહીવટી અધીકરણોના સભ્યોનો કુલ કાર્યકાળ દસ વર્ષ સુધી મર્યાદિત કરે છે, યદ્યપિ ઉક્ત સુધારા દ્વારા સભ્યો માટેની નિવૃત્તિ વય ૬૨ થી વધારીને ૬૫ વર્ષ કરવામાં આવી છે. વધુમાં, કલમ ૧૦અ મુજબ ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પછી પસંદગી સમિતિ દ્વારા સભ્યના પુનર્નિયુક્તિ માટેના કેસ અંગે વિચારણા કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવે છે. વહીવટી અધીકરણ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની કલમ ૧૨(૨) માં સુધારો કરવામાં આવ્યો છે અને અધ્યક્ષની કેટલીક ફરજો અને કાર્યોના નિર્વહના હેતુસર ઉપાધ્યક્ષની નિમણૂક કરવા માટે યોગ્ય સરકારને સત્તા આપવામાં આવી છે.

૮. અરજદારનો મામલો એ છે કે ઉપાધ્યક્ષનું પદ પ્રશાસનિક અદાલતોમાં તેની સ્થાપના સમયથી અસ્તિત્વમાં હતું, જેના કારણે વિવિધ વડી અદાલતોના ન્યાયાધીશો માટે કેન્દ્રીય પ્રશાસનિક અદાલતમાં પસંદગી કરવાનો વિકલ્પ ઉપલબ્ધ થતો હતો અને પ્રશાસનિક અદાલતોના સભ્યોને ઉપાધ્યક્ષના પદ પર બઢતી સ્વરૂપે તક મળતી હતી. અરજદારના કહેવા મુજબ, હાલ ઉક્ત પદનું નાબૂદી કરવાથી અદાલતોની રચના તેમજ વહીવટમાં વિસંગત પરિસ્થિતિ ઊભી થશે, જો કોઈ વડી અદાલતના ન્યાયાધીશને માત્ર

સભ્ય તરીકે જ નિમવાનું હોય અને તેથી ઉપાધ્યક્ષના પદનું નાબૂદી ગેર-
બંધારણીય છે. અરજદારોએ ઉદ્દેખ કર્યો છે કે પ્રશાસનિક અદાલતો
અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની નવી રજૂ કરાયેલ કલમ ૬(૨) અદાલતમાં
પ્રશાસનિક સભ્ય તરીકેની નિમણૂક માટેની લાયકાતોમાં એવો ફેરફાર કરે છે કે
આઈ.એ.એસ. અધિકારીઓ સિવાય અન્ય કોઈ જાહેર સેવક કદી પણ આવી
નિમણૂક માટે પાત્ર બનશે નહીં અને પ્રશાસનિક સભ્યોની નિમણૂક માટે
વિચારક્ષેત્રને સત્તાનો છળપૂર્ણ ઉપયોગ કરીને માત્ર આઈ.એ.એસ.
અધિકારીઓ સુધી મર્યાદિત કરી દેવામાં આવ્યું હોવાથી, ઉક્ત જોગવાઈને
ગેર-બંધારણીય ગણવી જોઈએ. અરજદાર દ્વારા એવો દાવો કરવામાં આવે છે
કે કલમ ૧૦એ ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭, જે નિર્ધારિત તારીખ છે, તે પહેલાં
નિમાયેલા અદાલતોના તમામ સભ્યોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશોને લાગુ
પડતી સેવા શરતોનો લાભ આપતી નથી, પરંતુ તે લાભ ભવિષ્યમાં, અર્થાત્
૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પછી, અદાલતોના સભ્યો તરીકે નિમાયેલા સભ્યો
સુધી જ મર્યાદિત રાખે છે અને કારણ કે ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પહેલાં
નિમાયેલા સભ્યો પણ એ જ ફરજો અને જવાબદારીઓ નિભાવવાના છે, તેથી
એવી જોગવાઈ કે વડી અદાલતના ન્યાયાધીશોની સેવા શરતો માત્ર ૧૯
ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પછી નિમાનાર સભ્યોને જ લાગુ પડશે, તેની કોઈ
યુક્તિસંગત પાયાની કે કોઈ નિર્ધારિત હેતુ સાથે સંબંધિત કડી નથી અને તેથી
તેને અધિકારાતીત જાહેર કરવી જોઈએ. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે

પ્રશાસનિક અદાલતોના સભ્યોની કુલ કાર્યકાળને દસ વર્ષ સુધી મર્યાદિત કરતી કલમ ૧૦એ મનસ્વી છે, કારણ કે ઉક્ત જોગવાઈનો કોઈ હેતુ નથી, કોઈ ચુકિતસંગત આધાર નથી અને અધિનિયમના નિર્ધારિત હેતુ સાથે કોઈ સંબંધિત કડી પણ નથી. અરજદારના કહેવા મુજબ, અદાલતોમાં અનેક ન્યાયિક સભ્યોની નિમણૂક બારમાંથી આશરે ૪૫ વર્ષની ઉંમરે કરવામાં આવી છે, પરંતુ હવે તેમની કાર્યકાળ માત્ર દસ વર્ષ સુધી સીમિત કરવાની કોશિશ કરવામાં આવી રહી છે, જે બારના સભ્યોને અદાલતોમાં સભ્ય તરીકે જોડાવાથી નિરોત્સાહિત કરશે. એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે સ્થાપના સમયથી બારમાંથી નિમાયેલા ન્યાયિક સભ્યોએ અદાલતોના ન્યાયિક વહીવટમાં કેન્દ્રસ્થ ભૂમિકા ભજવી છે અને તેથી પ્રશાસનિક અદાલતોના સભ્યોની કુલ કાર્યકાળને દસ વર્ષ સુધી મર્યાદિત કરતી નવી ઉમેરાયેલ કલમ ૧૦એને મનસ્વી, ગેર-બંધારણીય અને કાનૂની રીતે અસથિર હોવાથી રદ કરવી જોઈએ.

૯. રિટ અરજી ક્રમાંક ૫૩૯/૨૦૦૭ માં અરજદારની ફરિયાદ એ છે કે સભ્યને નવી પસંદગી પ્રક્રિયા હેઠળ મૂકવાનો પ્રતિવાદીઓનો નિર્ણય મનસ્વી છે અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ નો ભંગ કરનાર છે, કારણ કે તેના કહેવા મુજબ, વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે તેની પુનર્નિયુક્તિ માટેની બાબત પસંદગી સમિતિ દ્વારા વિચારવામાં આવે તેવી જોગવાઈ તેઓ પર લાગુ કરવી જ ન હતી, જેઓ ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પહેલાં નિયમિત રીતે સભ્યો

તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. અરજદાર એ દાવો પણ કરે છે કે વહીવટી અધિકરણો અધિનિયમ, ૧૯૮૫ માં કલમ ૧૨(૨) નો સમાવેશ, જે રાજ્ય સરકારને આર્થિક અને વહીવટી સત્તાઓના પ્રયોગ માટે કોઈ સભ્યને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરવાનો અધિકાર આપે છે, તે અધિકરણોની ન્યાયિક સ્વતંત્રતાને નષ્ટ કરે છે અને કારણ કે સરકારને તે કાર્યોના નિર્વહ માટે અધિકરણના કોઈ સભ્યને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નામાંકિત કરવાની અનિયંત્રિત, દિશાવિહિન અને અવિવ્યવસ્થિત સત્તા સોંપવામાં આવી છે, તેથી ઉક્ત જોગવાઈ પણ રદ કરવી જોઈએ. આ પરિસ્થિતિઓમાં અરજદારોએ ઉપરોક્ત ક્રમાંકિત અરજીઓ દાખલ કરી છે અને તે રાહતો માંગી છે, જેમનો અગાઉ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

૧૦. નોટિસની તામિલ થયા બાદ, ભારત સરકારના કર્મચારી મંત્રાલયમાં અન્ડર સેક્રેટરી સુશ્રી મંજુ પાંડે દ્વારા પ્રતિવાદીઓ તરફથી પ્રતિસોગંદનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. પ્રતિસોગંદનામામાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રિબ્યુનલ્સ (એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૨૦૦૬ નો હેતુ નીચે મુજબના ઉદ્દેશ્યો હાંસલ કરવાનો હતો: –

૧) ટ્રિબ્યુનલોમાં ઉપાધ્યક્ષનું પદ રદ કરવા માટે, કારણ કે તે ટાળી શકાય તેવી ત્રિસ્તરીય સંસ્થા ઊભી કરી રહ્યું હતું અને લાયકાત, નિવૃત્તિની વય, સેવા શરતો વગેરેમાં વિસંગતતાઓ પેદા કરી રહ્યું હતું. આ અધિનિયમ એ માટે પસાર કરવામાં આવ્યો હતો કે કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના તમામ

સભ્યોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશના સમકક્ષ એકસરખો દરજ્જો અપાઈ શકે અને તેથી, ટ્રિબ્યુનલોના સભ્યોની સેવા શરતોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશની સેવા શરતોના સ્તરે ઉન્નત કરવામાં આવી, એટલે કે, અસંશોધિત અધિનિયમ હેઠળ જે ઉપાધ્યક્ષની હતી તે જ.

૨) માત્ર કેટલીક વહીવટી ફરજો નિભાવવાના હેતુસર, વિવિધ પીઠોમાંના કેટલાક સભ્યોને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરવાના હોય છે, પરંતુ ઉક્ત નિમણૂકથી તેમ નિમણૂક કરાયેલા સભ્યને કોઈ વિશેષ લાભ પ્રાપ્ત થતો નથી.

૩) સરકારના સેવકની નિવૃત્તિની વય ૫૮ વર્ષથી વધારીને ૬૦ વર્ષ કરવામાં આવતા, નિવૃત્ત સરકારના સેવકને ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે માત્ર બે વર્ષનો કાર્યકાળ મળતો હતો અને તે કેસોના નિકાલમાં બહુ યોગદાન આપી શકતો ન હતો. તેથી એવું અનુભવાયું કે ટ્રિબ્યુનલના દરેક સભ્યને પાંચ વર્ષનો કાર્યકાળ હોવો જોઈએ. જોકે આ બાબત હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાં ઉલ્લેખિત નહોતી, તેમ છતાં એવું પણ સમજવામાં આવ્યું હતું કે નિવૃત્ત વડી અદાલતના ન્યાયાધીશોને કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો તરીકે નિયુક્તિ માટે વિચારવામાં આવવાના હોવાથી, નિવૃત્તિની વય ૬૫ વર્ષ સુધી વધારવી જોઈએ અને અનુરૂપ રીતે અધ્યક્ષની નિવૃત્તિની વય ૬૮ વર્ષ સુધી વધારવી જોઈએ જેથી ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષને પાંચ વર્ષનો પૂર્ણ કાર્યકાળ મળી શકે.

૪) સુધારિત અધિનિયમ હેઠળ ઉપાધ્યક્ષનું પદ માત્ર વહીવટી સત્તાઓના નિર્વહ માટેની એક કાર્યકારી નિમણૂક છે અને સરકારને ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોમાંથી એકને ટ્રિબ્યુનલના ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નામાંકિત કરવાની સત્તા આપવામાં આવી હોવા છતાં, ઉક્ત નિમણૂક સ્વાભાવિક રીતે ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષની સહમતિથી કરવામાં આવશે.

સુધારક અધિનિયમ દ્વારા હાંસલ કરવા માંગવામાં આવેલા અભિપ્રેત હેતુઓ પર ભાર મૂક્યા પછી, જવાબમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે ટ્રિબ્યુનલના ઉપાધ્યક્ષનું પદ હોવાને કારણે ટ્રિબ્યુનલમાં અધિકારીઓના ત્રણ ભિન્ન સ્તરો સર્જાતા હતા અને તેથી ભારત સરકારએ નીતિગત નિર્ણય કર્યો કે સેવા-એકરૂપતાના હિતમાં અને લાભાર્થે ક્રમબદ્ધ માળખું ફક્ત બે પદો સુધી મર્યાદિત કરવું યોગ્ય રહેશે, અર્થાત્ ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ અને સભ્યો, અને તેને ભેદભાવપૂર્ણ કે મનમાનીયું કે ગેરકાયદેસર કહી શકાય તેમ નથી. પ્રતિસોગંદનામામાં આગળ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે વણ સુધારેલ અધિનિયમની કલમ ૮ મુજબ વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અથવા સભ્યની મહત્તમ કાર્યકાર્યકાળ નિવૃત્તિની વયને આધીન દસ વર્ષની હતી, જેમાં અધ્યક્ષ અથવા ઉપાધ્યક્ષ માટે નિવૃત્તિની વય ૬૫ વર્ષ અને અન્ય કોઈપણ સભ્ય માટે ૬૨ વર્ષ હતી, અને એવું કહેવું યોગ્ય નથી કે સુધારક અધિનિયમ દ્વારા ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૧૦એ પ્રથમ વખત ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની કાર્યકાળ દસ વર્ષ સુધી મર્યાદિત કરી છે. પ્રતિસોગંદનામામાં સ્પષ્ટ

કરવામાં આવ્યું છે કે નિવૃત્તિની વય ૬૨ થી વધારીને ૬૫ વર્ષ કરવાનો કારણ
 એ હતું કે સરકારી સેવકોની નિવૃત્તિ વય ૫૮ વર્ષથી વધારીને ૬૦ વર્ષ કરવામાં
 આવી હતી અને નિવૃત્ત સરકારી સેવકને ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે ફક્ત બે
 વર્ષની જ કાર્યકાળ મળતી હતી, જેના પરિણામે તે ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે
 વધુ યોગદાન આપી શકતો ન હતો. પ્રતિસોગંદનામા મુજબ વહીવટી સભ્ય
 તરીકે પસંદ થવા માટે આવશ્યક લાયકાતો પૂર્વ-સુધારિત અધિનિયમ હેઠળ
 ટ્રિબ્યુનલના ઉપાધ્યક્ષ તરીકે પસંદ થવા માટે આવશ્યક લાયકાતો જેટલી જ
 હતી અને સુધારા દ્વારા સભ્યની પસંદગીના પ્રશ્ને કોઈ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો
 નથી, તેથી નવી જોગવાઈને ગેર-બંધારણીય ગણવી જોઈએ નહીં.
 પ્રતિસોગંદનામામાં જે બાબત દબાવે રજૂ કરવામાં આવી છે તે એ છે કે
 સુધારિત અધિનિયમની કલમ ૧૨ મુજબ ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષને બેન્ચો પરના
 તમામ આર્થિક અને વહીવટી અધિકારો રહેશે, પરંતુ કેન્દ્ર સરકાર, સ્પષ્ટપણે
 અધ્યક્ષની સંમતિથી, ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરી શકે છે અને એ રીતે
 નિમણૂક કરાયેલ સભ્ય અધ્યક્ષ જે સૂચના આપે તે મુજબ અધ્યક્ષના કાર્યો
 બજાવશે અને તેથી અધિનિયમની કલમ ૧૨(૨)નો સમાવેશ કરીને કારોબારી
 દ્વારા ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા અને ટ્રિબ્યુનલની સ્વતંત્રતાને મર્યાદિત કરવાનો
 પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે એવી દલીલ ખોટી છે. પ્રતિસોગંદનામામાં સ્પષ્ટ
 કરવામાં આવ્યું છે કે અગાઉ ઉપાધ્યક્ષનું ૫૮ ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય માટે બઢતીનું
 ૫૮ ન હતું અને ઉપાધ્યક્ષની લાયકાતો ટ્રિબ્યુનલના સભ્યથી અલગ હતી,

પરંતુ સુધારા દ્વારા ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની લાયકાતો ઉપાધ્યક્ષની સમકક્ષ સુધી ઊંચી કરવામાં આવી છે અને લાયકાતોમાં થયેલ આ ફેરફારથી ન તો નિવૃત્ત વડી અદાલતના ન્યાયાધીશના દરજ્જા પર અસર પડે છે અને ન તો બિન-ન્યાયિક સભ્યોને મનસ્વી લાભ મળે છે અને તેથી સંબંધિત જોગવાઈ સંપૂર્ણપણે કાયદેસર છે. પ્રતિસોગંદનામામાં આગળ આ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે નામાવલીમાં થયેલા ફેરફાર સિવાય, જો આજ રોજ કોઈ નિવૃત્ત વડી અદાલતના ન્યાયાધીશને પણ સુધારેલ અધિનિયમ હેઠળ ટ્રિબ્યુનલના ઉપાધ્યક્ષ તરીકે ઓળખાવવાના બદલે ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવે, તો તેને બિલકુલ એ જ સુવિધાઓ મળશે અને તેથી સુધારાઓ બંધારણની જોગવાઈઓનો ભંગ કરે છે એવી દલીલ ખોટી છે. જવાબમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે મૂળ અધિનિયમમાં પણ સભ્યો બીજી પાંચ વર્ષની કાર્યકાળ માટે પુનઃનિયુક્તિ મેળવવા પાત્ર હતા અને તેનાથી વધુ નહીં, જ્યારે સુધારિત અધિનિયમમાં સભ્યની નિયુક્તિ પાંચ વર્ષની કાર્યકાળ માટે છે, જે વધુ એક પાંચ વર્ષની કાર્યકાળ સુધી વધારી શકાય છે, શરતે કે તેણે ૬૫ વર્ષની વય પ્રાપ્ત ન કરી હોય, અને આ જોગવાઈ ટ્રિબ્યુનલના એવા સભ્યોના કોઈ અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરતી નથી કે જેઓ બીજી કાર્યકાળ માટે વધારો માંગે છે. જવાબમાં જણાવાયું છે કે સુધારા પૂર્વે ટ્રિબ્યુનલના વહીવટી સભ્ય તરીકે નિયુક્તિ માટેની લાયકાતો નીચલા સ્તરની હતી અને એવી જરૂરિયાત અનુભવી હતી કે વહીવટી સભ્ય તરીકે નિયુક્ત થનારાઓને ઉચ્ચ પદોનો

પૂરતો અનુભવ હોવો જોઈએ જેથી તેઓ સેવા કાયદાશાસ્ત્રની જટિલતાઓને સમજી શકે અને તેથી કેટલીક વધારાની લાયકાતો નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, જેને ટ્રિબ્યુનલની સ્વતંત્રતા પર પ્રભાવ પાડતી કહી શકાય નહીં. પ્રતિસોગંદનામામાં જણાવાયું છે કે નીતિગત બાબત તરીકે હવે એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે સચિવ અથવા વધારાના સચિવના વેતનમાનમાં રહેલા બધા અધિકારીઓ નિયુક્તિ માટે પાત્ર રહેશે અને પસંદગી સમિતિ અનિવાર્ય રીતે સંબંધિત પદ માટે સૌથી યોગ્ય વ્યક્તિની પસંદગી કરશે. આ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે સુધારિત અધિનિયમ ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકેની નિયુક્તિ માટેની લાયકાતોમાં નોંધપાત્ર ફેરફાર કરે છે અને હવે ટ્રિબ્યુનલના સભ્યનું પદ સુધારા પહેલાં અસ્તિત્વમાં રહેલા ઉપાધ્યક્ષના પદને સમકક્ષ છે અને તેથી દરજ્જા અને સેવાની શરતોના દૃષ્ટિકોણથી ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પછી નિયુક્ત થયેલા સભ્યોને સુધારા પહેલાં ઉપાધ્યક્ષને ઉપલબ્ધ દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે. જે બાબત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે તે એ છે કે હાલના સભ્યો અને ભવિષ્યમાં નિયુક્ત થનારા સભ્યો સમાન પ્રકારના કાર્યો બજાવશે તેમ છતાં પાત્રતાના માપદંડોમાં સ્પષ્ટ ભેદ છે અને તેથી બંને એક જ વર્ગ રચે છે તથા જોગવાઈઓ મનમાનીયી છે એવી દલીલ ખોટી છે.

૧૧. તેવી જ રીતે, રિટ પિટિશન (સી) ક્રમાંક ૫૩૯/૨૦૦૭ માં નોટિસની તામિલ થયા બાદ, પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ અને ૨ તરફથી ભારત સરકારના કર્મચારી મંત્રાલયમાં નિયામક સુશ્રી મંજુ પાંડે દ્વારા જવાબમાં

સોગંદનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. ઉક્ત પિટિશનમાં મહારાષ્ટ્ર સરકાર તરફથી મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના સામાન્ય વહીવટ વિભાગના અન્ડર સેક્રેટરી શ્રી વિજય દત્તાત્રય શિંદે દ્વારા જવાબમાં સોગંદનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. ઉલ્લેખનીય છે કે ઉપરોક્ત બંને જવાબોમાં એવું દર્શાવવામાં આવ્યું છે કે ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પહેલાં નિમણૂક થયેલ અને બીજા કાર્યકાળ માટે કાર્યકાળવધારો માંગનાર સભ્યએ સુધારેલ અધિનિયમ દ્વારા નિર્ધારિત લાયકાતો પૂર્ણ કરવી આવશ્યક છે, જેને મનસ્વી અથવા ગેર-બંધારણીય કહી શકાતું નથી.

૧૨. આ અદાલતે પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને વિસ્તૃત રીતે અને અત્યંત વિગતે સાંભળ્યા છે.

૧૩. વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ્સની સ્થાપના સમયથી અસ્તિત્વમાં રહેલા ઉપાધ્યક્ષના પદનો નાબૂદ ગેર-બંધારણીય છે, કારણ કે ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે કોઈ વડી અદાલતના ન્યાયાધીશની નિમણૂક કરવામાં આવે તો ટ્રિબ્યુનલની રચના તેમજ વહીવટમાં અસંગત પરિસ્થિતિ સર્જાય, એવી દલીલ સ્વીકારી શકાય તેવી નથી. જવાબી સોગંદનામામાં સમજાવ્યા મુજબ, ટ્રિબ્યુનલમાં ઉપાધ્યક્ષનું પદ એક ટાળી શકાય તેવી ત્રિ-સ્તરીય સંસ્થા ઊભી કરતું હતું અને લાયકાત, નિવૃત્તિની ઉંમર, સેવાશરતો વગેરે બાબતોમાં અસંગતતાઓ પેદા કરતું હતું. નોંધવા જેવી બાબત એ છે કે ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોએ વેતન અને નિવૃત્તિત્તર લાભોની બાબતમાં પોતાને વડી અદાલતના

ન્યાયાધીશો અથવા તો ટ્રિબ્યુનલના ઉપાધ્યક્ષ સમકક્ષ ગણવાની માંગણી કરી હતી. આ દાવો આ અદાલતે એમ. બી. મજુમદાર વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [(૧૯૯૦) ૪ એસ.સી.સી. ૫૦૧] માં આ નિરીક્ષણ સાથે નામંજૂર કર્યો હતો કે વેતન અને નિવૃત્તિત્તર લાભોના હેતુઓ માટે ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો સમકક્ષ ગણાવવા માટે કાયદો બનાવવો તે સંસદના અધિકારક્ષેત્રમાં આવે છે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨૩-એ હેઠળની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને સંસદે વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ્સ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ માં સુધારો કર્યો છે અને તેના સભ્યોને વેતન તથા નિવૃત્તિત્તર લાભોના હેતુઓ માટે વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો સમકક્ષ ગણાવ્યા છે. સંસદને કાયદો બનાવીને વહીવટી ટ્રિબ્યુનલોના સભ્યોની સેવાશરતોમાં ફેરફાર કરવાનો અધિકાર છે. સભ્યોની સેવાશરતોને ઉચ્ચ કક્ષાએ લઈ જતી વખતે, ન્યાયિક સભ્યની સેવાશરતોમાં તેની હાનિ થાય એવો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી. સુધારક અધિનિયમ દ્વારા કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશનો દરજ્જો આપવામાં આવ્યો છે. ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની સેવાશરતોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશની સમકક્ષ અપગ્રેડ કરવામાં આવી છે, જેને ગેરકાયદેસર અથવા ગેર-બંધારણીય ગણાવી શકાય નહીં. પણ સુધારેલ અધિનિયમની કલમ ૬(૨)(એ), ૬(૨)(બી) અને ૬(૨)(બીબી) માં ઉપાધ્યક્ષ માટે નિર્ધારિત લાયકાતો પણ મોટા પ્રમાણમાં વહીવટી સભ્ય તરીકે કોઈ વ્યક્તિની નિમણૂક માટે નિર્ધારિત

લાયકાતો જ હતી. સુધારક અધિનિયમ દ્વારા કરવામાં આવેલ એકમાત્ર ઉમેરો એ છે કે હવે ભારત સરકારના કાનૂની બાબતો વિભાગ અથવા વિધાન વિભાગમાં સચિવ, જેમાં લૉ કમિશન ઓફ ઇન્ડિયાના સભ્ય-સચિવનો પણ સમાવેશ થાય છે, અથવા ભારત સરકારના કાનૂની બાબતો વિભાગ અને વિધાન વિભાગમાં ઓછામાં ઓછા પાંચ વર્ષ સુધી વધારાના સચિવનું પદ ધારણ કરનાર વ્યક્તિને ન્યાયિક સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર બનાવવામાં આવ્યો છે. નોંધનીય છે કે પણ સુધારેલ અધિનિયમ હેઠળ, ભારત સરકારના કાનૂની બાબતો વિભાગ અથવા વિધાન વિભાગમાં, જેમાં લૉ કમિશન ઓફ ઇન્ડિયાના સભ્ય-સચિવનો સમાવેશ થાય છે, ઓછામાં ઓછા બે વર્ષ સુધી સચિવનું પદ ધારણ કરનાર વ્યક્તિ, અથવા ભારત સરકારના કાનૂની બાબતો વિભાગ અને વિધાન વિભાગમાં ઓછામાં ઓછા પાંચ વર્ષ સુધી વધારાના સચિવનું પદ ધારણ કરનાર વ્યક્તિ, વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર છે એવું વિશેષરૂપે જોગવાઈ કરવામાં આવ્યું ન હતું; છતાં, વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે જે લાયકાતો નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી તેના પ્રકાશમાં, તે વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર હતો. જોકે, સુધારા દ્વારા, આવા વ્યક્તિને તેના સંબંધિત વિભાગમાં કાનૂની પ્રશ્નો સાથે વ્યવહાર કરવાનો અનુભવ અને અવસર ધ્યાનમાં રાખીને ન્યાયિક સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર જાહેર કરવામાં આવ્યો છે. અગાઉના અધિનિયમની કલમ ૬(૩) અને ૬(૩)(એ) ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય માટે ઘણી નીચી લાયકાત

નિર્ધારિત કરતી હતી. ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય માટે સુધારેલ લાયકાતો લગભગ ટ્રિબ્યુનલના ઉપાધ્યક્ષ જેટલી જ છે, જે સ્પષ્ટપણે વહીવટી સભ્યના પદને ઉચ્ચ કક્ષાએ લઈ જવાની સરકારની મનશા દર્શાવે છે. આવી પરિસ્થિતિમાં ઉપાધ્યક્ષ રાખવાની જરૂરિયાત ટળી ગઈ હતી અને તેથી સરકારે પડકારાયેલ અધિનિયમ દ્વારા ઉપાધ્યક્ષનું પદ રદ કર્યું. ઉપાધ્યક્ષના પદના નાબૂદથી ટ્રિબ્યુનલોની રચના તેમજ કાર્યપ્રણાલી અને વહીવટમાં કોઈ અસંગત પરિસ્થિતિ લાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો નથી. નિવૃત્ત વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર રહેશે અને આવી નિમણૂક બાદ તેને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ તરીકે ઉપલબ્ધ તમામ સુવિધાઓ માટે પાત્રતા રહેશે. ટ્રિબ્યુનલનો અધ્યક્ષ સામાન્ય રીતે વડી અદાલતના નિવૃત્ત મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ હોય છે અને ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ તરીકે નિવૃત્ત ન્યાયાધીશની નિમણૂક બહુ ઓછી વાર થાય છે. કોઈપણ સ્થિતિમાં, ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે નિમણૂક પામેલા નિવૃત્ત ન્યાયાધીશ કરતાં અધ્યક્ષ પરિષ્ઠ રહેશે. તેથી, અરજદારો દ્વારા જે દલીલ કરવામાં આવી છે તેવી કોઈ અસંગતતા ઉપાધ્યક્ષના પદના નાબૂદથી ઊભી થશે જ નહીં, એવું આ અદાલત નિષ્કર્ષે આવે છે. ટ્રિબ્યુનલના વહીવટી સભ્યના દરજ્જાને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશના દરજ્જા સુધી ઉચ્ચ કક્ષાએ લઈ જવાથી બંધારણની કોઈ ચોક્કસ જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન થાય છે, તે અરજદાર અદાલત સમક્ષ સ્થાપિત કરી શક્યા નથી. ઉપાધ્યક્ષના પદનો નાબૂદ કાર્યરત અથવા નિવૃત્ત

વડી અદાલતના ન્યાયાધીશને ટ્રિબ્યુનલમાં જોડાવાથી નિરુત્સાહિત કરશે, એવી દલીલનું મૂલવણી કરી શકાય નહીં. અધિનિયમમાં થયેલા સુધારા પછી ટ્રિબ્યુનલની રચના એવી છે કે કલમ ૧૨ હેઠળ જરૂર પડે તો ઉપાધ્યક્ષ રહેશે, એક ન્યાયિક સભ્ય રહેશે અને બીજો એક સભ્ય જાહેર સેવાઓમાંથી નિમવામાં આવશે. ટ્રિબ્યુનલમાં ન્યાયિક સભ્યના પદને સ્વીકારનાર વડી અદાલતના ન્યાયાધીશનો દરજ્જો સુધારા પછી ઘટતો નથી, કારણ કે વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ તરીકે તેને લાગુ પડતી તમામ સેવાશરતો અશુભ રાખવામાં આવી છે. તેથી, અધિનિયમની કલમ ૧૨ના હેતુઓ સિવાય ઉપાધ્યક્ષના પદનો નાબૂદ, જો કોઈ વડી અદાલતના ન્યાયાધીશને સભ્ય તરીકે નિમવામાં આવે, તો ટ્રિબ્યુનલની રચના તેમજ વહીવટમાં અસંગત પરિસ્થિતિ ઊભી કરશે, એવી પ્રથમ દલીલમાં કોઈ સાર નથી અને તે દ્વારા નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૧૪. વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની કલમ ૬(૨) વહીવટી સભ્ય તરીકે ન્યાયાધિકરણમાં નિમણૂક માટેની લાયકાતોમાં એવી રીતે ફેરફાર કરે છે કે આઈ.એ.એસ. અધિકારીઓ સિવાય કોઈ અન્ય જાહેર સેવક ક્યારેય આવી નિમણૂક માટે પાત્ર બનશે જ નહીં, એવી દલીલનો કોઈ તથ્યાધાર નથી. નવી સુધારેલી જોગવાઈ મુજબ કોઈ વ્યક્તિ વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે લાયક ગણાશે નહીં, જો સુધી તેણે ઓછામાં ઓછા બે વર્ષ માટે ભારત સરકારના સચિવનું પદ ધારણ ન કર્યું હોય અથવા કેન્દ્ર સરકાર અથવા રાજ્ય સરકારમાં એવું કોઈ અન્ય પદ ધારણ ન કર્યું હોય કે જેના વેતનધોરણ

ભારત સરકારના સચિવના વેતનધોરણથી ઓછા ન હોય અને તે પદ પર ઓછામાં ઓછા બે વર્ષ કામગીરી ન કરી હોય; અથવા તેણે ભારત સરકારના વધારાના સચિવનું પદ ઓછામાં ઓછા પાંચ વર્ષ માટે ધારણ ન કર્યું હોય અથવા કેન્દ્ર સરકાર અથવા રાજ્ય સરકાર હેઠળ એવું કોઈ અન્ય પદ ધારણ ન કર્યું હોય કે જેના વેતનધોરણ ભારત સરકારના વધારાના સચિવના વેતનધોરણથી ઓછા ન હોય અને તે પદ પર ઓછામાં ઓછા પાંચ વર્ષ કામગીરી ન કરી હોય. ધ્યાન આપવા યોગ્ય બાબત એ છે કે અધિનિયમની કલમ ૬ ની ઉપકલમ (૨) ના ઉપબંધ મુજબ, અખિલ ભારતીય સેવાઓને સંબંધિત એવા અધિકારીઓ, જેઓ કેન્દ્રમાં પ્રતિનિયુક્તિ પર નીચલા પદ પર હતા અથવા છે, તેઓને અનુરૂપ રીતે સચિવ અથવા વધારાના સચિવનું પદ ધારણ કરનાર ગણવામાં આવશે, તે તારીખથી કે જેમાં આવા અધિકારીઓને પ્રોફોર્મા બઢતી અથવા વાસ્તવિક બઢતી, જે પહેલેથી થઈ હોય, સચિવ અથવા વધારાના સચિવના સ્તરે આપવામાં આવી હોય; અને આવી તારીખ પછી કેન્દ્રમાં પ્રતિનિયુક્તિ પર વિતાવેલો સમય આ કલમના હેતુઓ માટે લાયકાતસભર સેવામાં ગણવામાં આવશે. અધિનિયમની કલમ ૬ ની ઉપકલમ (૨) નું ચુકિતપૂર્ણ વાંચન ખૂબ સ્પષ્ટ કરે છે કે કોઈ પણ રીતે એવું કહી શકાય નહીં કે ન્યાયાધિકરણના વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટેની લાયકાતો એવી રીતે નક્કી કરવામાં આવી છે કે આઈ.એ.એસ. અધિકારી સિવાય કોઈ અન્ય જાહેર સેવક આવી નિમણૂક માટે પાત્ર બનશે નહીં. નોંધવું

આવશ્યક છે કે અખિલ ભારતીય સેવાઓના અધિકારીઓને અધિનિયમની કલમ ૬ માં નિર્ધારિત લાયકાતો પૂર્ણ કરવાની શરતે વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર બનાવવામાં આવ્યા છે. અખિલ ભારતીય સેવાઓમાં માત્ર આઈ.એ.એસ. અધિકારીઓ જ આવે છે એવો દાવો ખોટો છે. અખિલ ભારતીય સેવાઓમાં આઈ.એ.એસ., આઈ.એફ.એસ., આઈ.આર.એસ. વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. માત્ર એટલા માટે કે ઉચ્ચ લાયકાતો નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, એથી એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય નહીં કે આઈ.એ.એસ. સેવક સિવાય કોઈ અન્ય જાહેર સેવક સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર નહીં બને. સુધારેલી જોગવાઈઓ દ્વારા કલ્પિત બે સ્તરીય કેડરોમાં એકરૂપતા જળવાય તે માટે અને તેનાથી સંબંધિત હિતાર્થે ઉચ્ચ લાયકાતો નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. કોઈ શંકાને સ્થાન નથી કે ભારત સરકારે ન્યાયાધિકરણોની રચના કરતા સભ્યો દ્વારા કાર્યોનું વધુ સારું નિર્વહણ થાય તે માટે ઉચ્ચ લાયકાતો નિર્ધારિત કરવાનો નીતિગત નિર્ણય લીધો હતો અને તે નીતિગત નિર્ણયને મનસ્વી અથવા અયોગ્ય ગણાવી શકાય નહીં. ઉપાધ્યક્ષની લાયકાતો પણ સુધારેલ અધિનિયમની કલમો ૬(૨)(એ), ૬(૨)(બી), ૬(૨)(બીબી) અને ૬(૨)(સી) માં નિર્ધારિત કરવામાં આવી હતી. મોટાભાગે, પણ સુધારેલ અધિનિયમમાં નિર્ધારિત લાયકાતો અને સુધારેલી જોગવાઈઓમાં નિર્ધારિત લાયકાતો લગભગ સમાન જ છે. તેથી, સુધારેલી જોગવાઈઓ વહીવટી સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટેની લાયકાતો એવી રીતે નક્કી કરે છે કે આઈ.એ.એસ.

અધિકારીઓ સિવાય કોઈ અન્ય જાહેર સેવક ક્યારેય આવી નિમણૂક માટે પાત્ર બનશે નહીં, એવી દલીલ સ્વીકારી શકાય તેવી નથી.

૧૫. કલમ ૧૦અ, જે વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યના કાર્યકાળની કુલ અવધિને દસ વર્ષ સુધી મર્યાદિત કરે છે, તેને ગેર-બંધારણીય ગણવી જોઈએ એવી દલીલમાં પણ જરાય સાર નથી. સરકારી કર્મચારીની નિવૃત્તિ વય ૫૮ વર્ષથી વધારીને ૬૦ વર્ષ કરવામાં આવી છે. શરૂઆતમાં, અધિનિયમની અસંશોધિત જોગવાઈઓ હેઠળ નિવૃત્ત સરકારી કર્મચારીને ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે માત્ર બે વર્ષનો કાર્યકાળ હતો અને ધ્યાનમાં આવ્યું હતું કે ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે ફરજો બજાવતા તે વિશેષ યોગદાન આપી શકતો નહોતો. એવું આવશ્યક માનવામાં આવ્યું કે ટ્રિબ્યુનલના દરેક સભ્યને પાંચ વર્ષનો કાર્યકાળ હોવો જોઈએ. તેથી, અધિનિયમની કલમ ૮ માં સમાવાયેલ કાર્યકાળ સંબંધિત જોગવાઈઓમાં ૧૯૮૭ માં સુધારો કરવામાં આવ્યો અને અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અને સભ્યોના કાર્યકાળને પાંચ વર્ષની અવધિ તરીકે નિશ્ચિત કરતી જોગવાઈ કરવામાં આવી. આ અદાલતે, એસ. પી. સંપત કુમાર વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્યો [(૧૯૮૭) ૧ એસ.સી.સી. ૧૨૪], માં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે અધિનિયમની કલમ ૮ માં ઉલ્લેખિત પદો ધારણ કરવા માટે પાંચ વર્ષનો કાર્યકાળ એટલો ટૂંકો હતો કે તે ન તો તે કાર્ય માટે પસંદ કરાયેલ વ્યક્તિને અનુકૂળ હતો અને ન તો યોજનાને યોગ્ય હતો. આ અદાલતે એવું નોંધ્યું હતું કે સુયોગ્ય લાયકાત ધરાવતા લોકોને

માટે તે નિરુત્સાહક બની જતું હતું, કારણ કે પાંચ વર્ષ બાદ તેઓ જ્યાંથી આવ્યા હતા ત્યાં પાછા જવાની તેમની પાસે કોઈ શક્યતા રહેતી નહોતી. ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અને સભ્યોના કાર્યકાળને પાંચ વર્ષની અવધિ તરીકે નિશ્ચિત કરતી કલમ ૮ ની જોગવાઈઓની બંધારણીય માન્યતા આ અદાલતે દુર્ગાદાસ પુરકાયસ્થ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્યો [(૨૦૦૨) ૬ એસ.સી.સી. ૨૪૨], માં માન્ય રાખી હતી. તેથી, હવે કાર્યકાળમાં વધુ પાંચ વર્ષની અવધિ માટે વિસ્તરણ કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. આ રીતે સરકારે એવો નિર્ણય લીધો છે કે સભ્યને વધુ પાંચ વર્ષનો કાર્યકાળ વિસ્તાર આપવામાં આવે જેથી તે સેવા ન્યાયશાસ્ત્રમાં નિપુણતા પ્રાપ્ત કર્યા પછી અને વિષય પર સારો કાબૂ મેળવ્યા પછી, મામલાઓના ગુણદોષના આધાર પર ઝડપી નિકાલમાં અસરકારક યોગદાન આપી શકે. અધિનિયમની અસંશોધિત જોગવાઈઓ હેઠળ પણ ઉપાધ્યક્ષ અને સભ્યનો કાર્યકાળ વધુ પાંચ વર્ષની અવધિ માટે વધારી શકાય એવો હતો અને અસંશોધિત જોગવાઈઓ હેઠળ પણ બારમાંથી આવેલા કોઈ સભ્ય, જેને ટ્રિબ્યુનલના ન્યાયિક સભ્ય તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો, તેનો મહત્તમ કાર્યકાળ દસ વર્ષનો હતો. અરજદારોનો એવો કેસ નથી કે અધિનિયમની અસંશોધિત જોગવાઈઓ, જેઓ બારના સભ્ય માટે દસ વર્ષનો કુલ કાર્યકાળ નિર્ધારિત કરતી હતી/કરે છે, ગેર-બંધારણીય હતી/છે. કલમ ૮ ની જોગવાઈઓ, જે અધ્યક્ષના કાર્યકાળની મહત્તમ મર્યાદા ૬૮ વર્ષ અને

ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય માટે ૧૦ વર્ષ નક્કી કરે છે, તેને ગેર-બંધારણીય ગણાવી શકાય નહીં, કારણ કે કાર્યકાળની સુરક્ષાનો સિદ્ધાંત આવા પ્રકારની નિમણૂકો પર લાગુ પડતો નથી. કાર્યકાળની સુરક્ષાને જોખમમાં મૂકે છે એવી અસર ધરાવતી મનસ્વી જોગવાઈ તરીકે પણ આ જોગવાઈને પડકારી શકાય નહીં. બારમાં પ્રેક્ટિસ કરતો વકીલ, આવશ્યક લાયકાતો પૂર્ણ કરતો હોય તો, ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે નિમણૂક પામવા પાત્ર છે. આવા સભ્યને કુલ મળીને દસ વર્ષનો કાર્યકાળ મળશે. પદ પરથી નિવૃત્ત થયા પછી, અધિનિયમની અન્ય જોગવાઈઓના આધીન રહીને, કોઈ સભ્ય ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ તરીકે અથવા અન્ય કોઈ ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અથવા અન્ય સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર છે અને તે જે ટ્રિબ્યુનલનો સભ્ય હતો તે ટ્રિબ્યુનલ સિવાય અન્ય કોઈપણ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ હાજર થવા, કાર્ય કરવા અથવા દલીલ કરવા માટે પણ પાત્ર છે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં, ટ્રિબ્યુનલના સભ્યના કુલ કાર્યકાળને દસ વર્ષ સુધી મર્યાદિત કરતી સંશોધિત જોગવાઈઓ કેવી રીતે ગેર-બંધારણીય ગણાય તે સમજવામાં આ અદાલત નિષ્ફળ જાય છે. વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ્સ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની અસંશોધિત કલમ ૬ દર્શાવતી હતી કે અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અને અન્ય સભ્યો, જેમણે એક અથવા બીજી ક્ષમતામાં સંબંધિત પદો ધારણ કર્યા હતા, તેઓ ટ્રિબ્યુનલમાં નિયુક્ત થાય તે પહેલાં તે પદોમાં સેવા આપતાં પૂરતા પ્રમાણમાં વાજબી વર્ષો વિતાવી ચૂક્યા હતા અને તેથી જેમનો કાર્યકાળ ઘટાડવામાં આવ્યો હતો, તેમના સંદર્ભમાં સેવા

કાર્યકાળની સુરક્ષાનો સિદ્ધાંત યોગ્ય માનવામાં આવ્યો નહોતો. તેથી, પડકારાયેલ જોગવાઈને મનસ્વીતા ના આધારે, જે બારના સભ્યોના કાર્યકાળની સુરક્ષાને વાજબી મર્યાદા કરતાં વધુ જોખમમાં મૂકે તેવી અસર ધરાવે છે, પડકારી શકાય નહીં. પ્રથમ કાર્યકાળના પાંચ વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી સભ્યને પુનઃનિયુક્ત કરવાનો વિકલ્પ સરકાર પાસે અનામત રાખવામાં આવ્યો છે. સભ્ય માટે બહારની મર્યાદા એ છે કે તેની વય ૬૫ વર્ષની અંદર હોવી જોઈએ. આથી, દરેક કેસમાં એવું નહીં બને કે સરકાર પાંચ વર્ષના અંતે કાર્યકાળ સમાપ્ત કરી દે, કારણ કે એવો અધ્યક્ષ અથવા સભ્ય ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ દ્વારા નામાંકિત કરાયેલા સર્વોચ્ચ અદાલતના એક ન્યાયાધીશના અધ્યક્ષપદ હેઠળની સમિતિ દ્વારા તેના કેસના વિચારણા પછી વધુ પાંચ વર્ષની બીજી અવધિ માટે નિમણૂક પામવા પાત્ર છે, અને તે સમિતિમાં અન્ય બે સભ્યો હશે, જેઓમાંનો એક ટ્રિબ્યુનલનો અધ્યક્ષ હશે. આ પરિસ્થિતિઓમાં, સભ્યના કુલ કાર્યકાળને દસ વર્ષ સુધી મર્યાદિત કરતી જોગવાઈ મનસ્વી છે અથવા ગેરકાનૂની છે એવો નિષ્કર્ષ કાઢવો મુશ્કેલ છે.

૧૬. અધિનિયમની કલમ ૧૦અ હેઠળ એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે ટ્રિબ્યુનલના વર્તમાન સભ્યએ, જે બીજા કાર્યકાળ માટે સમયવધારો માંગે છે, સુધારેલ અધિનિયમમાં નિર્ધારિત લાયકાતો ધરાવવી જોઈએ અને પસંદગી સમિતિ દ્વારા પોતાની પસંદગી કરાવવી જોઈએ, તે મનમાની છે; આવી દલીલમાં કોઈ જ સાર નથી. ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પછી એડમિનિસ્ટ્રેટિવ

સભ્ય તરીકે થનારી પસંદગીઓ, ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પછી એડમિનિસ્ટ્રેટિવ સભ્ય તરીકે નિયુક્ત થનારા તમામ વ્યક્તિઓ પર સમાન રીતે લાગુ પડે છે. જે સભ્યની નિયુક્તિ ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પહેલાં થઈ હોય, તે એવો દાવો કરી શકતો નથી કે સુધારા વિનાના અધિનિયમમાં નિર્ધારિત લાયકાતોના આધારે તેને વધુ પાંચ વર્ષની કાર્યકાળ માટે સમયવધારો મેળવવાનો કોઈ સ્થાપિત અધિકાર છે અને વધુ પાંચ વર્ષની કાર્યકાળ માટે સમયવધારો બાબતે તેના કેસ પર વિચાર કરતી વખતે સુધારક અધિનિયમમાં નિર્ધારિત લાયકાતોને તેના કેસમાં અવગણવી જોઈએ. સમય જતાં, જો કોઈ વિસંગતિ હોય તો તે આપોઆપ દૂર થઈ જશે અને ૪-૫ વર્ષના ગાળામાં ટ્રિબ્યુનલના બધા સભ્યો દરજ્જામાં સમાન થઈ જશે અને ત્યારબાદ નિયુક્ત થનારા દરેક સભ્યને સુધારેલ અધિનિયમમાં નિર્ધારિત લાયકાતો અનુસાર પોતાને યોગ્ય ઠેરવવું પડશે તેમજ પસંદગી સમિતિ દ્વારા પોતાની પસંદગી કરાવવી પડશે. ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પહેલાં અને ત્યારબાદ નિયુક્ત થયેલા સભ્યો માટેની પાત્રતાની શરતો ભિન્ન છે. કારણ કે ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પહેલાં નિયુક્ત થયેલા એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો, ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પછી નિયુક્ત થયેલા અથવા નિયુક્ત થનારા સભ્યોથી અલગ વર્ગ બનાવે છે. તેથી, ૧૯ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૭ પછી સભ્ય તરીકેની નિયુક્તિ અથવા સેવાકાળના સમયવધારા બાબતે તેમની સાથે જુદી રીતે વર્તન કરવામાં આવે તો બંધારણનો અનુચ્છેદ ૧૪ ભંગ થયો ગણાય એવો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. કોઈ

સભ્ય દ્વારા સેવાકાળમાં સમયવધારો હક્કરૂપે માગી શકાય તેમ નથી અને તે હંમેશા સુધારેલ અધિનિયમમાં નિર્ધારિત લાયકાતો અને શરતોની પૂર્ણતા ઉપર આધારિત રહેશે. જેમ અગાઉ નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું છે તેમ, રિટ અરજી (સી) ૫૩૯ સન ૨૦૦૭માં અરજદાર એવો હક્કરૂપે દાવો કરી શકતો નહોતો કે પાંચ વર્ષનો તેનો પ્રથમ કાર્યકાળ પૂર્ણ થયા પછી રાજ્ય એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રિબ્યુનલમાં જ્યુડિશિયલ સભ્ય તરીકે તેની આપમેળે પુનઃનિયુક્તિ થવી જોઈએ. સુધારક અધિનિયમમાં જેમ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે તેમ, જૂની જોગવાઈઓ હેઠળ પણ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રિબ્યુનલનો સભ્ય પુનઃનિયુક્તિ માટે પાત્ર હતો અને તમામ વ્યવહાર હેતુઓ માટે તેને નવી નિયુક્તિ તરીકે જ ગણવામાં આવતી હતી. સુધારા વિનાના અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ, પાંચ વર્ષ પૂર્ણ થતાં, અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અને અન્ય સભ્યો સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશના અધ્યક્ષસ્થાને આવેલી સમિતિ તથા અન્ય બે સભ્યો, જેમાંથી એક ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ હતો, દ્વારા વિચારણા કર્યા બાદ વધુ પાંચ વર્ષ માટે પુનઃનિયુક્તિ માટે પાત્ર હતા. અરજદારને સભ્ય તરીકેની નિયુક્તિ માટે માત્ર સુધારેલ અધિનિયમમાં નિર્ધારિત નવી પસંદગી પ્રક્રિયા અનુસાર જ વિચારવામાં આવી શકે. પસંદગી સમિતિએ પદ માટે ઉપલબ્ધ શ્રેષ્ઠ ઉમેદવારની પસંદગી કરવી રહે છે. અરજદારનું નામ ભલામણ ન કરવા માટેના કારણોની જાણ પસંદગી સમિતિએ અરજદારને કરવી જ જોઈએ, એવી કાયદાની કોઈ આવશ્યકતા નથી. માત્ર એટલા માટે કે મહારાષ્ટ્ર

એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રિબ્યુનલમાં સભ્ય (જ્યુડિશિયલ) ના પદ પર ખાલી જગ્યા છે, અરજદાર સુધારેલ અધિનિયમની જોગવાઈઓની પરવા કર્યા વિના તે પદ પર નિયુક્તિનો અધિકાર દાવો કરી શકતો નથી. અરજદારની નિયુક્તિ ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે પસંદગી સમિતિ તેની નિયુક્તિની ભલામણ કરે અને રાજ્યપાલ સાથે પરામર્શ કર્યા બાદ રાષ્ટ્રપતિ તે ભલામણ સ્વીકારે. સુધારા વિનાના તથા સુધારેલ અધિનિયમની જોગવાઈઓમાંથી પ્રગટ થતી આ કાનૂની સ્થિતિને ધ્યાનમાં લેતા, અરજદાર દ્વારા દાખલ કરાયેલ રિટ અરજી (સી) ક્રમાંક ૫૩૯ સન ૨૦૦૭ નામંજૂર કરવી પડશે.

૧૭. સુધારેલા અધિનિયમની કલમ ૧૨(૨) મુજબ યોગ્ય સરકારને ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોમાંથી એકને નાણાકીય અને વહીવટી કાર્યો બજાવવા માટે નિમણૂક કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે, અને તેનાથી ન્યાયિક મંચ એવા ટ્રિબ્યુનલની સ્વતંત્રતા નષ્ટ થાય છે તથા તેથી આ જોગવાઈ ગેર-બંધારણીય ગણવી જોઈએ, એવો દલીલબાજીભર્યો તર્ક કોઈ ગુણવત્તા ધરાવતો નથી. સુધારેલા અધિનિયમની કલમ ૧૨ની જોગવાઈઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષે બેંચો પરની તમામ નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવો રહે છે. મૂળભૂત રીતે, બેંચના સભ્યોમાંથી એકને નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓ સોંપવાની જોગવાઈ એ માટે કરવામાં આવી છે કે સામાન્ય રીતે દિલ્હીમાં બેસતા અધ્યક્ષના ખર્ચા પર રહેલો વહીવટી ભાર ઘટાડવો અને દેશના જુદા જુદા તથા દૂરપર્તી રાજ્યોમાં સ્થિત ટ્રિબ્યુનલની

બેંચોના અસરકારક અને વધુ સારા સંચાલન માટે સગવડ થાય. બેંચો ઉપર નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે અધ્યક્ષને પડતી મુશ્કેલીઓ, જટિલતાઓ, અવરોધો, વિલંબ વગેરેનું કલ્પન કરવું મુશ્કેલ નથી. ટ્રિબ્યુનલના અસરકારક સંચાલન માટે સ્થાનિક જરૂરિયાતો અને પ્રશ્નોનું નિવારણ કરવા નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓનું વિકેન્દ્રીકરણ કરીને ટ્રિબ્યુનલના કોઈ સભ્યના હિતમાં તે સત્તાઓ આપવી, બંધારણના મૂળ લક્ષણ એટલે કે ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતાનો નાશ કરે છે એવું માનવામાં આવી શકે નહીં. અધિનિયમની કલમ ૧૨(૨) હેઠળ કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા ઉપાધ્યક્ષની નિમણૂક સ્પષ્ટપણે અધ્યક્ષની સહમતિથી જ કરવામાં આવશે. વધુમાં, ઉપાધ્યક્ષ અધ્યક્ષ જે રીતે નિર્દેશ આપે તે મુજબ અધ્યક્ષના તેવા કાર્યો બજાવશે. ટ્રિબ્યુનલના કયા સભ્યને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરવો તે બાબતે સરકારને ભલામણ કરવી કે નહીં, અને કોની કરવી, તે સંપૂર્ણપણે, સર્વથા અને નિર્વિવાદ રીતે અધ્યક્ષ પર નિર્ભર છે. આ જોગવાઈ સક્ષમ બનાવતી જોગવાઈ છે, અને તે આ જોગવાઈમાં “કરી શકે” એવો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે તે પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. જો ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષને એવું લાગે કે કોઈપણ સભ્યને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક ન કરવી જોઈએ, તો સરકાર સ્વપ્રેરિત રીતે આ જોગવાઈમાં કલ્પાયેલ નિમણૂક કરી શકે નહીં અને કરવાની સ્થિતિમાં પણ રહેશે નહીં. ઉપાધ્યક્ષ તરીકેની નિમણૂકથી તે રીતે નિમણૂક કરાયેલા સભ્યને સેવા શરતોમાં કોઈ વિશેષ લાભ મળવાનો નથી.

આ જોગવાઈનો એકમાત્ર હેતુ એટલો જ છે કે ટ્રિબ્યુનલની બેંચો દેશના વિવિધ ભાગોમાં આવેલ હોવાથી અધ્યક્ષને તેના વહીવટી કાર્યોના નિર્વહમાં સહાય મળે. અધિનિયમની કલમ ૧૨(૨), જે યોગ્ય સરકારને એક અથવા વધુ સભ્યોને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરવાની સત્તા આપે છે અને આ રીતે નિમણૂક કરાયેલા સભ્યોને અધ્યક્ષ દ્વારા લેખિત સામાન્ય અથવા વિશેષ આદેશથી તેમને સોંપવામાં આવેલી અધ્યક્ષની એવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા અને એવા કાર્યો બજાવવા અધિકૃત કરે છે, તેને ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા અથવા વહીવટી ટ્રિબ્યુનલની સ્વતંત્રતાના સિદ્ધાંતનો નાશ કરતી જોગવાઈ ગણાવી શકાય નહીં. આ અદાલત સમજી શકતી નથી કે અધ્યક્ષ દ્વારા સોંપવામાં આવનારા અધ્યક્ષના કાર્યો બજાવવાના હેતુસર એક અથવા વધુ સભ્યોને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરીને યોગ્ય સરકાર ટ્રિબ્યુનલોની સ્વતંત્રતાનો નાશ કેવી રીતે કરી શકે. કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલનું અધિકારક્ષેત્ર, સત્તાઓ અને અધિકૃતતા અધિનિયમમાં, અને વિશેષ કરીને અધિનિયમની કલમો ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭ અને ૧૮માં નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. અરજદારોએ એ દર્શાવવામાં નિષ્ફળતા અનુભવી છે કે અધ્યક્ષની નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓના નિર્વહ માટે યોગ્ય સરકારને એક અથવા વધુ સભ્યોને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરવાની સત્તા આપવાથી ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ દ્વારા સુરક્ષિત કરાયેલ ટ્રિબ્યુનલોની સ્વતંત્રતા કોઈ પણ રીતે ક્ષીણ થાય છે. અધિનિયમની કલમ ૧૨(૨)ની સાંવિધાનિક માન્યતા સામેનો

પડકાર, ઓછામાં ઓછું કહીએ તો, ભ્રાંતિજનક અને કોઈપણ આધારવિહોણો છે અને તેથી નિષ્ફળ જ જવો જોઈએ.

૧૮. ચુકાદામાં દર્શાવેલ કારણોસર, આ અદાલત ઉપરોક્ત કોઈપણ રિટ અરજીઓમાં કોઈ ગુણવત્તા જણાતી નથી અને તેઓ નામંજૂર થવા પાત્ર છે. તદનુસાર, બન્ને રિટ અરજીઓ નિષ્ફળ જાય છે અને નામંજૂર કરવામાં આવે છે. ખર્ચ બાબતે કોઈ આદેશ રહેશે નહીં.

દલવીર ભંડારી, ન્યાયાધીશ.

૧૯. મને મારા ભાઈ માનનીય શ્રી ન્યાયાધીશ જે.એમ. પંચાલના ચુકાદાનો અવલોકન કરવાનો લાભ મળ્યો છે. ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ માનનીય શ્રી ન્યાયાધીશ કે.જી. બાલકૃષ્ણન તેમના નિર્ણય સાથે સંમત થયા હોવા છતાં, હું તેમની સાથે સંમત થવામાં મારી અસામર્થ્ય વ્યક્ત કરું છું, તેથી હું અલગ ચુકાદો લખી રહ્યો છું.

૨૦. બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળની રિટ પિટિશન નં. ૨૬૧/૨૦૦૭ નવી દિલ્હી સ્થિત કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ, મુખ્ય પીઠ, બાર એસોસિયેશનના અધ્યક્ષ તથા કાર્યરત વકીલ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે. સંબંધિત બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨ હેઠળની રિટ પિટિશન નં. ૫૩૯/૨૦૦૭ મહારાષ્ટ્ર વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ, મહારાષ્ટ્રના સભ્ય (ન્યાયિક) દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે. બંને પિટિશનોમાં સંકળાયેલા મોટાભાગના મુદ્દાઓ સમાન

હોવાથી, આ બંને પિટિશનોનો નિકાલ આ સંયુક્ત ચુકાદા દ્વારા કરવામાં આવે છે.

૨૧. અરજદારો એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ (સંક્ષિપ્તમાં, 'અધિનિયમ') માં કરવામાં આવેલા કેટલાક સુધારાઓથી વ્યથિત છે.

૨૨. અરજદારોને ખાસ કરીને કેન્દ્રિય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં ઉપાધ્યક્ષના પદના નાબૂદથી, જે વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ (સુધારા) અધિનિયમ ૨૦૦૬ (સંક્ષેપમાં, 'સુધારા અધિનિયમ') દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો અને જે અધિનિયમ ક્રમાંક ૧/૨૦૦૭ તા. ૧૯.૨.૨૦૦૭થી અમલમાં આવ્યો, ગંભીર વ્યથા છે. અરજદારોના કહેવા મુજબ, ઉક્ત સુધારા અધિનિયમ બંધારણીય તથા કાનૂની રીતે અસ્થિર અને ટકી ન રહે તેવું છે, કારણ કે ઉક્ત સુધારા વિધેયક રજૂ કરતી વખતે પ્રતિવાદીઓએ આવા નાબૂદ માટેનું કોઈ કારણ કોઈ પણ સમયે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવ્યું નથી.

૨૩. અરજદારો અધિનિયમમાં નવી ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૧૦એ થી પણ વ્યથિત છે, જે ૧૯.૨.૨૦૦૭ પહેલાં અને ત્યારબાદ નિયુક્ત થયેલા ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો વચ્ચે સેવા શરતોના વિષયમાં શત્રુતાપૂર્ણ ભેદભાવ સર્જે છે, કારણ કે ૧૯.૨.૨૦૦૭ પછી નિયુક્ત થયેલા સભ્યોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશની "સેવા શરતો" મંજૂર કરવામાં આવી છે, જ્યારે ૧૯.૨.૨૦૦૭ પહેલાં નિયુક્ત થયેલા અન્ય સભ્યોને તે જ નકારી કાઢવામાં આવી છે.

૨૪. અરજદારોના કહેવા મુજબ, નવી દાખલ કરાયેલ કલમ ૧૦અ ભેદભાવપૂર્ણ અને મનસ્વી છે, કારણ કે, એક તરફ, સુધારા અધિનિયમની કલમ ૮(૨) દ્વારા સભ્યોની નિવૃત્તિની વય ૬૨ વર્ષમાંથી વધારીને ૬૫ વર્ષ કરવામાં આવી છે અને, બીજી તરફ, નવી દાખલ કરાયેલ કલમ ૧૦અ દ્વારા વહીવટી ટ્રિબ્યુનલોના સભ્યોનો કુલ કાર્યકાળ દસ વર્ષ (બે કાર્યકાળ) સુધી મર્યાદિત કરવામાં આવ્યો છે; બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તેમને ૫૫ વર્ષની વયે નિવૃત્ત થવા મજબૂર કરવું સર્વથા અતાર્કિક અને ભેદભાવપૂર્ણ છે અને તેનો હેતુ બારના આશાસ્પદ તથા અન્યથા પાત્ર, સક્ષમ અને સફળ સભ્યોને ટ્રિબ્યુનલમાં જોડાવાથી નિરોત્સાહિત કરવાનો રાખવામાં આવ્યો છે. ટ્રિબ્યુનલના ન્યાયિક સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટેની વય ૪૫ વર્ષ છે અને તે વયે જે કોઈ સભ્યની નિમણૂક થાય તેને અનિવાર્ય રીતે ૫૦ અથવા ૫૫ વર્ષની વયે નિવૃત્ત થવું પડે છે, જ્યારે અન્ય સભ્યો ૬૫ વર્ષની વયે નિવૃત્ત થાય છે. કલમ ૧૦અનો સમાવેશ બારના પાત્ર સભ્યોને ટ્રિબ્યુનલમાં જોડાવાથી ગંભીર રીતે નિરોત્સાહિત, અવરોધિત અને વિમુખ કરશે, કારણ કે તે તેમની કારકિર્દીનું આયોજન સંપૂર્ણપણે નિષ્ફળ બનાવી દેશે. પદમુક્ત થયા બાદ સભ્યને ટ્રિબ્યુનલની કોઈપણ પીઠ સમક્ષ વકીલાત કરવાથી પ્રતિબંધિત કરવામાં આવે છે.

૨૫. અરજદારો દ્વારા વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે ટ્રિબ્યુનલની સ્થાપનાથી લઈને આજદિન સુધી વકીલાતમાંથી નિયુક્ત કરવામાં આવેલા

ન્યાયિક સભ્યોએ ટ્રિબ્યુનલના ન્યાયિક કાર્યમાં નિર્ણાયક ભૂમિકા ભજવી છે. હકીકતમાં તેઓ ટ્રિબ્યુનલની કશેરુદંડ સમાન રહ્યા છે. તેથી વર્તમાન સુધારાથી ટ્રિબ્યુનલની કાર્યક્ષમતા, અસરકારકતા અને વિશ્વસનીયતા પર ગંભીર પ્રભાવ પડશે. ખાસ કરીને જ્યારે અન્ય સભ્યો માટે નિવૃત્તિની વય ૬૨ વર્ષથી વધારીને ૬૫ વર્ષ કરવામાં આવી છે, ત્યારે ૧૦ વર્ષની મર્યાદા શા માટે લાદવામાં આવી છે તે અંગે કોઈ કારણ, ચુકિત અથવા તર્ક દર્શાવવામાં આવ્યો નથી.

૨૬. અરજદારોએ ૨જૂ કર્યું કે અધિનિયમની સુધારાચેલ કલમ ૧૨(૨) ન્યાયતંત્રના કાર્યોમાં કારોબારીના હસ્તક્ષેપ સમાન છે, જેના દ્વારા ટ્રિબ્યુનલની બહારસ્થિત બેન્ચોમાં અધ્યક્ષની કેટલીક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા અને કેટલાક કાર્યો બજાવવા માટે એક અથવા વધુ સભ્યોને "ઉપાધ્યક્ષ" તરીકે નિયુક્ત કરવાની સત્તા સરકારને સોંપવામાં આવી છે, જ્યારે અગાઉ આવી સત્તાઓ ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષમાં નિહિત હતી.

૨૭. અરજદારોએ વધુમાં ૨જૂ કર્યું કે સુધારા અધિનિયમ દ્વારા વહીવટી ન્યાયાધિકરણોમાં "ઉપાધ્યક્ષ"નું પદ રદ કરવામાં આવ્યું છે. "ઉપાધ્યક્ષ"નું પદ વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં તેની ૧૯૮૫ની સ્થાપના સમયથી અસ્તિત્વમાં હતું. ઉક્ત પદના કારણે વિવિધ વડી અદાલતોના નિવૃત્ત અથવા નિવૃત્તિ પામતા ન્યાયાધીશો કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ સાથે જોડાઈ શકતા હતા. તે સિવાય, તે વહીવટી ન્યાયાધિકરણોના સભ્યો માટે બઢતીના સ્વરૂપની તક પણ પૂરી

પાડતું હતું. "ઉપાધ્યક્ષ"ના પદના નાબૂદથી વડી અદાલતના નિવૃત્ત ન્યાયાધીશોને ન્યાયાધિકરણમાં જોડાવું આકર્ષક લાગશે નહીં અને પરિણામે ન્યાયાધિકરણના ન્યાયિક સ્વરૂપને ગંભીર આંચકો પહોંચશે.

૨૮. એવું પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ્સ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ ની નવી દાખલ કરાયેલ કલમ ૬(૨) ટ્રિબ્યુનલમાં વહીવટી સભ્યો તરીકેની નિયુક્તિ માટેની લાયકાતોમાં એવી રીતે ફેરફાર કરે છે કે વ્યવહારિક રીતે, ભારતીય પ્રશાસનિક સેવા (સંક્ષેપમાં, ' આઈ.એ.એસ. ') ના અધિકારીઓ સિવાય, ભાગ્યે જ કોઈ અન્ય જાહેર સેવક ક્યારેય આવી નિયુક્તિ માટે પાત્ર બની શકે. અગાઉ, આવકવેરા, ટપાલ અને કસ્ટમ્સ અધિકારીઓ વગેરે પણ ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો બનતા હતા. હવે, સુધારા પછી, તેઓને ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો બનવાની ભાગ્યે જ કોઈ તક રહેશે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, ૨૦૦૬ ના સુધારા દ્વારા, વહીવટી સભ્યોની નિયુક્તિ માટેના વિચારક્ષેત્રને મૂળરૂપે માત્ર આઈ.એ.એસ. અધિકારીઓ સુધી જ સીમિત કરી દેવામાં આવ્યું છે અને આવી નિયુક્તિ માટે અન્ય તમામ વર્ગોના નાગરિક સેવકોને વંચિત રાખી સત્તાનો આભાસી ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. અરજદારો દ્વારા આ વિવાદનો નિર્ણય કરવા માટે પૂરતી સામગ્રી રેકૉર્ડ પર મુકવામાં આવી નથી, તેથી અરજદારોની આ ફરિયાદ અંગે હું ટિપ્પણી કરવાનું ટાળું છું. તેમ છતાં, હું પ્રતિવાદીઓને અન્ય સેવાઓના સભ્યોની ફરિયાદ પર વિચાર કરવા નિર્દેશ આપું છું અને જો ફરિયાદમાં કોઈ ગુણવત્તા જણાય તો

યોગ્ય ઉપચારાત્મક પગલાં લે જેથી અન્ય સેવાઓના સભ્યોને યોગ્ય પ્રતિનિધિત્વ મળી શકે.

૨૯. અરજદારો દ્વારા વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું કે અધિનિયમમાં કલમ ૧૨(૨) નો સમાવેશ કરીને, અધ્યક્ષની કેટલીક ફરજો અને કાર્યોના હેતુઓ માટે ખંડપીઠોમાં "ઉપાધ્યક્ષ" ની નિમણૂક કરવાની સત્તા સરકાર દ્વારા હસ્તગત કરવામાં આવી છે. અગાઉ આવી સત્તાઓ ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષમાં નિહિત હતી. આવી જોગવાઈમાં ટ્રિબ્યુનલની ન્યાયિક સ્વતંત્રતાને વિનાશ કરવાની શક્યતા સમાયેલ છે, ખાસ કરીને જ્યારે આવી અનિયંત્રિત, માર્ગદર્શનવિહોણી અને અનિયમિત સત્તાઓ હવે સરકારને આપવામાં આવી છે.

૩૦. કેસમાં સમાવિષ્ટ વિવાદને યોગ્ય રીતે સમજી લેવા માટે, સુધારેલ અધિનિયમની નવી ઉમેરાયેલ સંબંધિત કલમો ૧૦ અને ૧૨(૨) તથા વણ સુધારેલ કલમ ૧૨ નીચે મુજબ પુનઃપ્રસ્તુત કરવામાં આવે છે: સુધારેલ અધિનિયમની નવી ઉમેરાયેલ કલમ ૧૦એ

"૧૦એ. ઉપાધ્યક્ષની સેવાની શરતો અને નિયમોનું સંરક્ષણ. પ્રશાસનિક ન્યાયાધિકરણો (સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ ના પ્રારંભ પહેલાં નિયુક્ત કરાયેલા ન્યાયાધિકરણના અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અને સભ્યો પર આ અધિનિયમની જોગવાઈઓ તથા તેના હેઠળ બનાવેલા નિયમો તે રીતે જ લાગુ

રહેશે, જાણે પ્રશાસનિક ન્યાયાધિકરણો (સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ અમલમાં આવ્યો જ ન હોય:

પરંતુ શરતે કે, વહીવટી અધિકરણો (સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ અમલમાં આવે તે પહેલાં નિયુક્ત થયેલા આવા અધ્યક્ષ તથા સભ્યો, જેમનો કાર્યકાળ પૂર્ણ થાય અથવા તેઓ અનુક્રમે પાંસઠ અથવા બાંસઠ વર્ષની ઉંમરે પહોંચે, જે પૈકી જે પહેલાં થાય, તેઓ વહીવટી અધિકરણો (સુધારા) અધિનિયમ, ૨૦૦૬ દ્વારા સુધારેલ કલમ ૮ની જોગવાઈઓ અનુસાર પાત્રતા ધરાવતા હોય, તો આવી નિયુક્તિઓ માટે નિર્ધારિત પસંદગી પ્રક્રિયા મુજબ નવી નિયુક્તિ માટે વિચારણા પામી શકે, આ શરતે કે અધ્યક્ષનો પદ પરનો કુલ કાર્યકાળ પાંચ વર્ષથી વધુ ન હોવો જોઈએ અને સભ્યોનો દસ વર્ષથી વધુ ન હોવો જોઈએ."

કલમ (સુધારા પહેલાં)	૧૨	કલમ (સુધારા પછી)	૧૨	(૨)
"૧૨. અધ્યક્ષની આર્થિક અને વહીવટી સત્તાઓ.- અધ્યક્ષ ખંડપીઠો ઉપર એવી આર્થિક અને વહીવટી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરશે, જે યોગ્ય સરકાર દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમો હેઠળ તેમાં નિહિત		૧૨. અધ્યક્ષની નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓ.- (૧) અધ્યક્ષ, યોગ્ય સરકાર દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમો હેઠળ તેને સોંપવામાં આવેલી એવી નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓનો પીઠો ઉપર	ઉપયોગ	કરશે.

કરવામાં આવી હોય: શરત એ રહેશે કે અધ્યક્ષને, જે નાણાકીય અને વહીવટી સત્તાઓનું પ્રત્યાયોજન કરવું યોગ્ય લાગે, તેવી સત્તાઓ ઉપાધ્યક્ષ અથવા ટ્રિબ્યુનલના કોઈપણ અધિકારીને સોંપવાની સત્તા રહેશે, આ શરતે કે ઉપાધ્યક્ષ અથવા એવો અધિકારી, આવી પ્રત્યાયોજિત સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે, અધ્યક્ષના નિર્દેશ, નિયંત્રણ અને દેખરેખ હેઠળ કાર્ય કરતો રહેશે."	(૨) યોગ્ય સરકાર એક અથવા વધુ સભ્યોને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે અથવા, જે તે સ્થિતિમાં, તેના ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરી શકે છે અને આમ નિમણૂક કરાયેલા સભ્યો, અધ્યક્ષ દ્વારા લેખિત સામાન્ય અથવા વિશેષ આદેશથી તેમને સોંપવામાં આવેલી અધ્યક્ષની એવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરશે અને એવી ફરજો બજાવશે.
--	---

૩૧. આ અદાલત દ્વારા જારી કરાયેલ કારણ દર્શાવો નોટિસના અનુસંધાને, ભારત સરકારના કાર્મિક મંત્રાલયમાં અંડર સેક્રેટરી મારફતે પ્રતિવાદીઓએ જવાબી સોગંદનામું દાખલ કર્યું છે, જેમાં એ સમાવવામાં આવ્યું છે કે ટ્રિબ્યુનલમાં ઉપાધ્યક્ષનું પદ રદ કરવાનો આશય હતો, કારણ કે તે લાયકાતો, નિવૃત્તિની વય, સેવાની શરતો વગેરેમાં અસંગતતાઓ ઊભી કરતી ટાળી શકાય તેવી ત્રિસ્તરીય પ્રણાલી સર્જતું હતું. જવાબી સોગંદનામામાં વધુમાં એ પણ સમાવવામાં આવ્યું છે કે ઉપાધ્યક્ષના પદનું નાબૂદી અને

સભ્યોના પદનું ઉચ્ચીકરણ અથવા નિવૃત્તિની વયમાં વધારો, કોઈપણ રીતે ટ્રિબ્યુનલના કાર્ય પર પ્રતિકૂળ અસર કરતો નથી.

૩૨. પ્રતિસોગંદનામામાં એ પણ સમાવાયેલું છે કે સુધારેલા અધિનિયમ હેઠળ ઉપાધ્યક્ષનું પદ માત્ર વહીવટી સત્તાઓના નિર્વહ માટેનું કારોબારી પદનામ છે. યદ્યપિ સરકારને ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોમાંથી એક સભ્યને ટ્રિબ્યુનલના ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિયુક્ત કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે, તો પણ સ્પષ્ટ છે કે કોઈ સભ્યને ઉપાધ્યક્ષ તરીકે આવું પદનામ આપવાનું કાર્ય નિશ્ચિતરૂપે ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષની સંમતિથી જ કરવામાં આવશે.

૩૩. પ્રતિ-સોગંદનામામાં એ પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે વડી અદાલતના નિવૃત્ત ન્યાયાધીશ ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર રહેશે. સામાન્ય રીતે વડી અદાલતના નિવૃત્ત મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિને ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ તરીકે નિમવામાં આવે છે અને બહુ દુર્લભ રીતે, નિવૃત્ત ન્યાયાધીશને પણ ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ તરીકે નિમવામાં આવી શકે છે. કોઈપણ સ્થિતિમાં, અધ્યક્ષ એવા વરિષ્ઠ નિવૃત્ત ન્યાયાધીશ હશે, જેઓ ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે નિમણૂક પામેલા હોય. તેથી, તેમાં કોઈ વિસંગતિ નથી.

૩૪. પ્રતિ-સોગંદનામામાં, ખાસ કરીને આ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે અરજદારોની આ દલીલમાં કંઈક તત્વ છે કે ૧૯.૨.૨૦૦૭ પહેલાં નિમાયેલા સભ્યોને તેમની સેવા શરતોના દૃષ્ટિએ નુકસાનકારક સ્થિતિમાં મૂકવામાં આવશે, કારણ કે તેમને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશને મળતા સમાન લાભો

પ્રાપ્ત નહીં થાય. તેમ છતાં, આ એક તાત્કાલિક વિસંગતિ છે. સમય જતાં, આ જ વિસંગતિ પોતે જ સુધરી જશે અને ૪-૫ વર્ષના ગાળા પછી, ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યો સાથે સમાન રીતે વર્તન કરવામાં આવશે.

૩૫. પ્રતિ-સોગંદનામામાં આ વાતનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો છે કે કાર્યકાળ પરની મર્યાદાનો એવો પ્રભાવ પડે છે કે બારના સભ્યોને ઉપાધ્યક્ષના પદ માટે નિયુક્ત કરવામાં અવરોધ ઊભો થાય. પ્રતિ-સોગંદનામામાં એ પણ સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે કે દસ વર્ષનો કાર્યકાળ ૧૯૮૫ના વર્ષમાં ઘણાં પહેલાંથી જ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હતો.

૩૬. અરજદારોએ પ્રત્યુત્તર સોગંદનામું પણ દાખલ કર્યું છે. તેમાં પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો છે કે અસંશોધિત અધિનિયમ હેઠળ ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો એકથી વધુ કાર્યકાળ માટે પાત્ર હતા અને તે બે કાર્યકાળ સુધી મર્યાદિત નહોતું. હકીકતમાં, અસંશોધિત અધિનિયમ હેઠળ ઘણા સભ્યોને એકથી વધુ વખત કાર્યકાળનું વિસ્તરણ આપવામાં આવ્યું હતું. આમ, દસ વર્ષનું પ્રતિબંધ પ્રથમવાર સંશોધિત અધિનિયમ હેઠળ લાદવામાં આવ્યો છે.

૩૭. પ્રત્યુત્તર સોગંદનામામાં ફરીથી પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો છે કે ૧૯.૨.૨૦૦૭ પહેલાં નિયુક્ત કરાયેલા વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોને આપવામાં આવતો ભેદભાવપૂર્ણ વ્યવહાર ટકી શકે એવો નથી અને સ્થિર રહી શકે એવો નથી. કાયદો થોડાં વર્ષો માટે પણ કામચલાઉ ભેદભાવને મંજૂરી આપતો નથી. તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬નું સ્પષ્ટ ઉલ્લંઘન કરે છે.

૩૮. પ્રતિઉત્તરમાં વધુમાં આ દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે અસંશોધિત અધિનિયમ હેઠળ વડી અદાલતના ન્યાયાધીશોની ઉપાધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવતી હતી અને તેથી તેઓ સભ્યોની સરખામણીએ ઉચ્ચ દરજ્જો ભોગવતા હતા. તેથી, જ્યારે ઉપાધ્યક્ષ તરીકે વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ અને અન્ય સભ્યોનો સમાવેશ કરતું પીઠ રચાતું હતું, ત્યારે વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ ઉપાધ્યક્ષ તરીકે તે પીઠનું અધ્યક્ષસ્થાન કરતા હતા. હવે સંશોધિત અધિનિયમ હેઠળ ઉપાધ્યક્ષના પદો રદ કરવામાં આવ્યા હોવાથી, વડી અદાલતના ન્યાયાધીશોની પણ સભ્ય (ન્યાયિક) તરીકે નિમણૂક થાય છે અને સભ્યો વચ્ચેની પરિષ્ઠતા સભ્ય તરીકેની નિમણૂકની તારીખના આધારે નક્કી થવાની છે. આવી સ્થિતિમાં, સભ્ય (ન્યાયિક) તરીકે નિમાયેલા ઘણા વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો પરિષ્ઠતામાં નીચલા સ્થાને આવી શકે, જેનાથી ટ્રિબ્યુનલમાં પીઠોની રચના બાબતે અસંગત પરિસ્થિતિ ઊભી થાય. ઉપરાંત, જો કોઈ કારણસર નિવૃત્ત વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ પીઠનું અધ્યક્ષસ્થાન ઉપાધ્યક્ષ તરીકે કરે, ભલે તેઓ સભ્ય તરીકે ઘણાં મોડાં જોડાયા હોય, તો સભ્યોનો વર્ગ હવે એક બનાવવામાં આવ્યો હોવાથી, અગાઉ નિમાયેલા તમામ સભ્યોમાં ઘણું મનદુઃખ ઉપજશે.

૩૯. પ્રતિઉત્તરમાં આ બાબત પણ સમાવવામાં આવી છે કે સુધારાએ બારના સભ્યોને સંપૂર્ણપણે અનનુકૂળ સ્થિતિમાં મૂકી દીધા છે, કારણ કે અગાઉ બારના સભ્યોને સભ્ય (ન્યાયિક) તરીકે પસંદ કરવામાં આવતા હતા,

પરંતુ હવે સુધારા પછી નિવૃત્ત થનારા અને નિવૃત્ત થયેલા વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો સભ્ય (ન્યાયિક)ના પદ માટે સ્પર્ધા કરી રહ્યા હોવાથી બારના સભ્યોની સંપૂર્ણ અવગણના થઈ રહી છે. સિદ્ધાંતતઃ બારના સભ્યો સભ્ય (ન્યાયિક) તરીકે નિયુક્તિ માટે પાત્ર છે, પરંતુ વ્યવહારિક રીતે સક્ષમ અને અન્યથા પાત્ર વકીલોને પરિસ્થિતિમાંથી દૂર કરી દેવામાં આવ્યા છે. જે ટ્રિબ્યુનલ હાલમાં તેવા ન્યાયિક અધિકારોનો ઉપયોગ કરે છે, જે અગાઉ વડી અદાલતો દ્વારા વપરાતા હતા, તેમાં મુખ્યત્વે બારના સભ્યો અને ન્યાયતંત્રના સભ્યોની નિમણૂક થવી જોઈએ, પરંતુ સુધારા પછી આજદિન સુધી ઘણા વર્ષોમાં બારમાંથી માત્ર બે સભ્યોની જ નિમણૂક કરવામાં આવી છે. આ સુધારાનો આ સીધો અને અનિવાર્ય પ્રભાવ છે. આ એસ.પી. સંપથ કુમાર વિ./સંઘ ભારત અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં ઘોષિત કાયદાના શબ્દ અને ભાવના બંનેના વિરુદ્ધ જાય છે.

૪૦. અરજદારોએ પ્રતિઉત્તરમાં વધુમાં રજૂ કર્યું હતું કે સુધારિત અધિનિયમ હેઠળ પણ ઉપાધ્યક્ષનું પદ હજી અસ્તિત્વમાં છે, પરંતુ સુધારિત અધિનિયમ હેઠળ તમામ વધારાની ખંડપીઠોમાં ઉક્ત પદ માટે નિમણૂક કરવાની સત્તા યોગ્ય સરકારને આપવામાં આવી છે, જે સુસ્થ વિકાસ કહેવાય તેવું નથી અને તેથી તે રદ કરવાની જરૂર છે.

૪૧. અરજદારો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની નિવૃત્તિની ઉંમર ૬૨ વર્ષથી વધારીને ૬૫ વર્ષ કરવાની કેન્દ્રીય સરકારની

કોશિશ નિઃસંદેહ આવકાર્ય પગલું છે. જોકે, આ પ્રયત્નથી પ્રતિવાદીઓએ દાવો કર્યો છે તેમ ટ્રિબ્યુનલના દરેક સભ્યને ૫ વર્ષનો કાર્યકાળ મળશે જ એવું નથી. વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો ૬૨ વર્ષની ઉંમરે નિવૃત્ત થાય છે. સુધારેલા અધિનિયમ હેઠળ ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો ૬૫ વર્ષની ઉંમરે નિવૃત્ત થાય છે અને તેથી તેઓ ટ્રિબ્યુનલમાં હકીકતમાં વધુમાં વધુ માત્ર ૩ વર્ષની જ સેવા આપી શકે છે. નિવૃત્તિની ઉંમરમાં વધારો કરવામાં આવતા વહીવટી સભ્યોને ઓછામાં ઓછો ૫ વર્ષનો કાર્યકાળ મળશે, પરંતુ ન્યાયિક સભ્યો તરીકે નિમણૂક પામતા નિવૃત્ત વડી અદાલતના ન્યાયાધીશોને એવો લાભ નહીં મળે. તેઓને વધુમાં વધુ માત્ર ૩ વર્ષ જ મળશે.

૪૨. અરજદારો દ્વારા એ બાબતે પણ ફરિયાદ કરવામાં આવી હતી કે અધ્યક્ષના નાણાકીય અને વહીવટી અધિકારો કોઈપણ ઉપાધ્યક્ષ/સભ્યને પ્રત્યાયોજિત કરવાની સત્તા છીનવી લેવી શા માટે અનિવાર્ય બની. પ્રતિજવાબમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે પ્રતિવાદીઓએ સ્પષ્ટપણે સ્વીકાર્યું છે કે ૧૯.૨.૨૦૦૭ અગાઉ નિયુક્ત થયેલ વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો સાથે ભેદભાવપૂર્ણ વર્તન કરવામાં આવી રહ્યું છે.

૪૩. પ્રતિવાદીઓએ ક્યાંય પણ આ બાબતનો ઇનકાર કર્યો નથી કે સભ્યોની બન્ને શ્રેણીઓ સમાન ફરજો, બાધ્યતાઓ અને જવાબદારીઓનું નિર્વહન કરતી નથી, તેથી બન્ને માટે સેવાની શરતો ભિન્ન છે. આ સ્પષ્ટ ભેદભાવ છે અને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬નું ઉલ્લંઘન છે.

તેથી, પ્રતિવાદીઓ દ્વારા આપવામાં આવેલા જવાબના આધાર પર પણ કોઈપણ શંકાની છાયા બહાર આ સાબિત થાય છે કે સુધારેલ અધિનિયમની કલમ ૧૦એ સ્પષ્ટપણે ભેદભાવપૂર્ણ છે અને ટકી શકતી નથી.

૪૪. પ્રતિવાદીઓની આ દલીલ કે અસ્થાયી વિસંગતિથી આ જોગવાઈ બંધારણવિરોધી બનશે નહીં, તે સ્પષ્ટપણે ખોટી છે અને અસ્વીકારવામાં આવે છે. ૪ થી ૫ વર્ષના અસ્થાયી સમયગાળા માટે પણ કરવામાં આવતો ભેદભાવ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ નો ભંગ કરે છે. એવો કોઈ કાયદો નથી જેના હેઠળ અસ્થાયી ભેદભાવને માન્ય રાખી શકાય.

૪૫. એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે આ ભેદભાવપૂર્ણ જોગવાઈને કારણે કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં પહેલેથી જ અસંગત પરિસ્થિતિ ઊભી થઈ ગઈ છે. અરજદારોએ ઉદાહરણ આપ્યું છે કે અપરિવર્તિત અધિનિયમ હેઠળ, માત્ર ભારત સરકારના સચિવો અને વધારાના સચિવો જ સભ્ય (વહીવટી) તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર હતા. ઉક્ત અપરિવર્તિત જોગવાઈઓ હેઠળ, ભારત સરકારના અનેક ભૂતપૂર્વ સચિવોને સભ્ય (વહીવટી) તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. તેઓ આજદિન સુધી તે જ પદ પર કાર્યરત રહ્યા છે અને તેમણે અનેક વર્ષોનો અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો છે. તેઓ આજ સુધી સેવા શરતોની જૂની શરતો હેઠળ જ કાર્યરત છે. હવે, સુધારેલી જોગવાઈઓ હેઠળ, પસંદગી પહેલેથી જ કરવામાં આવી છે અને ભારત સરકારના વધારાના સચિવના સ્તરના અનેક નિવૃત્ત ન્યાયાધીશો અને અધિકારીઓને નવી સેવા

શરતો હેઠળ સભ્યો તરીકે પસંદ કરી નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે. આમ, હાલ સભ્યો તરીકે કાર્યરત નિવૃત્ત ન્યાયાધીશો અને ભારત સરકારના સચિવોને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશની 'સેવા શરતો'નો લાભ આપવામાં આવતો નથી, જ્યારે ત્યારબાદ નિયુક્ત થયેલા ભારત સરકારના નિવૃત્ત વધારાના સચિવોને, જેઓ હવે સભ્ય (વહીવટી) તરીકે નિયુક્ત થયેલા છે, તેમને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશની સેવા શરતો આપવામાં આવે છે. વહીવટી સભ્યો, સરકારની સેવામાં તેમજ વહીવટી સભ્ય તરીકે બન્ને રીતે કનિષ્ઠ હોવા છતાં, વડી અદાલતના ન્યાયાધીશની સેવા શરતો મેળવવા હકદાર બને છે.

૪૬. ટ્રિબ્યુનલમાં વધુ ને વધુ નવા પસંદ કરાયેલા સભ્યો (પ્રશાસનિક) જોડાતા જતા પરિસ્થિતિ દિવસેને દિવસે વધુ ગંભીર બનતી જાય છે. એવી જ પરિસ્થિતિ સભ્ય (ન્યાયિક) વચ્ચે પણ પ્રવર્તી રહી છે. જ્યારે સભ્ય (ન્યાયિક) તરીકે નિયુક્ત થયેલા અને કેટલાક નવા નિયુક્ત થયેલા સભ્યો (ન્યાયિક) કરતાં વરિષ્ઠ વ્યક્તિઓને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશની સેવા-શરતોનો લાભ પ્રાપ્ત નહીં થાય, ત્યારે પાછળથી નિયુક્ત થયેલાઓને વડી અદાલતના ન્યાયાધીશની સેવા-શરતો પ્રાપ્ત થશે.

૪૭. અરજદારો અધિનિયમની નવી ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૧૦એથી, તે હદ સુધી વ્યથિત છે કે જેમાં સુધારેલા અને અસુધારેલા નિયમો હેઠળ તેમની નિમણૂકની તારીખોના આધારે સેન્ટ્રલ એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો

માટે સેવાની જુદી જુદી શરતો નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, અને તેને ગેર-અંધારણીય, મનસ્વી અને કાયદેસર રીતે અસ્થિર ગણાવવામાં આવી છે.

૪૮. આ અદાલતની અંધારણીય પીઠે સંપથ કુમારના કેસમાં (પૂર્વોક્ત) સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કર્યું છે કે કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલની રચના વડી અદાલતના સ્થાને કરવામાં આવી છે. આ અદાલતે ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૧૫ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું

.....જેમ જેમ વડી અદાલતોમાં બાકી રહેલા કેસોની સંખ્યા વધતી ગઈ અને જલદી જ તે બેકલોગની તાત્કાલિક સમસ્યા બની ગઈ, તેમ આ પાસાં પર રાષ્ટ્રનું ધ્યાન કેન્દ્રિત થયું. વડી અદાલતોને ભારમાંથી રાહત આપવા માટેના ઉપાયો અને સાધનો અંગે કેન્દ્ર સરકાર તેમજ વિવિધ રાજ્યોની સરકારોનું ધ્યાન કેન્દ્રિત થવા માંડ્યું. ઈ.સ. ૧૯૬૯ માં જ, આ સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયમૂર્તિ શાહની અધ્યક્ષતામાં કેન્દ્ર સરકારે એક સમિતિની રચના કરી હતી જેથી સરકારી કર્મચારીઓના સેવા-વિવાદો સંબંધિત બાબતોના અસરકારક, શીઘ્ર અને સંતોષકારક નિકાલ માટેના ઉપાયો અને સાધનો સૂચવતી ભલામણો કરી શકાય, કારણ કે એવું જણાયું હતું કે બાકી પડેલાં વિવાદપ્રકરણોમાંનો નોંધપાત્ર હિસ્સો આ વર્ગ સાથે સંબંધિત હતો. સમિતિએ આ સર્વોચ્ચ અદાલત તથા વડી અદાલતો સમક્ષ બાકી રહેલા કેસો હાથ ધરવા માટે એક સ્વતંત્ર ટ્રિબ્યુનલની સ્થાપના કરવાની ભલામણ કરી હતી. જ્યારે આ અહેવાલ હજી સરકારના વિચારાધીન હતો, ત્યારે પ્રશાસકીય

સુધારણા આયોગે પણ આ સ્થિતિનો નોંધ લીધો અને શિસ્તાત્મક કાર્યવાહીના વિરોધમાં સરકારી કર્મચારીઓ દ્વારા કરવામાં આવતી અપીલોનો નિકાલ કરવા માટે નાગરિક સેવા ટ્રિબ્યુનલની સ્થાપના કરવાની ભલામણ કરી હતી.....

૪૯. હાલમાં ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો દ્વારા જે ન્યાયિક કાર્યનો નિર્વહ કરવામાં આવી રહ્યો છે, તે ટ્રિબ્યુનલની સ્થાપના પહેલાં વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો દ્વારા કરવામાં આવતો હતો. બહુમતી વડી અદાલતોમાં, મોટી સંખ્યામાં કેસો નિર્ણયની રાહ જોતા બાકી એકઠા થઈ ગયા હતા. વડી અદાલતોને આવા કેસોનો નિર્ણય કરવામાં વર્ષો લાગતા હતા અને કેટલીક બાબતોમાં દાયકાઓ પણ લાગી જતા હતા. ભારત સંઘ પાસે બે વિકલ્પો હતા, એટલે કે, વડી અદાલતોની સંખ્યા-શક્તિ યોગ્ય રીતે વધારવી અથવા આ કેસોના ઝડપી નિકાલ માટે એક અલગ ટ્રિબ્યુનલ રચવું. ભારત સંઘે એક અલગ ટ્રિબ્યુનલ રચવાનો નિર્ણય કર્યો. એકવાર ટ્રિબ્યુનલ ન્યાયતંત્રના કાર્યોનો નિર્વહ કરી રહ્યું હોય, ત્યારે ન્યાયાધીશો તથા વકીલ મંડળના સભ્યો બંને ટ્રિબ્યુનલનો અભિન્ન ભાગ હોવા જોઈએ. જો ન્યાયતંત્ર તથા વકીલ મંડળના સભ્યોને ટ્રિબ્યુનલમાં જોડાવા માટે કોઈ પ્રોત્સાહન ન હોય અથવા અધિનિયમમાં નવી ઉમેરવામાં આવેલી સુધારાઓને કારણે તેમને ટ્રિબ્યુનલમાં જોડાવાથી જાણપૂર્વક નિરોત્સાહિત અને નિવૃત્ત કરવામાં આવે, તો ટ્રિબ્યુનલની કાર્યપદ્ધતિ મુશ્કેલ બની શકે છે. અપરિચિત અને અન્યથા અયોગ્ય ઉમેદવારો

તો હંમેશા ઉપલબ્ધ રહેશે, પરંતુ ટ્રિબ્યુનલની કાર્યપદ્ધતિ પ્રત્યે જનતાનો વિશ્વાસ અને ભરોસો જળવાઈ રહે તે માટે પ્રતિવાદીઓએ ઊંચી કક્ષાની ક્ષમતા અને નિષ્કલંકતા ધરાવતા, ખરેખર યોગ્ય, સક્ષમ અને આશાસ્પદ વકીલ મંડળના સભ્યોને ટ્રિબ્યુનલમાં જોડાવવા આકર્ષવાના પ્રયત્નો કરવું અનિવાર્ય છે. આવી પ્રતિભાને આકર્ષવા માટે સેવા-શરતોમાં સુધારો કરવો અને તેને આકર્ષક બનાવવી આવશ્યક છે, કારણ કે આવા સભ્યો વડી અદાલતના કાર્યોનો નિર્વહ કરી રહ્યા છે.

૫૦. સંપથ કુમારના મામલામાં (પૂર્વોક્ત), બંધારણીય ખંડપીઠે મામલાના આ પાસા પર થોડા વિગતે વિચાર કર્યો છે. આ અદાલતે પરિચ્છેદ ૨૧ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

.....જ્યાં સુધી અધ્યક્ષનો પ્રશ્ન છે, અમારો મત એવો છે કે સામાન્ય રીતે વડી અદાલતના નિવૃત્તિ પામતા અથવા નિવૃત્ત મુખ્ય ન્યાયાધીશને, અથવા જ્યારે એવી વ્યક્તિ ઉપલબ્ધ ન હોય ત્યારે સાબિત પ્રતિભા ધરાવતા વરિષ્ઠ ન્યાયાધીશને, ભલે તે પદ પર કાર્યરત હોય કે નિવૃત્ત હોય, નિયુક્ત કરવો જોઈએ. વ્યવહારના સર્વ હેતુઓ માટે તે પદને વડી અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશના પદ સમકક્ષ ગણવું જોઈએ. અમે તાત્કાલિક સ્પષ્ટપણે જણાવવું જોઈએ કે સેવા વર્ગના સભ્યો વિરુદ્ધ અમને કોઈપણ રીતે કોઈ પૂર્વગ્રહ નથી. તેમની પૈકી કેટલાક નિઃસંકોચતા, પ્રજ્ઞા, જટિલ પ્રશ્નોને સમજ સાથે, અભિમત અને નિષ્પક્ષતાપૂર્વક સંભાળવાની ક્ષમતા દર્શાવે છે, છતાં

અમારી દષ્ટિએ અનુભવ અને તાલીમથી ઊપજેલી ન્યાયિક શિસ્તનું પૂરતું પ્રમાણ અધ્યક્ષના પદ માટે આવશ્યક લાયકાત છે.....

૫૦.૧. તે જ રીતે, અન્ય સભ્યો પણ એ જ ન્યાયિક કાર્યોનું નિર્વહન કરે છે. જાહેર વિશ્વાસ, સ્વીકાર્યતા અને ભરોસો જાળવી રાખવા માટે, વકીલાત મંડળ અને ન્યાયતંત્રના સભ્યોને ટ્રિબ્યુનલમાં કાર્યભાર સંભાળવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવું આવશ્યક છે. ટ્રિબ્યુનલની નિમણૂક સ્વીકારવા માટે વકીલાત મંડળ અને ન્યાયતંત્રના સભ્યોને મળતા પ્રોત્સાહનને નિરોત્સાહિત કરવું અથવા નષ્ટ કરવું, ટ્રિબ્યુનલની વિશ્વસનીયતા, વિશ્વાસ, ભરોસા અને સ્વીકાર્યતા અંગે ગંભીર પ્રતિકૂળ અસર ઊભી કરશે, ખાસ કરીને જ્યારે સંપથ કુમારના કેસ મુજબ (ઉપરોક્ત), વડી અદાલતનું સ્થાન વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા લેવામાં આવી રહ્યું છે. કાયદાના શાસનથી સંચાલિત લોકશાહી દેશમાં, ન્યાયિક કાર્યોનું નિર્વહન કરતી કોઈપણ સંસ્થા જાહેર વિશ્વાસ, વિશ્વસનીયતા, ભરોસા અને સ્વીકાર્યતા વિના યોગ્ય રીતે ટકી શકતી નથી.

૫૧. સંપથ કુમારના કેસમાં (ઉપરોક્ત) સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે અમને વાસ્તવમાં જેની જરૂર છે તે ન્યાયિક ન્યાયાધિકરણ છે. કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલની સ્થાપના પહેલાં જે ન્યાયિક કાર્યો વડી અદાલતોના ન્યાયાધીશો દ્વારા નિભાવવામાં આવતા હતા, તે હવે ન્યાયાધિકરણના સભ્યો દ્વારા નિભાવવામાં આવશે; તેથી, ન્યાયાધિકરણનું ન્યાયિક કાર્ય એવા પ્રતિભાશાળી અને સક્ષમ સભ્યો દ્વારા સંભાળવામાં આવે

તે અત્યંત અનિવાર્ય છે, જેઓ પાસે કાનૂની પૃષ્ઠભૂમિ અને ન્યાયિક અનુભવ હોય. ધારામાં એવો કોઈપણ સુધારો, જે બારના સભ્યો અને ન્યાયતંત્રના સભ્યોને વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં જોડાવાથી નિરુત્સાહિત કરે, તેને ત્યજી દેવા યોગ્ય છે.

૫૨. ટ્રિબ્યુનલને ન્યાયિક પુનરાવલોકનની સત્તા છે. હવે આ અદાલત દ્વારા મિનેર્વા મિલ્સ લિ. તથા અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા તથા અન્ય [૧૯૮૦ (૩) એસ.સી.સી. ૬૨૫] ના કેસમાં એ સુસ્થાપિત થઈ ચૂક્યું છે કે ન્યાયિક પુનરાવલોકન બંધારણનું મૂળભૂત અને આવશ્યક લક્ષણ છે અને સંસદ દ્વારા તેની બંધારણ રચનાકીય સત્તાના પ્રયોગમાં બનાવવામાં આવેલ કોઈપણ કાયદો તેને રદ કરી શકતો નથી અથવા દૂર લઈ જઈ શકતો નથી. જો ન્યાયિક પુનરાવલોકનની સત્તા રદ કરવામાં આવે અથવા દૂર કરવામાં આવે, તો બંધારણ તે જે છે તેવું રહેતું નથી. અમારી સંવિધાનિક યોજનાનો આ એક મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે કે રાજ્યનું દરેક અંગ અને બંધારણ હેઠળની દરેક સત્તાધિકારી પોતાની સત્તા અને અધિકાર બંધારણમાંથી મેળવે છે અને તેવી સત્તાઓની મર્યાદાઓની અંદર કાર્ય કરવાનું હોય છે.

૫૩. સંપથ કુમારના કેસમાં (ઉપરોક્ત) અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

૩ ...અતઃ, બંધારણે આ વિવાદોના નિવારણ માટે એક સ્વતંત્ર તંત્ર રચ્યું છે અને આ સ્વતંત્ર તંત્ર ન્યાયતંત્ર છે, જેને કારોબારીની કાર્યવાહીની કાનૂનીતા

અને વિધાનમંડળ દ્વારા પસાર કરાયેલ વિધાનની માન્યતા નક્કી કરવા માટે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તા સોંપવામાં આવી છે. ન્યાયતંત્રને બંધારણના અંતિમ અર્થઘટક તરીકે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું છે અને સરકારની દરેક શાખાને પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાની હદ અને વ્યાપ શું છે, બંધારણ હેઠળ એવી સત્તાના પ્રયોગ પર કઈ મર્યાદાઓ છે અને કોઈ પણ શાખાની કોઈ પણ કાર્યવાહી એવી મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરે છે કે કેમ, તે નક્કી કરવાનો સૂક્ષ્મ કાર્ય તેને સોંપવામાં આવ્યો છે. આ ઉપરાંત, કાનૂનના શાસનનો એક મૂળભૂત સિદ્ધાંત પણ છે, જે બંધારણની દરેક જોગવાઈમાં વ્યાપે છે અને જે તેનું મૂળ અને સારરૂપ બને છે, તે એ છે કે કારોબારી અથવા અન્ય કોઈ સત્તાધિકારી દ્વારા સત્તાનો પ્રયોગ માત્ર બંધારણથી નિયંત્રિત જ ન હોવો જોઈએ, પરંતુ તે કાનૂન અનુસાર પણ હોવો જોઈએ; અને કાનૂનનું પાલન થાય તથા કારોબારી અને અન્ય સત્તાધિકારીઓ દ્વારા કાનૂનની આવશ્યકતાઓનું અનુપાલન થાય, તે સુનિશ્ચિત કરવાની ફરજ ન્યાયતંત્રની છે. ન્યાયતંત્ર આ કાર્ય ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાના પ્રયોગ દ્વારા નિર્વહે છે, જે કાનૂનના શાસનના જતન માટે ન્યાયતંત્રના હાથે રહેલું અત્યંત પ્રબળ શસ્ત્ર છે. ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તા આપણા બંધારણીય તંત્રનો અભિન્ન ભાગ છે અને તેના વિના ન તો સરકાર રહેશે, ન તો કાયદાઓ રહેશે, અને કાનૂનનું શાસન માત્ર ભ્રામક મૃગજળ અને અવાસ્તવિકતાનું વચન બની રહેશે.....

૫૪. સંપથ કુમારના કેસમાં (ઉપરોક્ત) સમર્થક ચુકાદામાં ભગવતી, મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

૩.....ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની મૂળભૂત અને અનિવાર્ય વિશેષતા દૂર કરી શકાતી નથી, પરંતુ વડી અદાલતના સ્થાને ન્યાયિક પુનર્વિલોકન માટે બીજી કોઈ વૈકલ્પિક સંસ્થાગત પદ્ધતિ અથવા વ્યવસ્થા પ્રતિસ્થાપિત કરવા માટે સંસદને બંધારણમાં સુધારો કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર રહેશે, શરતે કે તે વડી અદાલત કરતાં કોઈ રીતે ઓછી અસરકારક ન હોય. ત્યારે વડી અદાલતના બદલે બીજી કોઈ સંસ્થાગત પદ્ધતિ અથવા સત્તાધિકારી ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉપયોગ બંધારણીય મર્યાદાઓનો અમલ કરાવવા અને કાનૂનનું શાસન જાળવવાના હેતુથી કરશે. તેથી, જો સંસદ દ્વારા કરવામાં આવેલ કોઈ બંધારણીય સુધારો કોઈ વિશિષ્ટ ક્ષેત્રમાં વડી અદાલત પાસેથી ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તા દૂર કરીને તે કોઈ અન્ય સંસ્થાગત પદ્ધતિ અથવા સત્તાધિકારીમાં નિહિત કરે, તો તે મૂળભૂત માળખાના સિદ્ધાંતનો ભંગ કરનાર ગણાશે નહીં, જ્યાં સુધી આવશ્યક શરત પૂર્ણ થાય, એટલે કે, સંસદીય સુધારા દ્વારા સ્થાપિત વૈકલ્પિક સંસ્થાગત પદ્ધતિ અથવા સત્તાધિકારી વડી અદાલત કરતાં કોઈ રીતે ઓછી અસરકારક ન હોય.

૫૪.૧. ન્યાયમૂર્તિ ભગવતીએ, ઉક્ત ચુકાદામાં, વાસ્તવમાં અમને યાદ અપાવ્યું હતું કે વહીવટી ટ્રિબ્યુનલએ વડી અદાલતના કાર્યો નિભાવવાના છે. જનમાનસમાં વિશ્વાસ પ્રેરવા માટે આવશ્યક છે કે તેમાં ન્યાયિક અને/અથવા

કાનૂની પૃષ્ઠભૂમિ, અભિગમ અને નિષ્પક્ષતા ધરાવતા વ્યક્તિઓની નિમણૂક કરવામાં આવે. આ અદાલતે સંપત કુમાર (સુપ્રા)માં આગળ નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

૫. આપણે આ વાત ભૂલી જવાની સગવડ રાખી શકતા નથી કે વડી અદાલતનું સ્થાન વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા લેવામાં આવી રહ્યું છે અને તેથી તેમાં એવી રીતે કર્મચારી વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ કે જનમાનસમાં એવો વિશ્વાસ ઉપજે કે તે ન્યાયિક દૃષ્ટિકોણ અને નિષ્પક્ષતા ધરાવતું અત્યંત સક્ષમ અને વિશેષજ્ઞ તંત્ર છે. નિશ્ચિતપણે, મને આ સ્પષ્ટ કરવું જોઈએ કે હું જ્યારે આ કહું છું ત્યારે સિવિલ સર્વિસીસના સભ્યો અંગે કોઈ પણ પ્રકારની પ્રતિકૂળ ટિપ્પણી કરવાનો મારો આશય નથી, કારણ કે સદભાગ્યે આપણા દેશમાં તેજસ્વી નાગરિક સેવકો છે, જેઓ અસાધારણ પ્રામાણિકતા, કાર્યપ્રેરણા અને પહેલશક્તિ ધરાવે છે અને જેઓ વિશાળ જટિલતાવાળી વહીવટી સમસ્યાઓનું નિરાકરણ લાવવાની અને તેને પાર પાડવાની અદ્વિતીય ક્ષમતા ધરાવે છે. પરંતુ જે ન્યાયિક અધિકરણ વડી અદાલતનું સ્થાન લેવા માટે રચાયેલ છે, તેમાં જે જરૂરી છે તે કાનૂની તાલીમ અને અનુભવ છે...

૫૫. સંપત કુમારના કેસમાં પોતાના ચુકાદામાં ન્યાયાધીશ ભગવતીએ પણ ચેતવણી આપી હતી કે સેવા સંબંધિત બાબતોમાં સરકાર હંમેશા મુખ્ય વિવાદી અથવા પ્રતિવાદી પક્ષ હોય છે, તેથી અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અને વહીવટી સભ્યોની નિમણૂકના મામલે કારોબારીને અનિયંત્રિત અને

અપ્રતિબંધિત વિવેકાધિકાર સોંપવું ન્યાયિક સ્વતંત્રતા માટે અનુકૂળ નહીં ગણાય. અદાલતે નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

૭.....હવે નોંધવું યોગ્ય છે કે સેવા સંબંધિત બાબતોના સંદર્ભમાં વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ આવતાં લગભગ બધા જ કેસોમાં સરકાર અથવા તેના કોઈ અધિકારીઓ પ્રતિવાદી પક્ષ તરીકે હશે અને અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષો તથા વહીવટી સભ્યોની નિમણૂક કરવા માટે કારોબારીને અનિયંત્રિત અને અપ્રતિબંધિત વિવેકાધિકાર સોંપવું ન્યાયિક સ્વતંત્રતા માટે ક્યારેય અનુકૂળ ગણાય તેમ નથી; જો કોઈ ન્યાયિક સભ્ય અથવા વહીવટી સભ્ય ઉપાધ્યક્ષ અથવા અધ્યક્ષ તરીકે બઢતીની અપેક્ષા રાખતો હોય, તો તેને કારોબારીની સદભાવના અને અનુકૂળ વલણ પર આધાર રાખવો પડે અને તે ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની સ્વતંત્રતા તથા નિષ્પક્ષતાને અસર પહોંચાડે તેવી શક્યતા રહે. વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષના પદ પર બઢતીના સંદર્ભમાં પણ સ્થિતિ એ જ રહેશે. વહીવટી સભ્યોને વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય તરીકે નિમણૂક મળવાને કારણે કારોબારી પ્રત્યે એક પ્રકારની આભારીપણાની ભાવના રહેવાની પણ શક્યતા છે અને તે ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની સ્વતંત્રતા તથા નિષ્પક્ષ વાસ્તવિકતાને ક્ષીણ કરવાની વૃત્તિ ધરાવતું હોય છે. આ બાબતે કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે જો નિમણૂક અને બઢતી આપવાની સત્તા કારોબારીમાં સંપૂર્ણ અને અનિયંત્રિત રીતે નિહિત હોય, તો તે વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષો અને સભ્યોની સ્વતંત્રતા પર પ્રતિકૂળ અસર પેદા કરી શકે છે. જો

સભ્યોને પ્રગતિ માટે કારોબારી તરફ જોવું પડે, તો તે સીધી કે પરોક્ષ રીતે તેમના નિર્ણાયક પ્રક્રિયા પર પ્રભાવ પાડી શકે છે, ખાસ કરીને કારણ કે વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ આવતાં મોટા ભાગના કેસોમાં સરકાર પક્ષકાર હશે અને આવા કેસોમાં સરકારની કાર્યવાહી જ પડકારવામાં આવવાની હોય છે...

૫૬. જાહેર વિશ્વાસ પ્રેરવા માટે, ન્યાયિક અને/અથવા કાનૂની પૃષ્ઠભૂમિ ધરાવતા, યોગ્યતા, વસ્તુનિષ્ઠતા, નિષ્પક્ષતા અને અખંડિતતા ધરાવતા લાયક વ્યક્તિઓની ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો તરીકે નિમણૂક કરવી અનિવાર્ય છે.

૫૭. રંગનાથ મિશ્રા, ન્યાયાધીશે, જેમણે સંપથ કુમાર (પૂર્વોક્ત) માં બંધારણીય ખંડપીઠનો મુખ્ય ચુકાદો લખ્યો હતો, તેમણે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

૧૮. વડી અદાલતો સવા સદીથી વધુ સમયથી કાર્યરત રહી છે અને ભારત સરકાર અધિનિયમ, ૧૯૩૫ હેઠળ ફેડરલ અદાલતની સ્થાપના થાય ત્યાં સુધી, મર્યાદિત વર્ગના કેસોમાં પ્રિવી કાઉન્સિલ સમક્ષ અપીલના અધિકારને આધીન રહી, પોતાની પોતાની અધિકારક્ષેત્રની અંદર સર્વોચ્ચ અદાલતો તરીકે કાર્ય કરતી હતી. આશરે સાઠ વર્ષના આ દીર્ઘ સમયગાળામાં વડી અદાલતોને પોતાની ભૂમિકા અસરકારક રીતે, કાર્યક્ષમતા પૂર્વક તેમજ સંતોષકારક રીતે ભજવી છે. આ દેશનો વિવાદી વ્યક્તિ પોતાના શરીર, સંપત્તિ અને માન-મર્યાદાના અચૂક સંરક્ષક તરીકે વડી અદાલત તરફ જોવાની માનસિકતા સાથે પરિપક્વ બન્યો છે. આ સંસ્થાએ પોતાનો હેતુ અત્યંત સારી

રીતે સિદ્ધ કર્યો છે અને તેથી સામાન્ય મનુષ્યે તેમાં ઊંડો વિશ્વાસ મૂક્યો છે. શિસ્તબદ્ધ, સ્વતંત્ર અને કાયદામાં પારંગત તથા નિષ્પક્ષ અને વાસ્તવલક્ષી રીતે સંપૂર્ણ ખુલાપણાથી કાર્ય કરતા પ્રશિક્ષિત ન્યાયાધીશોએ વર્ષોથી ન્યાયના વિતરણને સુનિશ્ચિત કર્યું છે. પીડિત લોકો અદાલતનો — જે નિર્ણયકર્તા તરીકે કાર્ય કરતી સામાજિક વ્યવસ્થા છે — સહારો કાનૂની બાધ્યતાથી નહીં, પરંતુ આ માન્યતા અને શ્રદ્ધાથી લે છે કે તેમને ન્યાય મળશે અને રાજ્યના સત્તાધિકારીઓ અદાલતના નિર્ણયનો અમલ કરશે. તેથી, પ્રતિસ્થાપિત સંસ્થા તરીકેનું ટ્રિબ્યુનલ સર્વ દષ્ટિએ વડી અદાલતનું યોગ્ય ઉત્તરાધિકારી હોવું અત્યંત પરમ મહત્વનું છે. મિનેર્વા મિલ્સના કેસમાં જ્યારે આ અદાલતે વૈકલ્પિક વ્યવસ્થા વિશે ઉદ્દેખ કર્યો હતો, ત્યારે તેનો હેતુ ચોક્કસપણે એ જ જણાવવાનો હતો.

૫૮. ચુકાદાના અનુવર્તી ભાગમાં, આ અદાલતને સેવાસદસ્યો પ્રત્યે કોઈ પક્ષપાત નથી તે સ્પષ્ટ કરતાં, અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

૨૧.....અમે તરત જ સ્પષ્ટ કરવું જોઈએ કે સેવા ના સભ્યો વિરુદ્ધ અમને કોઈપણ રીતે કોઈ પૂર્વાગ્રહ નથી. તેમામાંના કેટલાક ખરેખર ખૂબ નિષ્કપટતા, પ્રજ્ઞા, જટિલ પ્રશ્નોને સમજણ, નિરાસકિત અને નિષ્પક્ષતા સાથે હલ કરવાની ક્ષમતા દર્શાવે છે, પરંતુ અમારા મત મુજબ, અનુભવ અને તાલીમથી પૂરતા પ્રમાણમાં વિકસેલ ન્યાયિક શિસ્ત અધ્યક્ષના પદ માટે આવશ્યક લાયકાત છે...

૫૯. ધારા ૮ અંગે ટિપ્પણી કરતાં અદાલતે વધુમાં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

૨૨. અધિનિયમની કલમ ૮ પદનો કાર્યકાળ નિર્ધારિત કરે છે અને તે મુજબ અધ્યક્ષ, ઉપાધ્યક્ષ અથવા સભ્યોનો કાર્યકાળ, તે પોતાનું પદ ગ્રહણ કરે તે તારીખથી પાંચ વર્ષનો રહેશે અથવા અધ્યક્ષ અથવા ઉપાધ્યક્ષના કિસ્સામાં તે ૬૫ વર્ષની વય પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી અને સભ્યના કિસ્સામાં ૬૨ વર્ષની વય પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી રહેશે, એમમાંથી જે વહેલું હોય તે લાગુ પડશે. જુદી જુદી શ્રેણીઓ માટે ૬૨ અથવા ૬૫ વર્ષની નિવૃત્તિ વય પ્રચલિત માળખા સાથે સુસંગત છે અને સરખામણીયોગ્ય પરિસ્થિતિઓમાં યોજનામાં યોગ્ય રીતે બંધબેસે છે. તેમ છતાં, અમે સૂચવવા ઇચ્છીએ છીએ કે પાંચ વર્ષના કાર્યકાળ માટેની નિમણૂક ક્યારેક યોગ્ય લાયકાત ધરાવતા વ્યક્તિઓને ટ્રિબ્યુનલમાં જોડાવાની ઓફર સ્વીકારવામાં નિરુત્સાહક બની શકે છે. ઓછી વયના વર્ગોમાં આવતાં સક્ષમ વ્યક્તિઓ એવા હોઈ શકે છે કે જેમને પ્રવર્તમાન નિવૃત્તિ વય સુધી પહોંચવા માટે પાંચ વર્ષથી વધુ સમય બાકી હોય. આવા વ્યક્તિઓએ પાંચ વર્ષનો સમયગાળો પૂર્ણ થતાં જ, પરંતુ નિવૃત્તિ વય સુધી પહોંચ્યા પહેલાં ઘણાં સમય અગાઉ, પદ છોડવું પડશે, એ હકીકત નિશ્ચિતરૂપે નિરોત્સાહક પરિબળ તરીકે કાર્ય કરશે...

૬૦. એલ. ચંદ્રકુમાર વિ./યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય [જે.ટી. ૧૯૯૭ (૩) એસ.સી. ૫૮૯: ૧૯૯૭ (૩) એસ.સી.સી. ૨૬૧] માં,

અદાલતે ન્યાયિક પુનર્વિલોકનના ઉદ્ભવ અંગે વિચાર કર્યો હતો. વિધાનાત્મક કાર્યવાહીના ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાનો ઉદ્ભવ યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સર્વોચ્ચ અદાલતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ જહોન માર્શલે માર્બરી વિ./મેડિસન માં આ સિદ્ધાંતના પ્રખ્યાત નિરૂપણ સુધી અનુસરવામાં આવી શકે છે. (પરંતુ વિધાનાત્મક કાર્યવાહીના ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તાના ઉદ્ભવને માત્ર એક જ સ્ત્રોતને આભારી ગણવામાં આવ્યા નથી). તેથી, જ્યારે અમારા બંધારણના રચયિતાઓએ પોતાનું વિરાટ કાર્ય હાથ ધર્યું, ત્યારે તેઓ આ બાબતથી સંપૂર્ણપણે વાકેફ હતા કે અદાલતોને વિધિવત્ બનાવવામાં આવેલા કાયદાઓને અમાન્ય ઠરાવવાની સત્તા છે તે સિદ્ધાંતને તે સમય સુધી અંદાજે દોઢ સદીનો ઇતિહાસ પ્રાપ્ત થઈ ચૂક્યો હતો.

૬૧. આર.કે. જૈન વિ./સ. ભારત સંઘ [જે.ટી. ૧૯૯૩ (૩) એસ.સી. ૨૯૭ : ૧૯૯૩ (૪) એસ.સી.સી. ૧૧૯] (પરિષ્દેદ ૮) માં અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

...(ટી)બંધારણમાં અનુચ્છેદ ૩૨૩-એ અને ૩૨૩બનો સમાવેશ થયા પછી દેશમાં સ્થાપિત કરવામાં આવેલા વિવિધ ન્યાયાધિકરણોની કાર્યપદ્ધતિનો હિસાબ લેવા માટેનો સમય હવે પરિપક્વ થયો છે. કાયદાના શાસન પ્રત્યે પ્રતિબદ્ધ એવા દેશના કાર્યક્ષમ શાસન માટે સશક્ત ન્યાયપ્રદાન વ્યવસ્થા અનિવાર્ય પૂર્વશરત છે. સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ ન્યાયપ્રદાન વ્યવસ્થા,

જેના પર વિવાદકારક જનતાને શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ હોય, તે જ માત્ર ઇચ્છિત પરિણામ આપી શકે છે...

૬૨. બીડી સપ્લાય કો. વિ./એસ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા તથા અન્ય [૧૯૫૬ એસ.સી.આર. ૨૬૭] માં, અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

લોકશાહીના હૃદય અને કેન્દ્રમાં ન્યાયિક પ્રક્રિયા નિહિત છે, અને તેનો અર્થ એ થાય છે કે કારોબારીના નિયંત્રણથી મુક્ત, ન્યાયિક પરંપરાઓમાં વિકસેલા તથા ન્યાયિક રીતે કાર્ય કરવાની અને વિચારવાની પદ્ધતિમાં પ્રશિક્ષિત, સ્વતંત્ર અને નિર્ભય ન્યાયાધીશો હોવા જોઈએ. સ્વતંત્રતાના મુખ્ય કિલ્લેબંધી ઉપાયો ત્યાં જ સ્થિત છે અને મને સ્પષ્ટ છે કે એવા વિષયો, જે લોકોના જીવન અને સંપત્તિ પર ગંભીર અસર કરે છે, તેમાં ભેદાધિકારની અનિયંત્રિત સત્તાઓ કારોબારી અથવા અર્ધ-કાર્યપાલિક સત્તાધિકારીઓને સોંપી શકાતી નથી, ભલે તેઓ અર્ધ-ન્યાયિક કાર્યો બજાવતા હોય, કારણ કે ત્યારે તેમને એવી સત્તા પ્રાપ્ત થાય છે જે સંસદ પાસે પણ ઉપલબ્ધ નથી. બંધારણ હેઠળ, સંસદ દ્વારા બનાવાયેલા અધિનિયમો ન્યાયિક સમીક્ષાને આધીન છે, વિશેષ કરીને જ્યારે એમ કહેવાય કે તેઓ મૂળભૂત અધિકારોનો ભંગ કરે છે; તેથી, જો બંધારણ હેઠળ સંસદને જ પોતાની કાર્યવાહી અંગે અનિયંત્રિત સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત નથી, તો સ્પષ્ટ છે કે તે પોતાની કરતાં નીચલી સત્તાઓને એવી સત્તા સોંપી શકતી નથી.

૬૩. હિઝ હોલીનેસ કેસવાનંદ ભારતી શ્રીપાદગલવરુ વિ. કેરળ રાજ્ય અને અન્ય [૧૯૭૩ (૪) એસ.સી.સી. ૨૨૫] માં, ખન્ના, ન્યાયાધીશે (ફ્કરો ૧૫૨૯, પાનું ૮૧૮ પર) નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

...ન્યાયિક પુનર્વિચારની સત્તા, તેમ છતાં, માત્ર એટલું નક્કી કરવા પૂરતી મર્યાદિત નથી કે વિવાદિત કાયદાઓ ઘડતી વખતે કેન્દ્રીય અથવા રાજ્ય વિધાનમંડળોએ તેમના માટે નિર્ધારિત વિધાનાત્મક ચાદીઓની ચાર દિવાલોની અંદર કાર્ય કર્યું છે કે નહીં; અદાલતો આ પ્રશ્નનો પણ નિરાકરણ કરે છે કે કાયદાઓ બંધારણની અન્ય જોગવાઈઓને અનુરૂપ બનાવીવામાં આવ્યા છે કે તેમનો ભંગ કરીને બનાવવામાં આવ્યા છે.....જ્યાં સુધી કેટલાક મૂળભૂત અધિકારો અસ્તિત્વમાં છે અને બંધારણનો ભાગ છે, ત્યાં સુધી ન્યાયિક પુનર્વિચારની સત્તાનો ઉપયોગ એ દૃષ્ટિએ પણ કરવો આવશ્યક છે કે તે અધિકારો દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ ખાતરીઓનો ભંગ ન થાય... આ રીતે ન્યાયિક પુનર્વિચાર અમારી બંધારણીય વ્યવસ્થાનો અભિન્ન ભાગ બની ગયો છે અને કાયદાઓની જોગવાઈઓની બંધારણીય માન્યતા અંગે નિર્ણય કરવા માટે વડી અદાલતો અને સર્વોચ્ચ અદાલતમાં સત્તા નિહિત કરવામાં આવી છે. જો કાયદાની જોગવાઈઓ બંધારણના કોઈપણ અનુચ્છેદનો ભંગ કરતી હોવાનું જણાય, જે તમામ કાયદાઓની માન્યતા માટે કસોટીરૂપ છે, તો સર્વોચ્ચ અદાલત અને વડી અદાલતોને ઉક્ત જોગવાઈઓને રદ કરવાની સત્તા છે.

૬૪. એલ. ચંદ્રકુમારના મામલામાં (ઉપરોક્ત), અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

૮૧. બંધારણની કલમ ૩૨ હેઠળની જે સત્તાને બંધારણનું "હૃદય" અને "આત્મા" તરીકે વર્ણવવામાં આવી છે, તે જો વધારાના રૂપે "કોઈ અન્ય અદાલત" ને સોંપી શકાય, તો બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ વડી અદાલતોને સોંપવામાં આવેલ અધિકારક્ષેત્ર અંગે તેવી જ સ્થિતિ અસ્તિત્વમાં રહી શકતી નથી એવું માનવાનું કોઈ કારણ નથી. જ્યાં સુધી બંધારણની કલમો ૨૨૬/૨૨૭ હેઠળની વડી અદાલતોનું અધિકારક્ષેત્ર અને આ અદાલતનું કલમ ૩૨ હેઠળનું અધિકારક્ષેત્ર યથાવત્ રાખવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી બંધારણની જોગવાઈઓની કસોટીએ વિધાનની વૈધતા તપાસવાની સત્તા અધિનિયમ હેઠળ રચાયેલ વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ્સને અથવા બંધારણની કલમ ૩૨૩બી હેઠળ રચાયેલ ટ્રિબ્યુનલ્સને સોંપી શકાય નહીં એવું માનવાનું કોઈ કારણ નથી. એ ચાદ રાખવું જરૂરી છે કે, કલમો ૩૨૩એ અને ૩૨૩બીમાંથી ઉપજતી સત્તાપ્રદાનથી પરે, સંસદ અને રાજ્ય વિધાનમંડળો બંને પાસે સર્વોચ્ચ અદાલત અને વડી અદાલતોના મૂળ અધિકારક્ષેત્રમાં ફેરફાર લાવવા માટેની વિધાનાત્મક સક્ષમતા રહેલી છે...

૬૫. બાકીદારી સમિતિ (૧૯૮૯-૯૦) નો અહેવાલ, જે સામાન્ય રીતે માલીમથ સમિતિના અહેવાલ તરીકે ઓળખાય છે, બીજા ખંડના અધ્યાય ૮

માં "વિવાદ નિવારણ માટેના વૈકલ્પિક ઉપાયો અને મંચો" શીર્ષક હેઠળ, ટ્રિબ્યુનલોના કાર્યપ્રણાલી અંગે નીચેના શબ્દોમાં ઉલ્લેખ કરે છે:

ટ્રિબ્યુનલોના કાર્યસંચાલન ૮.૬૩ દેશમાં અનેક ટ્રિબ્યુનલો કાર્યરત છે. જોકે, તેમાંના બધા જ લોકમાનસમાં વિશ્વાસ પ્રેરવામાં સફળ થયા નથી. તેના કારણો શોધવા મુશ્કેલ નથી. સર્વપ્રથમ કારણ ક્ષમતા, નિષ્પક્ષતા અને ન્યાયિક અભિગમના અભાવનું છે. ત્યારબાદનું કારણ તેમની રચના, તેમાં કર્મચારીઓની નિયુક્તિ કરવાની સત્તા અને પદ્ધતિ, તેમનો નીચો દરજ્જો અને કામ કરવાની અનૌપચારિક પદ્ધતિ છે. અંતિમ કારણ તેમની વાસ્તવિક રચના છે; કાર્યકાળની અનિશ્ચિતતા, સેવાની અસંતોષકારક શરતો, વહીવટી બાબતોમાં કારોબારીની અધીનતા અને ન્યાયિક કાર્યમાં રાજકીય હસ્તક્ષેપને કારણે કાબેલિયત ધરાવતા વ્યક્તિઓ અધ્યક્ષસ્થ અધિકારીઓ તરીકે નિયુક્તિ સ્વીકારવા ઈચ્છુક નથી. આ તથા અન્ય કારણોસર એવું કહેવાય છે કે ન્યાયની ગુણવત્તાને આંચકો પહોંચ્યો છે અને આવા ટ્રિબ્યુનલોની સ્થાપનાથી ત્વરિત ન્યાયના હેતુની સિદ્ધિ થઈ હોવાનું જણાતું નથી.

૬૬. જાહેર માનસમાં વિશ્વાસ પ્રેરાય અને વાદકારોને ઝડપી તથા ગુણવત્તાસભર ન્યાય ઉપલબ્ધ થાય તે માટે ટ્રિબ્યુનલ્સની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. વડી અદાલતો પર વધતા જતા ભારને ઓછો કરવા માટે ટ્રિબ્યુનલ્સની રચના કરવામાં આવી હતી. વડી અદાલતોનું ન્યાયિક કાર્ય હકીકતમાં આ ટ્રિબ્યુનલ્સને સોંપવામાં આવ્યું હતું. ન્યાયિક કાર્યનું નિર્ધારણ

ન્યાયિક અનુભવ ધરાવતા કાનૂની રીતે પ્રશિક્ષિત મનોમંડળો દ્વારા અથવા ઓછામાં ઓછું કાનૂની રીતે પ્રશિક્ષિત મન દ્વારા થવું જોઈએ. જનતાને ન્યાયતંત્ર પર શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ છે અને તેઓ ન્યાયસંગત તથા નિષ્પક્ષ નિર્ણયો માટે ન્યાયતંત્રનો આશરો લે છે. તેથી, ન્યાયતંત્રમાં વિશ્વાસ અને ભરોસો જળવાઈ રહે તે માટે સરકારએ એ સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ કે વિવાદોનું નિરાકરણ કરનાર વ્યક્તિ નિખાલસ પ્રામાણિકતા અને ક્ષમતા ઉપરાંત કાનૂની પ્રાપિય, કાનૂની તાલીમનું ઓછામાં ઓછું પરિમાણ અને કાયદાનું જ્ઞાન ધરાવતી હોય. જેઓ પાસે કાનૂની પ્રાપિય અને કાનૂની તાલીમનું ઓછામાં ઓછું પરિમાણ નથી, તેઓને કાયદાના જટિલ અને ગૂંચવણભર્યા પ્રશ્નોનો સામનો કરવામાં મુશ્કેલી પડી શકે છે, એવા પ્રશ્નો જે કેટલીકવાર સારી રીતે પ્રશિક્ષિત વકીલો અને ન્યાયાધીશોના મનને પણ ગૂંચવી મૂકે છે. તેથી, ન્યાયનું વહન મુખ્યત્વે બારના સભ્યો અને એવા ન્યાયાધીશોને સોંપવામાં આવવું જોઈએ કે જેઓએ દીર્ઘ ન્યાયિક અને કાનૂની તાલીમ તથા અનુભવથી સમજ, નિષ્પક્ષતા અને કુશાગ્રતા પ્રાપ્ત કરી છે. જો આપણે ટ્રિબ્યુનલમાં નિમણૂકોના વિષયમાં અતિશય કાળજી ન લઈએ, તો આપણી ન્યાય પ્રદાન પ્રણાલી આ દેશના લોકોને વિશ્વસનીયતા, ભરોસો અને વિશ્વાસ પ્રદાન કરી શકશે નહીં.

૬૭. તમામ બંધારણીય બાબતોમાં, જ્યાં કેટલીક વિધાનસભાઓમાં થયેલા સુધારાઓને પડકારવામાં આવ્યા છે, ત્યાં આ અદાલતનો અભિગમ

હંમેશાં રાજ્યના દરેક અધિનિયમની બંધારણીય યોજના તપાસવાનો રહ્યો છે. સ્પષ્ટ છે કે અદાલતે ક્યારેય ખામીઓ શોધવાનો અથવા મસૂદાકીય ત્રુટિઓ શોધવાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી, પરંતુ સત્યની કસોટી પર યોગ્ય જણાય તો અધિનિયમોને યથાવત્ રાખ્યા છે અને માત્ર ત્યારે જ અધિનિયમોને રદ કર્યા છે જ્યારે કોઈ અધિનિયમ સંપૂર્ણપણે અસમર્થનીય હોવાનું જણાયું હોય. અદાલતો હંમેશાં રાજ્યના ત્રણ અંગોના સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કાર્યો અંગે ખૂબ જ સચેત રહી છે. અદાલતોએ બંધારણ હેઠળના નિયંત્રણો અને સંતુલનોના સિદ્ધાંતને પણ માન્યતા આપી છે.

૬૮. અદાલતો સમાજલક્ષી નિરીક્ષણના હેતુસર અને કાયદાના શાસનનું પાલન સુનિશ્ચિત કરવા માટે બંધારણના માળખા અંદર રહેલી એક આંતરિક વ્યવસ્થા રચે છે. આ અદાલત માત્ર એટલું જ સુનિશ્ચિત કરવા માંગે છે કે આ મહાન સંસ્થાની મહિમા ઓછી ન થાય અને બંધારણીય માળખાની કાર્યાત્મક ઉપયોગિતા નિષ્ફળ ન બને. આ સિદ્ધાંત આ અદાલતે એમ.એલ. સચદેવ વિ./સ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય [જેટી ૧૯૯૦ (૪) એસસી ૩૨૯: ૧૯૯૧ (૧) એસસીસી ૬૦૫] ના કેસમાં પ્રતિપાદિત કર્યો હતો.

૬૯. એવા અનેક પ્રકરણો છે જેમાં રાજ્યના વિવિધ અધિનિયમો હેઠળ રચાયેલ નિષ્ણાત મંડળો/ન્યાયાધિકરણોને આ આધાર પર પડકારવામાં આવ્યા છે કે આવા ન્યાયાધિકરણોમાં ન્યાયિક પૃષ્ઠભૂમિ ધરાવતા વ્યક્તિઓ દ્વારા ભરી શકાય તેવી જગ્યાઓ બ્યુરોક્રેટ્સ તથા અન્ય એવા વ્યક્તિઓ દ્વારા

ભરવામાં આવી રહી છે, જેઓ પાસે ન્યાયિક નિપુણતા અને નિષ્પક્ષતા નથી. આવા પ્રકરણોમાં પડકારનો એક આધાર એવો રહ્યો છે કે આ મંડળો/ન્યાયાધિકરણો મહત્વના તેમજ કાનૂની સ્વરૂપના પ્રશ્નો પર નિર્ણય આપવાની સત્તા ધરાવતા ન્યાયિક મંચ છે અને ભારતીય બંધારણ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલ સત્તા-વિભાજનના સિદ્ધાંતની પૃષ્ઠભૂમિમાં, આવી નિમણૂકો માટે ન્યાયતંત્રના વડાની હંમેશા સલાહ લેવામાં આવવી જોઈએ; અને આવા પડકારનો મૂળ સાર એવો રહ્યો છે કે આવા મંડળોમાં નિમણૂક પામનાર વ્યક્તિઓ ન્યાયતંત્રમાંથી જ હોવી જોઈએ, કારણ કે એવા સભ્યોને ન્યાયિક કાર્યો બજાવવાના હોય છે.

૭૦. સંપથ કુમારના કેસમાં (સુપ્રા), ભગવતી, સી.જે. એ મિનર્વા મિલ્સ કેસ પર આધાર રાખીને જાહેર કર્યું હતું કે ન્યાયિક પુનર્વિલોકન બંધારણનું મૂળભૂત અને અનિવાર્ય લક્ષણ છે તે બાબત સુસ્થાપિત છે. જો ન્યાયિક પુનર્વિલોકનની સત્તા દૂર કરવામાં આવે, તો બંધારણનું મૂળ સ્વરૂપ જળવાઈ રહેશે નહીં. અદાલતે વધુમાં જાહેર કર્યું હતું કે જો અનુચ્છેદ ૩૨૩-એ(૧) હેઠળ બનાવવામાં આવેલ કોઈ કાયદો, ન્યાયિક પુનર્વિલોકન માટે કાર્યક્ષમ વૈકલ્પિક સંસ્થાકીય પ્રણાલી અથવા વ્યવસ્થા સ્થાપિત કર્યા વિના, અનુચ્છેદો ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળની વડી અદાલતની અધિકારક્ષેત્રને બહાર રાખે, તો તે મૂળભૂત માળખાનું ઉલ્લંઘન કરશે અને તેથી સંસદની ઘટક સત્તાની પરિધિ બહાર રહેશે.

૭૧. સંસદ કડક દલીલ-નિયમો, કડક પુરાવા-નિયમો, વિલંબિત સુનાવણીઓ, ત્રણ/ચાર-સ્તરીય અપીલો, અનંત પુનર્વિચાર અરજીઓ અને સમીક્ષાઓ જેવી પરંપરાગત બાધાઓને તોડી, નવા, અલ્પખર્ચાળ અને ઝડપી ન્યાયનિર્ણય તંત્રો ઉપલબ્ધ કરાવવા તથા તેમને કાર્યક્ષમ બનાવવા માટે નવા નિરાકરણ મંચ રચવા પ્રેરિત થઈ હતી; કારણ કે આવી બાધાઓ ન્યાયના પ્રવાહને ઝડપી રીતે વહેતા રહેવામાં અવરોધો ઊભા કરતી હતી. અનુચ્છેદ ૩૨૩-એ અને વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ હેઠળ સ્થાપિત વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ્સ એક વૈકલ્પિક સંસ્થાત્મક ચંત્રણા અથવા સત્તા છે, જે સુધારાયેલ સંસ્થાત્મક યોજનાને અનુરૂપ વડી અદાલત કરતાં ઓછી અસરકારક ન હોય તે રીતે રચાયેલ છે, પરંતુ સાથે સાથે સંવિધાનિક અદાલતોની ન્યાયિક સમીક્ષા સંબંધિત અધિકારક્ષેત્રને નકારી કાઢતી નથી.

૭૨. તેથી, હું સ્પષ્ટપણે એ મતનો છું કે અધિકરણ દ્વારા વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવામાં અને તે અર્થમાં વડી અદાલતને પૂરક અથવા વધારાના સ્વરૂપે કાર્ય કરવામાં કોઈ અપવિત્રતા કે વાંધો નથી; પરંતુ, તે જ સમયે, જનમાનસમાં અધિકરણ પ્રત્યે સમાન વિશ્વાસ અને ભરોસો પ્રેરિત થાય તેની ખાતરી કરવી આપણી બંધનકારક ફરજ છે. આ હેતુ માત્ર કાનૂની પૃષ્ઠભૂમિ તથા ન્યાયિક અભિગમ અને નિષ્પક્ષતા ધરાવતા પાત્ર ઉમેદવારોની નિમણૂક દ્વારા જ પ્રાપ્ત કરી શકાય.

૭૩. આ મામલામાં સમાવિષ્ટ વિવાદને યથાર્થ રીતે સમજવા માટે બંધારણમાં રહેલી મૂળભૂત માળખાની સિદ્ધાંત તથા સત્તાવિભાજનનો સિદ્ધાંતનો સંક્ષેપમાં વિચાર કરવો યોગ્ય છે એવું હું માનું છું.

સમાનતા અને મૂળભૂત માળખું

૭૪. પ્રારંભમાં જ્યારે મૂળભૂત માળખાનો સિદ્ધાંત પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો ત્યારે અનુચ્છેદ ૧૪ મૂળભૂત માળખાનો ભાગ બને છે કે નહીં તે અંગે કોઈ નિશ્ચિત અવલોકન કરવામાં આવ્યું નહોતું. હકીકતમાં, મૂંઝવણ એટલી હદ સુધી હતી કે મૂળભૂત અધિકારો સમગ્ર રીતે મૂળભૂત માળખાનો ભાગ બને છે કે નહીં તે અંગે પણ અનિશ્ચિતતા હતી. આ પરિસ્થિતિમાં જ ખન્ના, જે.,એ પોતાના અનુગામી નિર્ણયમાં ઇન્દિરા નેહરુ ગાંધી વિ. રાજ નારાયણ અને અન્ય [૧૯૭૫ (પુરવક.) એસ.સી.સી. ૧] માં નીચેના શબ્દોમાં સ્પષ્ટીકરણ આપવું પડ્યું હતું:

.....તે ચુકાદામાં જે ઠરાવવામાં આવ્યું છે તે એવું છે કે બંધારણનો કોઈપણ અનુચ્છેદ માત્ર એટલા કારણસર સુધારાની પ્રક્રિયાથી અપ્રભાવિત નથી કે તે મૂળભૂત અધિકાર સાથે સંબંધિત છે અને બંધારણના ભાગ ૩ માં સમાવાયેલ છે.....ઉપરોક્ત અવલોકનો મારા ચુકાદા અનુસાર મૂળભૂત અધિકારો બંધારણની મૂળભૂત રચનાનો ભાગ નથી, એવી દલીલના સ્પષ્ટપણે વિરોધમાં જાય છે. મેં આ મુદ્દા પર વિસ્તૃત રીતે વિચારણા કરી હતી જેથી દર્શાવી શકાય કે મિલ્કતનો અધિકાર બંધારણની મૂળભૂત રચનાનો

ભાગ નહોતો. જો કોઈપણ મૂળભૂત અધિકાર બંધારણની મૂળભૂત રચનાનો ભાગ ન હોત, તો આવું કરવું સંપૂર્ણપણે અનાવશ્યક હોત.

૭૪.૧. વધુમાં, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ નો સીધો ઉલ્લેખ કર્યા વગર પણ, ઉપરોક્ત કેસમાં ચંદ્રચુડ, ન્યાયાધીશે એવું ઠરાવ્યું હતું કે,

“મારા વિચાર મુજબ, જો બંધારણના એવા કોઈ લક્ષણો હોય કે જે બંધારણની મૂળભૂત રચનાનો ભાગ બનતાં હોવાથી સુધારણા અયોગ્ય ગણાય, તો તે બાબતે વાજબી વિવાદની સીમા બહારની વાત એ છે કે તે આ છે: (૧) ભારત એક સર્વભૌમ લોકશાહી પ્રજાસત્તાક છે; (૨) દરજ્જા અને અવસરોની સમાનતા તેના તમામ નાગરિકોને સુનિશ્ચિત કરવામાં આવશે; (૩) રાજ્યનો પોતાનો કોઈ ધર્મ નહીં હોય અને તમામ વ્યક્તિઓને અંતઃકરણની સ્વતંત્રતા તથા ધર્મને સ્વતંત્રપણે સ્વીકારવાનો, આચરવાનો અને પ્રચાર કરવાનો અધિકાર સમાનરૂપે પ્રાપ્ત રહેશે; અને (૪) રાષ્ટ્રનું શાસન વ્યક્તિઓથી નહીં પરંતુ કાયદાઓની સરકાર દ્વારા કરવામાં આવશે. મારા મત અનુસાર, આ અમારી બંધારણીય તત્ત્વદૃષ્ટિના આધારસ્તંભો છે અને તેથી બંધારણની મૂળભૂત રચનાના પણ આધારસ્તંભો છે.” [પરિચ્છેદ ૬૬૪]

૭૫. આમ, ઉપરોક્ત અવલોકનોમાંથી એ અત્યંત સ્પષ્ટ થાય છે કે કોઈપણ સમયે સમાનતાના આદેશને મૂળભૂત માળખામાંથી બહાર રાખવાનો ઇરાદો નહોતો. આઈ.આર. કોએલ્હો (મૃત) તેમના કાનૂની વારસદારો દ્વારા વિ. તમિલનાડુ રાજ્ય અને અન્ય [જેટી ૨૦૦૭ (૨) એસસી ૨૯૨ : ૨૦૦૭

(૨) એસસીસી ૧] માં યોગ્ય રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ઈન્દિરા ગાંધીના કેસમાં, ચંદ્રચૂડ, ન્યાયાધીશે એવું પ્રતિપાદિત કર્યું છે કે કલમ ૧૪માં અવતરિત સમાનતા બંધારણના મૂળભૂત માળખાનો ભાગ છે અને તેથી તેને લોપી શકાય તેમ નથી; અને એમ પણ અવલોકન કર્યું હતું કે તે કેસમાં પડકારવામાં આવેલી જોગવાઈઓ કલમ ૧૪ દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલા સમાનતાના અધિકારનો પૂર્ણ નકાર છે, એવો અધિકાર કે જે અન્ય કોઈપણ કરતાં વધારે અમારા બંધારણનો એક મૂળભૂત આધારસિદ્ધાંત છે.

૭૬. ઉપરોક્ત કેસમાં મિનેર્પા મિલ્સના કેસમાં કરાયેલા અવલોકનો પર આધાર રાખીને, અનુચ્છેદ ૧૪ મૂળભૂત માળખાના વ્યાપમાં આવે છે કે નહીં તે પ્રશ્નનો અંત લાવવામાં આવ્યો છે. આઈ.આર. કોએલોના ચુકાદા મુજબ હવે આ પ્રશ્ન નિશ્ચિત થયેલો હોવાથી, કાયદાકીય જોગવાઈ, નિયમો, નીતિઓ અને સુધારાનું મનસ્વીપણું અનુચ્છેદ ૧૪ મુજબ વાજબીપણાની કસોટી, કાયદાના શાસન અને સમાનતાના વ્યાપક સિદ્ધાંતને આધીન રહેશે.

૭૭. અશોકા કુમાર ઠાકુર અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય [જેટી ૨૦૦૮ (૫) એસસી ૧ : ૨૦૦૮ (૬) એસસીસી ૧] માં, બાલકૃષ્ણન, સીજે. એ અવલોકન કર્યું હતું કે,

૧૧૮. સમાનતા એક બહુઆયામી સંકલ્પના છે, જેને એક જ વ્યાખ્યામાં બાંધી શકાતી નથી; તેવી જ રીતે કલમ ૧૯(૧)(જી) હેઠળનો મૂળભૂત અધિકાર પણ એક જ વ્યાખ્યાથી સીમિત થતો નથી. સમાનતાનો સિદ્ધાંત

આપણા સમાજ માટે એક સૂક્ષ્મ, સંવેદનશીલ અને અતિમૂલ્યવાન સંકલ્પના છે. એ સત્ય છે કે તેણે સંવિધાનિક ઓળખના એક નિર્ધારક અને આવશ્યક ઘટકને અંગીકાર કર્યો છે. કલમો ૧૪, ૧૫ અને ૧૬ માં દર્શાવાયેલા સમાનતાના વ્યાપક સિદ્ધાંતોને બંધારણની "મૂળભૂત રચના" ના એક તત્વ તરીકે સમજવામાં આવી શકે છે અને તેઓ સુધારાને આધીન ન હોઈ શકે, તેમ છતાં, આ અધિકારોને કોઈ વિશિષ્ટ રીતે રચિત કરવા માટે નિર્ધારિત આ જોગવાઈઓને વ્યાપક સિદ્ધાંતની મર્યાદાઓની અંદર બદલી શકાય છે. બદલાતી પરિસ્થિતિઓની વૈવિધ્યતા આ અધિકારોની રચના અને બંધારણમાં ફેરફારોને આવશ્યક બનાવી શકે છે, પરંતુ ઔપચારિક વ્યવસ્થાઓનો ક્ષણિક સ્વભાવ તે વિશાળ હેતુ અને સિદ્ધાંતોને પ્રતિબિંબિત કરવો જોઈએ, જે સંવિધાનિક ઓળખનો સતત અને અપરિવર્તનીય સૂત્ર છે. વાંધાજનક બાબત મહત્વપૂર્ણ અને દૂરગામી ફેરફારનો પરિચય નથી, પરંતુ એ ફેરફારનું તત્વજ્ઞાનિક આંતરિક વિષયવસ્તુ છે, જેટલા અંશે તે સંવિધાનિક ઓળખના પ્રશ્નને સ્પર્શે છે.

સત્તાઓનું વિભાજન

૭૮. બંધારણે કારોબારી, ન્યાયતંત્ર અને વિધાનમંડળની સત્તાઓને અત્યંત સાવચેતીપૂર્વક અલગ રાખી છે અને અત્યંત સુક્ષ્મ સંતુલન જાળવી રાખ્યું છે.

૭૯. કેસવાનંદ ભારતીના કેસમાં (ઉપરોક્ત) સી.જે. સિકરીએ જણાવ્યું હતું કે વિધાનમંડળ, કારોબારી અને ન્યાયતંત્ર વચ્ચે સત્તાઓનું વિભાજન બંધારણની મૂળભૂત રચના છે. વિદ્વાન ન્યાયાધીશે આગળ વધુ નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે,

"ઉપરોક્ત માળખું મૂળભૂત આધાર, અર્થાત્ વ્યક્તિની ગૌરવતા અને સ્વતંત્રતા પર નિર્મિત છે. આ સર્વોચ્ચ મહત્વનું છે. કોઈપણ પ્રકારના સુધારા દ્વારા તેનો વિનાશ કરી શકાતો નથી." (પરિચ્છેદ ૨૯૩)

"ઉપરોક્ત આધારશિલા અને ઉપરોક્ત મૂળભૂત લક્ષણો માત્ર પ્રસ્તાવનામાંથી જ નહીં, પરંતુ બંધારણની સમગ્ર યોજનામાંથી પણ સહેલાઈથી સ્પષ્ટપણે જાણી શકાય છે, જેની હું અગાઉ ચર્ચા કરી ચૂક્યો છું." [પરા ૨૯૪]

૮૦. મિનેર્વા મિલ્સ લિ. (ઉપરોક્ત) માં, અદાલતે આ પ્રમાણે અવલોકન કર્યું:

"૮૭.....રાજ્યનું દરેક અંગ, બંધારણ હેઠળની દરેક સત્તા, પોતાની સત્તા બંધારણમાંથી પ્રાપ્ત કરે છે અને એવી સત્તાની મર્યાદાઓની અંદર કાર્ય કરવાનું રહે છે. પરંતુ ત્યારબાદ પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે રાજ્યના દરેક અંગ અથવા સાધનને સોંપવામાં આવેલી સત્તાની મર્યાદાઓ શું છે અને આવી મર્યાદાઓનું અતિક્રમણ કે અતિરેક થયો છે કે નહીં, તે કઈ સત્તાએ નક્કી કરવું. હવે રાજ્યના ત્રણ મુખ્ય વિભાગો છે, જેઓ વચ્ચે શાસનની સત્તાઓ વહેંચવામાં

આવી છે; કારોબારી, વિધાનમંડળ અને ન્યાયતંત્ર. અમારા બંધારણ હેઠળ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકામાં જેવી કઠોર સત્તાવિભાજનની પદ્ધતિ નથી, પરંતુ વ્યાપક રેખાંકન અવશ્ય છે; જોકે, શાસકીય કાર્યોની જટિલ પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતા, અમુક અંશે આછો આવર્તન અનિવાર્ય છે. સત્તાઓના આ વ્યાપક વિભાજનનું કારણ એ છે કે "કોઈ એક જ અંગમાં સત્તાઓનું કેન્દ્રીકરણ" ચંદ્રચૂડ, ન્યાયાધીશ, (તે સમયે જેમ હતા તેમ) દ્વારા ઈન્દિરા ગાંધી કેસ (ઉપરોક્ત) માં વપરાયેલા શબ્દોમાં કહીએ તો "ત્રણેય અંગો વચ્ચેના તે સુક્ષ્મ સંતુલનને ભંગ કરીને, આપણે જે લોકશાહી શાસનવ્યવસ્થાને પ્રતિબદ્ધ છીએ તેની મૂળભૂત આધારભૂમિઓનો નાશ કરી શકે છે".

૮૧. આ અદાલતે સુભાષ શર્મા અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા [જે.ટી. ૧૯૯૦ (૪) એસ.સી. રજૂ : ૧૯૯૧ (સપ્લ. ૧) ૫૭૪] માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

.....સંવિધાનિક શબ્દરચનાને સત્તાઓના વિભાજન અંગેની, જેટલી હદ સુધી સ્વીકારાયેલી અને સંકેતિત કરવામાં આવેલી છે તેવી, સંવિધાનિક તત્ત્વદષ્ટિના તેમજ ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતાના લાડકવાયા મૂલ્યોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વાંચવાની અને તેનું વ્યાખ્યાન કરવાની આવશ્યકતા રહેશે.

૮૨. પરીના સ્વરૂપ વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા [જે.ટી. ૨૦૦૮ (૧૧) એસ.સી. ૩૪૩: ૨૦૦૮ (૧૪) એસ.સી.સી. ૧૦૭] મામલે અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

૮. અદાલતે એવી સીમારેખા દોરવી આવશ્યક છે જેને કારોબારી, રાજ્યની યોગ્ય રીતે રચાયેલ અદાલતો દ્વારા અમલમાં મૂકાતી ન્યાયિક કામગીરીઓ અને સત્તાઓને ભાગે ભાગે પોતાના કબજામાં લેવાની તેમની ભ્રમિત ઇચ્છામાં, પાર ન કરી શકે. નવા ન્યાયિક મંચોના માર્ગો સર્જતી વખતે, સરકારનું કર્તવ્ય છે કે તે નિહાળે કે તેઓ સત્તાવિભાજન અને ન્યાયિક કાર્યની સ્વતંત્રતા સંબંધિત મૂળભૂત બંધારણીય યોજનાનો ભંગ કરતા ન હોય.

૮૨.૧. ઉક્ત કેસમાં, નીચે મુજબ પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

૧૦.....બંધારણ સ્વતંત્ર અને નિષ્પક્ષ ન્યાયતંત્રની ખાતરી આપે છે અને સત્તાવિભાજનની બંધારણીય યોજના સહેલાઈથી અને ગંભીર રીતે ખંડિત થઈ શકે છે, જો વિધાનમંડળો તમામ બાબતોમાં નિયમિત અદાલતોને તેમના અધિકારક્ષેત્રથી વંચિત કરે અને તે જ અધિકારક્ષેત્ર નવા રચાયેલા ટ્રિબ્યુનલ્સને સોંપે, જેઓ નિયમિત અદાલતોને આપવામાં આવેલ બંધારણીય સુરક્ષા સમાન સુરક્ષાના હકદાર નથી. અદાલત માટે જ નહીં પરંતુ ટ્રિબ્યુનલ્સ અને તેમના સભ્યો માટે પણ, ભલે તેઓ "ન્યાયિક સેવા"માં આવતા ન હોય, છતાં તેઓને ન્યાયિક સત્તાઓ સોંપવામાં આવી હોય તેથી, જે સ્વતંત્રતા અને નિષ્પક્ષતા સુનિશ્ચિત થવી આવશ્યક છે. સ્વતંત્રતા અને

નિષ્પક્ષતા સુનિશ્ચિત કરતી સુરક્ષાઓનો હેતુ કારોબારીના વ્યક્તિગત પ્રતિષ્ઠાનો વિકાસ કરવો નથી, પરંતુ ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને આધીન નાગરિકો અને અન્ય વ્યક્તિઓના હકોનું જતન અને રક્ષણ કરવું તથા આવા ટ્રિબ્યુનલને જનતાનો વિશ્વાસ પ્રાપ્ત કરવાની સક્ષમતા સુનિશ્ચિત કરવી છે. કારોબારીના નિયંત્રણ અને સંભવિત પ્રભુત્વથી મુક્ત ન્યાયાધીશોની સ્વતંત્રતા અને નિષ્પક્ષતા માટે આવશ્યક પૂર્વશરતો છે. આ બાબત સ્પષ્ટ કરવા માટે કે, જો દાવાઓનો નિર્ણય એવા ન્યાયાધીશો દ્વારા કરાવવાનો અધિકાર હોવો હોય કે જેઓ શાસનની અન્ય શાખાઓના સંભવિત પ્રભુત્વથી મુક્ત હોય, તો કારોબારી અને વિધાનમંડળના નિયંત્રણથી મુક્ત ન્યાયતંત્ર અનિવાર્ય છે. આ પૃષ્ઠભૂમિમાં, હવે અરજદારે દર્શાવેલ ખામીઓ તથા અધિનિયમ અને નિયમોની સુધારેલ/પ્રસ્તાવિત જોગવાઈઓ પર વિચાર કરીએ.

સમાન કામ માટે સમાન વેતન

૮૩. સમાન મહેનતાણા અધિનિયમ, ૧૯૭૬ અને ખાસ કરીને તેની પ્રસ્તાવનામાં જાહેર કરવામાં આવ્યું છે કે આ અધિનિયમ રોજગારના મામલામાં લિંગના આધાર પર અથવા અન્યથા કોઈપણ પ્રકારના ભેદભાવના નિવારણ અને સમાન વેતનના ચુકવણાં માટે જોગવાઈ કરે છે. સમાન મહેનતાણા અધિનિયમ, ૧૯૭૬, કલમ ૧(૨)ના બળે સમગ્ર ભારતમાં લાગુ પડે છે અને એકસરખું કામ ચોક્કસપણે કરતા ભિન્ન કર્મચારીઓ માટે જુદા

જુદા વેતનધોરણો હોઈ શકતા નથી. કલમ ૪(૩)માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે "જ્યાં કોઈ સ્થાપના અથવા રોજગારમાં, આ અધિનિયમના પ્રારંભ પહેલાં પુરુષ અને મહિલા કામદારોને એકસરખા કામ માટે અથવા સમાન સ્વરૂપના કામ માટે ચૂકવવાપાત્ર વેતનના દરો માત્ર લિંગના આધાર પર જુદા હોય, ત્યાં એવા દરોમાંથી ઉચ્ચતર દર (જ્યાં ફક્ત બે દરો હોય તેવા કિસ્સાઓમાં), અથવા જે મુજબ પરિસ્થિતિ હોય તે પ્રમાણે સર્વોચ્ચ દર (જ્યાં બે કરતાં વધુ દરો હોય તેવા કિસ્સાઓમાં), એવો દર ગણાશે કે જેના મુજબ આવા પ્રારંભથી અને ત્યારપછી એવા પુરુષ અને મહિલા કામદારોને વેતન ચૂકવવાનું રહેશે."

૮૪. ઉપરોક્ત સાંવિધાનિક સિદ્ધાંતો તથા બંધારણ હેઠળની રાજ્યની નીતિના દિશાનિર્દેશક તત્ત્વો અને પ્રભાવી સમાન મહેનતાણા અધિનિયમ, ૧૯૭૬ ની વૈધાનિક તથા અનિવાર્ય જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, સરકારની વેતન નીતિ નક્કી કરવા માટે, ભલે તે કારોબારી દ્વારા હોય કે પગાર પંચો અથવા કારોબારી સરકારો દ્વારા રચાયેલ પગાર સમિતિઓની ભલામણ પર વિધાનમંડળ દ્વારા હોય, નીચેના સિદ્ધાંતો નિષ્પન્ન કરવામાં આવે છે, જે વ્યાપક રીતે નીચે મુજબ જણાવવામાં આવે છે:

(૧) શાસકીય વેતન નીતિ, તે કારોબારીની હોય કે વિધાનિક, સંવિધાનિક કાયદાના સંવિધાનિક સિદ્ધાંતોના વિરુદ્ધ ચાલી શકતી નથી;

(૨) સરકારની વેતન નીતિ, ભલે તે કારોબારી હોય કે વિધાનાત્મક, સમાન મહેનતાણા અધિનિયમ, ૧૯૭૬ ની અગ્રપ્રધાન જોગવાઈઓના વિરુદ્ધ ચાલી શકતી નથી.

XXX XXX XXX

(૧૨) સરકારી વેતન નીતિએ સમાન મહેનતાણા અધિનિયમ, ૧૯૭૬ ની કલમ ૧૩ અને ૧૪ તથા કલમ ૧(૨) સાથે વાંચવામાં આવતી પ્રબલ વૈધાનિક આજ્ઞાનું પાલન કરવું આવશ્યક છે, જે સમગ્ર ભારતમાં રાજ્ય સરકારો અને કેન્દ્રીય સરકારની વેતન નીતિ વચ્ચે એકરૂપતાને સમર્થન આપે છે; અને સમગ્ર ભારતમાં રાજ્ય સરકારો તથા કેન્દ્રીય સરકારની વેતન નીતિમાં આવી એકરૂપતાને આ અદાલતના રંધિર સિંહ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય [૧૯૮૨ (૧) એસ.સી.સી. ૬૧૮] ના કેસમાં આપેલા ચુકાદાથી પહેલેથી જ વધુ સમર્થન પ્રાપ્ત થયું છે. હું તાત્કાલિક એટલું કહેવું જરૂરી માનું છું કે જ્યાં તમામ બાબતો સમાન હોય, અર્થાત જ્યાં તમામ સંબંધિત વિચારણાઓ એકસરખી હોય, ત્યાં સમાન પદ ધરાવતા વ્યક્તિઓ સાથે તેમના વેતન બાબતે ભિન્ન વર્તન કરી શકાય નહીં.

૮૫. ઇસવીસન ૧૯૫૨માં જ, આ અદાલતે નક્કી કરેલા સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ વિ. અનવર ઓલ સરકાર [૧૯૫૨ એસ.સી.આર. ૨૮૪] નામના એક પ્રખ્યાત કેસમાં, આ અદાલતે નિર્ધારિત કર્યું હતું કે કસોટીમાં ઉતરવા માટે બે શરતો પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે, એટલે કે, વર્ગીકરણ એવો બોધગમ્ય ભેદ

આધારિત હોવું જોઈએ જે એક સાથે ગોઠવાયેલા લોકોને અન્ય લોકોથી અલગ પાડે અને ઉક્ત ભેદનો અધિનિયમ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવાના ઉદ્દેશ સાથે તર્કસંગત સંબંધ હોવો જોઈએ. જે ભેદ વર્ગીકરણનો આધાર છે અને અધિનિયમનો ઉદ્દેશ, તે બંને અલગ બાબતો છે અને આવશ્યક એ છે કે તેમના વચ્ચે સંબંધસૂત્ર હોવું જોઈએ.

૮૬. ૧૯૫૯માં, શ્રી રામ કૃષ્ણ ડેમિયા વિ. શ્રી જસ્ટિસ એસ. આર. તેન્ડોલકર અને અન્ય [૧૯૫૯ (૧) એસ.સી.આર. ૨૭૯] ના એક પ્રસિદ્ધ કેસમાં, પૃષ્ઠ ૨૯૬ પર, આ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

.....હવે આ સુસ્થાપિત છે કે, કલમ ૧૪ વર્ગ આધારિત કાયદેસાજીને પ્રતિબંધિત કરે છે, છતાં તે કાયદેસાજીના હેતુઓ માટે વાજબી વર્ગીકરણને પ્રતિબંધિત કરતી નથી. જોકે, સ્વીકાર્ય વર્ગીકરણની કસોટી પાર કરવા માટે બે શરતો પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે, અર્થાત્, (૧) વર્ગીકરણ એવું સ્પષ્ટપણે બોધગમ્ય ભિન્નત્વ આધારિત હોવું જોઈએ કે જે સાથે ગોઠવાયેલા વ્યક્તિઓ અથવા વસ્તુઓને તે જૂથથી બહાર રાખવામાં આવેલા અન્ય લોકોથી અલગ પાડે અને, (૨) તે ભિન્નત્વનો સંબંધ પ્રશ્નમાં રહેલા વિધાન દ્વારા હાંસલ કરવામાં આવનાર હેતુ સાથે યુક્તિસંગત હોવો જોઈએ.....

૮૭. જમ્મુ અને કાશ્મીર રાજ્ય વિ. ત્રિલોકી નાથ ખોસા અને અન્ય [૧૯૭૪ (૧) એસસીસી ૧૯], માં આ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

.....ભેદભાવ વર્ગીકરણનું મૂળ તત્વ છે અને તે સમાનતાની સંવિધાનિક ખાતરીનો ભંગ ત્યારે જ કરે છે જ્યારે તે અયોગ્ય આધાર પર આધારિત હોય.....'

૮૮. ઈન્દિરા નેહરુ ગાંધી (ઉપરોક્ત) માં, અદાલતે નીચે મુજબ નોંધ્યું હતું:

આ અદાલતે, ઓછામાં ઓછું અનવર અલી સરકારના કેસના સમયથી, સતત એવો અભિપ્રાય અપનાવ્યો છે કે વર્ગીકરણ એવું સમજાય તેવું ભેદક તત્વ પર આધારિત હોવું જોઈએ, જે સાથે ગોઠવાયેલા લોકોને બહાર રાખવામાં આવેલા લોકોથી અલગ પાડે, અને તે ભેદક તત્વનો તે વિશિષ્ટ કાનૂન દ્વારા હાંસલ કરવાના હેતુ સાથે તર્કસંગત સંબંધ હોવો જોઈએ. પ્રથમ કસોટી પૂર્ણ થયેલી માનવી શકાય, કારણ કે આપણા શાસનતંત્રમાં પ્રધાનમંત્રી એક અનન્ય સ્થાન ધરાવે છે, તે બાબતનો ઈનકાર થઈ શકતો નથી. પરંતુ તે અનન્યતાનો એવો કાનૂન સાથે શું સંબંધ છે, જે જોગવાઈ કરે છે કે પ્રધાનમંત્રી અને સંસદના સ્પીકરની ચૂંટણી તમામ કાયદાઓથી ઉપર રહેશે, તે ચૂંટણી એવી કોઈ નિયમાવલીઓ અથવા માપદંડોથી શાસિત નહીં થાય જે તે ચૂંટણી લડનાર અન્ય તમામ પર લાગુ પડે છે, અને વડી અદાલતના ચુકાદાથી શૂન્ય જાહેર કરાયેલ ચૂંટણી માન્ય ગણાશે, તેમજ તે ચુકાદો અને તેમાં નોંધાયેલા નિષ્કર્ષો પોતે જ શૂન્ય ગણાવવાના રહેશે— આ વર્ગીકરણના સિદ્ધાંતનું સ્વરૂપ નથી અને તે સિદ્ધાંતનો કોઈપણ પાસો ૩૯મા સુધારા દ્વારા બે ઉચ્ચ

પદાધિકારીઓને આપવામાં આવેલા પક્ષપાતપૂર્ણ વર્તનને આધાર આપી શકતો નથી. સામાન્ય મનુષ્યની ન્યાયબુદ્ધિ જ લોકશાહીઓને ટકાવી રાખે છે અને એવી ભીતિ છે કે ૩૯મો સુધારો, તેના પડકારાયેલ ભાગ દ્વારા, ન્યાયની એ ભાવનાને આઘાત પહોંચાડી શકે. ભિન્ન પરિસ્થિતિઓ અને વ્યક્તિઓના ભિન્ન વર્ગો માટે ભિન્ન નિયમો લાગુ પડી શકે છે અને એકમાત્ર વ્યક્તિ પણ, પોતાની અનન્યતાને કારણે, પોતે જ એક અલગ વર્ગ બની શકે છે. પરંતુ કાનૂનના હેતુ સાથે વાજબી રીતે સંબંધિત એવું ભેદક તત્વ ન હોય ત્યારે, ન્યાય દરેકને સમાન રીતે આપવામાં આવવો જોઈએ.

૮૯. મેનકા ગાંધી વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય [૧૯૭૮ (૧) એસસીસી ૨૪૮] માં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:

સમાનતા એક ગતિશીલ સંકલ્પના છે, જેના ઘણા પાસાઓ અને પરિમાણો છે, અને તેને પરંપરાગત તથા સિદ્ધાંતવાદી મર્યાદાઓની અંદર કેદ કરી શકાતી નથી.... અનુચ્છેદ ૧૪ રાજ્યની કાર્યવાહી ખાતે મનમાની પર પ્રહાર કરે છે અને વ્યવહારમાં ન્યાયસંગતતા તથા ગુણવત્તા સુનિશ્ચિત કરે છે. ચુકિતસંગતતાનો સિદ્ધાંત, જે કાયદાકીય તેમજ દાર્શનિક રીતે સમાનતા અથવા અમનસ્વીતા-વિહિનતાનો આવશ્યક તત્વ છે, અનુચ્છેદ ૧૪ માં સર્વવ્યાપક પ્રભાવની માફક વ્યાપ્ત છે."

૯૦. રણધીર સિંહ (ઉપરોક્ત) માં નીચે મુજબ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું હતું:

૮.....બંધારણની કલમ ૩૯(ડી) રાજ્યની નીતિના દિશાસૂચક સિદ્ધાંત તરીકે "પુરુષો અને સ્ત્રીઓ બંને માટે સમાન કામ માટે સમાન વેતન"ની ઘોષણા કરે છે. "પુરુષો અને સ્ત્રીઓ બંને માટે સમાન કામ માટે સમાન વેતન"નો અર્થ દરેક માટે તેમજ લિંગભેદ વિના સમાન કામ માટે સમાન વેતન એવો થાય છે. આ અદાલતના કેટલાક ચુકાદાઓમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે તેમ, દિશાસૂચક સિદ્ધાંતોનું અર્થઘટનના પ્રશ્ન તરીકે મૂળભૂત અધિકારોમાં સમાવીને વાંચન કરવાનું રહે છે. બંધારણની કલમ ૧૪ રાજ્યને કોઈપણ વ્યક્તિને કાયદા સમક્ષ સમાનતા અથવા કાયદાઓના સમાન રક્ષણથી વંચિત ન રાખવાનો આદેશ આપે છે અને કલમ ૧૬ જાહેર કરે છે કે રાજ્ય હેઠળની કોઈપણ કચેરીમાં રોજગાર અથવા નિમણૂક સંબંધિત બાબતોમાં તમામ નાગરિકો માટે અવસરની સમાનતા રહેશે.....પ્રસ્તાવના અને કલમ ૩૯(ડી)ના પ્રકાશમાં કલમો ૧૪ અને ૧૬નું અર્થઘટન કરતાં, અમારો મત એવો છે કે 'સમાન કામ માટે સમાન વેતન'નો સિદ્ધાંત 'આ કલમોમાંથી અવગત થાય છે અને જ્યાં વેતનના અસમાન દરો કોઈ વર્ગીકરણ વિના અથવા અતર્કસંગત વર્ગીકરણના આધારે નક્કી કરવામાં આવ્યા હોય, છતાં પણ તે ભિન્ન વેતનદર મેળવનારાઓ એ જ નિયોજક હેઠળ સમાન કામ કરતા હોય, ત્યાં આવા કેસોમાં તે યોગ્ય રીતે લાગુ પાડી શકાય છે.

૯૧. સુરીંદર સિંહ અને અન્ય વિ. એન્જિનિયર-ઇન-ચીફ, સી.પી.ડબલ્યુ.ડી. અને અન્ય [૧૯૮૬ (૧) એસ.સી.સી. ૭૩૯] માં એવું

અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે કેન્દ્રીય સરકાર, રાજ્યના તમામ અંગોની જેમ, રાજ્યની નીતિના નિર્દેશક સિદ્ધાંતો પ્રત્યે પ્રતિબદ્ધ છે અને અનુચ્છેદ ૩૯ સમાન કામ માટે સમાન વેતનના સિદ્ધાંતને પ્રતિપાદિત કરે છે.

૯૨. મેકિન્નન મેકેન્ઝી એન્ડ કો. લિ. વિ. ઓડ્રી ડી'કોસ્ટા એન્ડ અન્ય [જે.ટી. ૧૯૮૭ (૨) એસ.સી. ૩૪ : ૧૯૮૭ (૨) એસ.સી.સી. ૪૬૯] માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે અધિનિયમની કલમ ૨(અચ) હેઠળ “સમાન કામ” અથવા “સમાન સ્વરૂપનું કામ” શબ્દપ્રયોગ અંગે “કોઈ વિશિષ્ટ કામ બીજા કામની સરખામણીએ સ્વરૂપે સમાન છે કે સમાન પ્રકારનું છે તે ત્રણ વિચારણાઓના આધારે નિર્ધારિત કરી શકાય છે. કામ સમાન છે કે વ્યાપક રીતે સમાન છે તે નક્કી કરતી વખતે, સત્તાધિકારીએ વ્યાપક દૃષ્ટિકોણ અપનાવવો જોઈએ; ત્યારબાદ, કોઈ ભિન્નતાઓ વ્યાવહારિક રીતે મહત્વની છે કે નહીં તે નિર્ધારિત કરતી વખતે પણ, સત્તાધિકારીએ એટલો જ વ્યાપક અભિગમ અપનાવવો જોઈએ, કારણ કે સમાન કામની કલ્પના પોતે જ વિગતોમાં ભિન્નતાઓ સૂચવે છે, પરંતુ સામાન્ય તુલ્ય આધાર પર સમાનતાના દાવાને તે નકારવા જેવી ન હોવી જોઈએ. તેને વાસ્તવમાં નિભાવવામાં આવતી ફરજો પર નજર કરવી જોઈએ, માત્ર સિદ્ધાંતતઃ સંભવિત ફરજો પર નહીં. સરખામણી કરતી વખતે સત્તાધિકારીએ પુરુષો અને સ્ત્રીઓ દ્વારા સામાન્ય રીતે નિભાવવામાં આવતી ફરજો પર ધ્યાન આપવું જોઈએ.”

૯૩. ભગવન દાસ અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય [જે.ટી. ૧૯૮૭ (૩) એસ.સી. ૨૦૬:૧૯૮૭ (૪) એસ.સી.સી. ૬૩૪] માં સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે, એકવાર એ દર્શાવવામાં આવે કે નિભાવવામાં આવતી ફરજો અને કાર્યોનું સ્વરૂપ તથા કરવામાં આવેલ કામ સમાન છે, ત્યારબાદ સમાન કાર્ય માટે સમાન વેતનના સિદ્ધાંતની લાગુપાડ માટે પસંદગીની પદ્ધતિ અને નિમણૂકનો સમયગાળો અસંગત અને ગૌણ છે.

૯૪. ઇન્દર સિંહ અને અન્ય વિ. વ્યાસ મુનિ મિશ્રા અને અન્ય [જે.ટી. ૧૯૮૭ (૩) એસ.સી. ૩૮૪ : ૧૯૮૭ (સપ્લ.) એસ.સી.સી. ૨૫૭] માં આ અદાલતે એ મત પણ વ્યક્ત કર્યો હતો કે જ્યારે વ્યક્તિઓના બે જૂથો સમાન અથવા સમાન પ્રકારના પદો પર રહી સમાન પ્રકારનું કામ કરતા હોય, ભલે તે એક જ વિભાગમાં હોય અથવા અલગ વિભાગોમાં હોય, ત્યારે અદાલત યોગ્ય કેસોમાં, અયોગ્ય ભેદભાવ દૂર કરીને અને સમાન સ્થિતિ ધરાવતા આવા બંને જૂથો સાથે સમાન વર્તન કરીને, સમાન વેતન આપવા અંગે દિશાનિર્દેશ આપી શકે છે.

૯૫. હરિયાણા સ્ટેટ અધ્યાપક સંઘ અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય [જે.ટી. ૧૯૮૮(૩) સર્વોચ્ચ અદાલત ૧૭૨ : ૧૯૮૮ (૪) એસ.સી.સી. ૫૭૧] માં આ અદાલતે સહાયિત શાળાના શિક્ષકો માટે સરકારી શાળાના શિક્ષકોની સમકક્ષ સમાન કામ માટે સમાન વેતનનો સિદ્ધાંત અમલમાં મુક્યો હતો અને એવું ઠરાવ્યું હતું કે સહાયિત શાળાના શિક્ષકોને

સરકારી શાળાના શિક્ષકો જેટલો જ વેતનધોરણ અને મોંઘવારી ભથ્થું ચૂકવવું જોઈએ.

૯૬. યુ.પી. રાજ્ય સહકારી ભૂમિ વિકાસ બેંક લિ. વિ./વિરુદ્ધ વર્કમેન [જે.ટી. ૧૯૮૯ (૪) એસ.સી. ૩૦૬ : ૧૯૮૯ (પુરક ૨) એસ.સી.સી. ૪૨૪] માં, આ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

ટ્રિબ્યુનલનો આ નિષ્કર્ષ કે બંને જૂથો એક જ પ્રકારનું કામ કરતા હતા, તે અંગે નિયોજક બેંક દ્વારા યોગ્ય રીતે પડકાર કરવામાં આવ્યો નથી, કારણ કે તે તથ્યનો નિર્વિવાદ નિષ્કર્ષ છે. જો જુનિયર અને સિનિયર જૂથોના વર્ગીકરણની પરવા કર્યા વિના બંને દ્વારા એક જ કામ કરવામાં આવતું હોય, તો સમાન કાર્ય માટે સમાન વેતનનો સિદ્ધાંત નિશ્ચિતપણે લાગુ પડે છે અને તથ્યના આ નિષ્કર્ષના આધારે ટ્રિબ્યુનલએ જેમને બહાર રાખવામાં આવ્યા હતા તેમને પણ સમાન લાભ આપવા માટે તે સિદ્ધાંત લાગુ કર્યો હતો, તેમાં તે ચુકિતસંગત હતું.

૯૭. સીતા દેવી અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય [જે.ટી. ૧૯૯૬ (૭) એસ.સી. ૪૩૮ : ૧૯૯૬ (૧૦) એસ.સી.સી. ૧] ના કેસમાં આ અદાલતે આ રીતે ઠરાવ્યું હતું: "સમાન કાર્ય માટે સમાન વેતન" નો સિદ્ધાંત આ અદાલત દ્વારા બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ માં સમાયેલ સમાનતાની જોગવાઈના એક પાસા તરીકે માન્ય રાખવામાં આવ્યો છે."

૯૮. સુબે સિંહ અને અન્ય વિ./સ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય [જેટી ૨૦૦૧ (૬) એસસી ૫૭૮ : ૨૦૦૧ (૭) એસસીસી ૫૪૫] (પરા ૧૦) માં, આ અદાલતે નીચે મુજબ નિરીક્ષણ કર્યું હતું:

"....વર્ગીકરણમાં સમજાય તેવી ભિન્નતા તથા ઉદ્દેશ્ય સાથે સંબંધિત તર્કસંગત આધાર હોય હોવાથી તે ચુકિતસંગત છે કે નહીં; તે નક્કી કરતાં, જો એવો આધાર ન હોય તો આવું વર્ગીકરણ મનસ્વી અને ભેદભાવપૂર્ણ ગણવું પડે".

૯૯. જહોન વલ્લામસ્ટોમ અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા [જે.ટી. ૨૦૦૩ (૬) એસસી ૩૭ : ૨૦૦૩ (૬) એસસીસી ૬૧૧] માં, ભારતીય વારસાગત અધિનિયમ, ૧૯૨૫ ની કલમ ૧૧૮ ની બંધારણીય માન્યતાને પડકારવામાં આવી હતી. કલમ ૧૧૮ ને બંધારણવિરુદ્ધ અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ નું ઉલ્લંઘન કરતી જાહેર કરવામાં આવી હતી. તે મામલામાં, આ અદાલતે આ મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

જોકે ભારતીય ખ્રિસ્તીઓ પોતે એક અલગ વર્ગ બનાવે છે, તેમ છતાં કરવામાં આવેલું વર્ગીકરણ સમજાય તેવી ભિન્નતા પર આધારિત છે અથવા તેનો હાંસલ કરવાના આશયિત હેતુ સાથે કોઈ સંબંધ છે એવું માનવા માટે કોઈ ન્યાયસંગત કારણ નથી. વિવાદિત જોગવાઈનો મૂળભૂત હેતુ કલમ ૫૧ દ્વારા પૂરતી રીતે આવરી લેવાયો હોવાથી, તે જોગવાઈનો આશય અને હેતુ અસ્તિત્વવિહીન ગણવો પડશે.

૧૦૦. મિઝોરમ રાજ્ય અને અન્ય વિ. મિઝોરમ એન્જિનિયરિંગ સર્વિસ એસોસિએશન અને અન્ય [જે.ટી. ૨૦૦૪ (૫) એસ.સી. ૫૧૬] માં, આ પ્રકારના મામલાની ચર્ચા કરતી વખતે, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

શ્રી રોબુલાને ચોથા કેન્દ્રીય પગાર પંચની ભલામણો અનુસાર સુધારેલ પગારધોરણ મંજૂર કરવામાં આવી રહ્યું હતું, તે હકીકત દર્શાવે છે કે રાજ્ય સરકારે ચોથા કેન્દ્રીય પગાર પંચની ભલામણોને વિધિવત્ સ્વીકારી લીધી હતી. એવું કહી શકાય, તેને વ્યક્તિઓ વચ્ચે ભેદભાવ કરવાની અને બાકીના લોકોને તે જ લાભ ન આપવા મંજૂરી આપી શકાય નહીં.

૧૦૦.૧. આ મામલામાં, આ અદાલતે સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું હતું કે રાજ્યને સમાન સ્થિતિમાં આવેલા વ્યક્તિઓ સાથે ભેદભાવ કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં.

૧૦૧. આ અદાલતે યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા વિ. દિનેશન કે.કે. [જે.ટી. ૨૦૦૮ (૧) એસ.સી. ૨૩૧ : ૨૦૦૮ (૧) એસ.સી.સી. ૫૮૬] માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

સમાન કામ માટે સમાન વેતન" ના સિદ્ધાંતને આ અદાલતના અનેક નિર્ણયો માં વિચારવામાં, સમજાવવામાં અને લાગુ કરવામાં આવ્યો છે. "સમાન કામ માટે સમાન વેતન" નો સિદ્ધાંત મૂળરૂપે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૯(ડી) માં રાજ્યની નીતિના નિર્દેશક તત્વોના ભાગરૂપે પ્રતિપાદિત કરવામાં

આવ્યો હતો. રણધીર સિંહ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા માં આ અદાલતના ત્રણ વિદ્વાન ન્યાયાધીશો ની ખંડપીઠે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે સમાન કામ માટે સમાન વેતનનો સિદ્ધાંત માત્ર લોકલુભાવન નારો નથી, પરંતુ એક સંવિધાનિક લક્ષ્ય છે, જે સંવિધાનિક ઉપચારો દ્વારા હાંસલ કરી શકાય તેવું છે, અને એવું ઠરાવ્યું હતું કે આ સિદ્ધાંત બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ હેઠળ વાંચવાનો રહે છે. આ નિર્ણયને આ અદાલતની બંધારણ પીઠ દ્વારા ડી.એસ. નકારા વિ/સ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા માં સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું. આ રીતે, અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૧૬ માં સમાવિષ્ટ સમાનતાના સંવિધાનિક આદેશ અને ભેદભાવ વિરુદ્ધના પ્રતિબંધને ધ્યાનમાં લેતા, સેવા ન્યાયશાસ્ત્રમાં "સમાન કામ માટે સમાન વેતન" નો સિદ્ધાંત મૂળભૂત અધિકારનો દરજ્જો પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યો છે.

૧૦૨. કલમ ૧૪ની ખાતરીના આધારરૂપ સિદ્ધાંતનો અર્થ એવો નથી કે કાનૂનના એકસરખા નિયમો ભારતના પ્રદેશની અંદરના તમામ વ્યક્તિઓ પર લાગુ પડવા જોઈએ અથવા પરિસ્થિતિઓમાં રહેલા ભેદોને અવગણીને તેમને એકસરખા ઉપાયો ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે. તેનો માત્ર એટલો જ અર્થ થાય છે કે સમાન પરિસ્થિતિમાં રહેલી તમામ વ્યક્તિઓ સાથે, અપાયેલા અધિકારો અને મૂકવામાં આવેલી જવાબદારીઓ બંને બાબતમાં, સમાન રીતે વર્તવું જોઈએ.

૧૦૩. કાયદો સમાજની જરૂરિયાતો અને તાત્કાલિકતાઓ અનુસાર તથા અનુભવથી સૂચિત થાય તે મુજબ વર્ગો બનાવી અને અલગ પાડી શકે છે. તે દુષ્પ્રભાવની માત્રાને પણ માન્યતા આપી શકે છે, પરંતુ વર્ગીકરણ ક્યારેય મનસ્વી, કૃત્રિમ અથવા ભ્રામક હોવું જોઈએ નહીં.

૧૦૪. વર્ગીકરણ મનસ્વી ન હોવું જોઈએ, પરંતુ ચુકિતપૂર્ણ હોવું જોઈએ; એટલે કે, તે એવી કેટલીક ગુણવત્તાઓ અથવા લક્ષણો પર આધારિત હોવું જોઈએ જે એકત્રિત કરીને ગોઠવવામાં આવેલા તમામ વ્યક્તિઓમાં જોવા મળે અને બહાર રાખવામાં આવેલા અન્ય લોકોમાં ન જોવા મળે; પરંતુ એવી ગુણવત્તાઓ અથવા લક્ષણોનો અધિનિયમના વિધાનના હેતુ સાથે વાજબી સંબંધ હોવો આવશ્યક છે. આ કસોટી પાર કરવા માટે બે શરતો પૂર્ણ થવી જરૂરી છે, એટલે કે, (૧) વર્ગીકરણ કોઈ બુદ્ધિગમ્ય ભેદક તત્ત્વ પર આધારિત હોવું જોઈએ, જે એકત્રિત ગોઠવાયેલાઓને અન્યથી અલગ ઓળખાવે, અને (૨) તે ભેદક તત્ત્વનો અધિનિયમ દ્વારા સિદ્ધ કરવાનો આશય રાખવામાં આવેલા હેતુ સાથે ચુકિતપૂર્ણ સંબંધ હોવો જોઈએ.

૧૦૫. વર્તમાન કેસમાં, પ્રતિવાદીઓએ પ્રતિ-સોગંદનામામાં સ્પષ્ટ ભેદભાવ સ્વીકાર્યો છે, પરંતુ પ્રતિવાદીઓ શા માટે આ ભેદભાવને યથાવત્ રાખી રહ્યા છે તે હું સમજવામાં અસક્ષ્મ રહું છું. પ્રતિ-સોગંદનામામાંથી સંબંધિત ભાગ નીચે મુજબ અવતરણ કરવો યોગ્ય ગણું છું:

તથાપિ, આ એક તાત્કાલિક વિસંગતિ છે. સમયગાળા દરમિયાન, ઉક્ત વિસંગતિ પોતે જ સુધરી જશે અને ૪-૫ વર્ષના ગાળાના અંતે ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યો સાથે સમાન રીતે વર્તન કરવામાં આવશે.

૧૦૬. પ્રતિવાદીઓ ચારથી પાંચ વર્ષના ગાળા માટે પણ ભેદભાવને શા માટે યથાવત્ રાખી રહ્યા છે તે સમજવામાં અને બૂઝવામાં નિષ્ફળતા રહે છે.

૧૦૭. વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો બે સ્ત્રોતોમાંથી નિયુક્ત થાય છે – ૨/૩ ભાગ વડીલાત ક્ષેત્રમાંથી અને ૧/૩ ભાગ અધીનસ્ત ન્યાયિક સેવામાંથી. નિયુક્તિ પછી, તેમને ન્યાયિક કાર્યો બજાવવાનો કાર્યસોંપો આપવામાં આવે છે. આ સુધારાનો સીધો અને અનિવાર્ય પ્રભાવ એવો છે કે તે વડીલાત ક્ષેત્રના સભ્યો તેમજ ન્યાયતંત્રના સભ્યો બંનેને ટ્રિબ્યુનલના સભ્ય બનવાથી નિવૃત્ત અને નિરુત્સાહિત કરે છે. ટ્રિબ્યુનલ સંપૂર્ણપણે ન્યાયિક કાર્ય બજાવી રહ્યું છે, જે અગાઉ વડી અદાલતોના ન્યાયાધીશો દ્વારા બજાવવામાં આવતું હતું. જો વડીલાત ક્ષેત્ર અને ન્યાયતંત્રના સભ્યો બંનેને ટ્રિબ્યુનલમાં જોડાવાથી નિરુત્સાહિત કરવામાં આવે, તો ટ્રિબ્યુનલની કાર્યપદ્ધતિ પ્રત્યે લોકોનો વિશ્વાસ અને ભરોસો નોંધપાત્ર રીતે ક્ષીણ થશે. કાયદાના શાસનથી સંચાલિત લોકશાહી દેશમાં, માત્ર ન્યાયિક કાર્ય બજાવતા ટ્રિબ્યુનલનું સંચાલન કરવા માટે વડીલો અને ન્યાયાધીશો બંનેને કાયદેસર રીતે નિરુત્સાહિત કે નિવૃત્ત કરી શકાય નહીં.

૧૦૮. અરજદારો પ્રતિવાદીઓ દ્વારા કેન્દ્રીય વહીવટી અધીકરણમાં ઉપાધ્યક્ષનું પદ રદ કરવાનો જે નિર્ણય લેવામાં આવ્યો છે તેનાથી વ્યથિત છે અને તે પદ પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે તેવી પ્રાર્થના કરે છે.

૧૦૯. અરજદારો વધુમાં વહીવટી ટ્રિબ્યુનલ અધિનિયમ, ૧૯૮૫ માં નવી ઉમેરાયેલ કલમ ૧૦એ થી એટલા અંશે વ્યથિત છે કે તે સુધારેલ અને અસુધારેલ નિયમો હેઠળ થયેલી તેમની નિમણૂકના આધારે કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો માટે અલગ અલગ વેતનધોરણો અને સેવાની શરતોનો ઉપબંધ કરે છે, અને તેઓ પ્રાર્થના કરે છે કે તમામ સભ્યોને સમાન સેવાની શરતો લાગુ કરવામાં આવે છે.

૧૧૦. અરજદારો નવી ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૧૦અ થી પણ વ્યથિત છે કે, જેટલી હદ સુધી તે એવું નિર્ધારિત કરે છે કે ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોના કાર્યકાળની કુલ અવધિ ૧૦ વર્ષથી વધુ નહીં હોય, તેટલી હદ સુધી તે બંધારણવિરોધી છે. તેઓ પ્રાર્થના કરે છે કે આ પ્રતિબંધ દૂર કરવામાં આવે.

૧૧૧. અરજદારો વધુમાં એવી પ્રાર્થના કરે છે કે તમામ સભ્યોને ૬૫ વર્ષની વયનિવૃત્તિની ઉંમરવયનિવૃત્તિની ઉંમર પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી કાર્ય કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે.

નવેસરથી ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૧૦અ

૧૧૨. હું સુધારિત તથા પણ સુધારેલ નિયમો હેઠળ તેમની નિમણૂકના આધાર પર ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો માટે સેવાની જુદી જુદી શરતો નક્કી કરવામાં

કોઈ તર્કસંગત આધાર અથવા યોગ્યતા જોતો નથી, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે પ્રતિવાદીઓના પોતાના કહેવા મુજબ પણ ક્યાંય આ નકારવામાં આવ્યું નથી કે સભ્યોની બંને શ્રેણીઓ સમાન ફરજો, બાંહેધરીઓ અને જવાબદારીઓનું નિર્વહ કરતી નથી.

૧૧૩. સંશોધિત કલમ ૧૦એ સ્પષ્ટપણે ભેદભાવપૂર્ણ છે અને સમાનતાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનું ઉલ્લંઘન કરે છે. સંશોધિત અધિનિયમની કલમ ૧૦એને, જેટલી હદ સુધી તે સંશોધિત અને અસંશોધિત નિયમોના આધારે એકસરખા પગારધોરણો અને સેવાની શરતોની જોગવાઈ કરતી નથી, તેટલી હદ સુધી ભેદભાવપૂર્ણ, ગેર-બંધારણીય અને બંધારણથી પર છે એવી ઘોષણા કરવામાં આવે છે. પરિણામે, ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યો જૂન ૨૦૧૦થી સમાન પગારધોરણો અને સેવાની શરતો મેળવવા હકદાર રહેશે.

૧૧૪. સુધારેલા અધિનિયમની કલમ ૧૦એ ને પણ ભેદભાવપૂર્ણ જાહેર કરવામાં આવે છે, કારણ કે કલમ ૧૦એ નો સમાવેશ કરવાનો સીધો અને અનિવાર્ય પ્રભાવ ન્યાયિક તથા અન્ય સભ્યો માટે નિવૃત્તિની જુદી જુદી વય નિર્ધારિત કરવો એવો થાય છે. એક તરફ, સભ્યોની નિવૃત્તિવય ૬૨ વર્ષથી વધારીને ૬૫ વર્ષ કરવામાં આવી છે અને સુધારેલા અધિનિયમ મુજબ વહીવટી સભ્યો હવે ૬૫ વર્ષની વયે નિવૃત્ત થશે. સભ્યોને હવે પ્રત્યેક ૫ વર્ષના મહત્તમ બે કાર્યકાળ મળી શકે છે. ૪૫ વર્ષની વયે નિમાયેલ વકીલને ૫૫ વર્ષની વયે નિવૃત્ત થવું પડશે. તેથી, આ સુધારાથી વહીવટી સભ્ય ૬૫ વર્ષની વયે નિવૃત્ત

થશે, જ્યારે ન્યાયિક સભ્ય ૫૫ વર્ષની વયે પણ નિવૃત્ત થઈ શકે છે. આ સ્પષ્ટપણે ભેદભાવપૂર્ણ છે અને સમાનતાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતનું ઉલ્લંઘન કરે છે. પરિણામે, સુધારેલા અધિનિયમની કલમ ૧૦એ ને, જેટલી હદે તે ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની જુદી જુદી નિવૃત્તિવય સર્જે તે રીતે પ્રત્યેક ૫ વર્ષના બે કાર્યકાળની મર્યાદા મૂકે છે, તે હદે ભેદભાવપૂર્ણ અને બંધારણની કલમ ૧૪ નું ઉલ્લંઘન કરતી જાહેર કરવામાં આવે છે અને બંધારણવિરોધી જાહેર કરવામાં આવે છે. પરિણામે, હવેથી ટ્રિબ્યુનલના બધા સભ્યો ૬૫ વર્ષની વય સુધી કાર્ય કરશે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યો માટે નિવૃત્તિની એકસરખી વય રહેશે.

૧૧૫. અરજદારો પ્રાર્થના કરે છે કે નવી ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૧૨(૨) ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા પર તરાપ મારતી હોવાથી તેને રદ કરવામાં આવે.

નવી ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૧૨(૨)

૧૧૬. કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં ઉપાધ્યક્ષનું પદ રદ કરવામાં કોઈ તર્ક, ચુકિત કે ન્યાયસંગતતા મને દેખાતી નથી. આવા રદ માટેનો કોઈ કારણપ્રમાણ પ્રતિવાદીઓએ વિધેયક રજૂ કરતી વેળાએ પણ દર્શાવ્યું નથી. સુધારા પહેલાં, સામાન્ય રીતે, વડી અદાલતના નિવૃત્ત ન્યાયાધીશોને ઉપાધ્યક્ષના પદ પર નિયુક્ત કરવામાં આવતા હતા. તે નિવૃત્ત ન્યાયાધીશોના દરજ્જા અને સ્થાનને અનુરૂપ હતું.

૧૧૭. ઉપાધ્યક્ષના પદને રદ કરવાની કોઈ આધારભૂત કે ચુકિતસંગત સમજૂતી દેખાતી નથી. એક તરફ ઉપાધ્યક્ષનું પદ રદ કરવામાં આવ્યું છે અને બીજી તરફ નવી ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૧૨(૨) હેઠળ યોગ્ય સરકારને ઉપાધ્યક્ષ નિયુક્ત કરવાની સત્તા આપવામાં આવી છે, તે હું સમજી શકતો નથી. આ સ્વયંસ્પષ્ટ રીતે અસમર્થનીય અને ટકી ન શકે તેવું છે. કલમ ૧૨(૨) ઉમેરવાથી કારોબારીએ ન્યાયતંત્રના કાર્યોનું અતિક્રમણ કર્યું છે. આ સુધારાના સીધા અને અનિવાર્ય પરિણામે ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા પ્રભાવિત થશે.

૧૧૮. ઉપાધ્યક્ષ બનવાની સ્પર્ધામાં ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતામાં ક્ષય થવાની શક્યતા રહેશે. સંપથ કુમારના કેસમાં (ઉપરોક્ત) યોગ્ય રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જે ન્યાયિક સભ્ય ઉપાધ્યક્ષના પદ પર બઢતીની અપેક્ષા રાખે છે, તેને કારોબારીની સદભાવના અને અનુકૂળ વલણ પર નિર્ભર રહેવું પડશે અને તેનાથી ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની સ્વતંત્રતા અને નિષ્પક્ષતા પર સીધી અસર પડશે, જેના કારણે ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતાને આંચકો પહોંચશે.

૧૧૯. હવે, સુધારેલ અધિનિયમની કલમ ૧૨(૨) હેઠળ, ઉપાધ્યક્ષની નિમણૂક કરવાની સંપૂર્ણ સત્તા યોગ્ય સરકાર દ્વારા કબજે કરી લેવામાં આવી છે. આ સુધારો સત્તાવિભાજનના સિદ્ધાંતને ખલેલ પહોંચાડવાની સંભાવના પણ ધરાવે છે. ટ્રિબ્યુનલના ન્યાયિક કાર્ય સાથે સંબંધિત જે સત્તા અગાઉ

ન્યાયતંત્ર દ્વારા વપરાતી હતી, તે કારોબારી તંત્ર દ્વારા કબજે કરી લેવામાં આવી છે. ઉપરોક્ત વિચારણાઓના આધારે, નવી દાખલ કરાયેલ કલમ ૧૨(૨) સ્વયંમાં જ અસ્થિર છે અને પરિણામે તેને રદબાતલ અને શૂન્ય જાહેર કરવામાં આવે છે.

૧૨૦. વિશાળ જાહેર હિતને ધ્યાનમાં રાખી વાઈસ-ચેરમેનનું પદ પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે છે અને નિમણૂક માટેની પ્રક્રિયા અધિનિયમના અસંશોધિત નિયમો અનુસાર રહેશે;

૧૨૧. સંબંધિત તમામ લોકોએ આ બાબત સ્પષ્ટ રીતે સમજવી આવશ્યક છે કે ટ્રિબ્યુનલના સભ્યો જે ન્યાયિક કાર્ય બજાવે છે તે અગાઉ વડી અદાલતના ન્યાયાધીશો દ્વારા બજાવવામાં આવતું હતું. આ કાર્ય સ્વરૂપે સંપૂર્ણપણે ન્યાયિક છે; તેથી ન્યાયનું વિતરણ મુખ્યત્વે બારના સભ્યો અને એવા ન્યાયાધીશોને જ સોંપવું જોઈએ જેઓએ દીર્ઘ અનુભવ અને તાલીમ દ્વારા ન્યાયિક શિસ્ત, કાનૂનના સિદ્ધાંતોની સમજ, કાયદા, નિયમો અને વિનિયમોનું અર્થઘટન કરવાની કળા, કાનૂની પ્રખરતા, નિષ્પક્ષ વિરક્તિ અને વસ્તુનિષ્ઠતા પ્રાપ્ત કરી હોય. ટ્રિબ્યુનલના સભ્યોની નિમણૂકના પ્રશ્નમાં અતિશય કાળજી લેવામાં ન આવે તો અમારી ન્યાય વિતરણ પદ્ધતિ લોકોનો વિશ્વાસ, વિશ્વસનીયતા, સ્વીકાર્યતા અને ભરોસો પ્રાપ્ત કરી શકશે નહીં.

૧૨૨. હું મારા ચુકાદાના નિષ્કર્ષોના પ્રભાવને પુનઃઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય માનું છું:

(૧) સુધારેલ અથવા અસુધારેલ નિયમો અનુસાર નિયુક્ત થયેલ ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યોને ૦૧.૦૬.૨૦૧૦ થી એકરૂપ પગારધોરણો અને સેવા શરતો મેળવવાનો અધિકાર રહેશે. જોકે, આ કેસના તથ્યોમાં, તેઓ જુદા જુદા પગારધોરણો અને સેવા શરતોના આધારે કોઈ બાકી રકમનો દાવો કરવાની હકદારી ધરાવશે નહીં.

(૨) ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યો માટે ૦૧.૦૬.૨૦૧૦ થી નિવૃત્તિની ઉંમર એકસરખી રહેશે, તેનો અર્થ એ કે ટ્રિબ્યુનલના તમામ સભ્યોને તેઓ ૬૫ વર્ષની અતિનિવૃત્તિની ઉંમર પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી કાર્ય કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવશે. તેથી, કલમ ૧૦એ રદ કરવામાં આવે છે.

(૩) કેન્દ્રીય વહીવટી ટ્રિબ્યુનલમાં ઉપાધ્યક્ષનું પદ ૦૧.૦૬.૨૦૧૦ થી પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે છે. તેમ છતાં, સરકાર દ્વારા જો ઉપાધ્યક્ષોની અગાઉથી નિયુક્તિ કરવામાં આવી હોય, તો હું તેમની વર્તમાન પદસ્થિતિમાં કોઈ વિશેષ કરવો ઇચ્છતો નથી અને તેઓ સુપરએન્યુએશનની વય પ્રાપ્ત કરે ત્યાં સુધી તેમને તેમના સંબંધિત પદો પર ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપું છું. ત્યારબાદ, ઉપાધ્યક્ષની નિમણૂક અસંશોધિત નિયમો અનુસાર કરવામાં આવશે. પરિણામે, સંશોધિત અધિનિયમની નવી ઉમેરાયેલ કલમ ૧૨(૨) પણ રદ કરવામાં આવે છે.

૧૨૩. તેથી, ઉપરોક્ત શરતો મુજબ રિટ અરજીઓ મંજૂર કરવામાં આવે છે અને તેમનો નિકાલ કરવામાં આવે છે, તેમજ પક્ષકારોને તેમના પોતાના ખર્ચ પોતે વહન કરવા માટે મૂકવામાં આવે છે.

*Translation of this Judgement has been provided by M/S
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====